

Др. Маѣвій Сѣхив

Україна
в годі

Директорії УНЦР

Том 1

Властими Силами

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА

Бібліотека Українознавства, том 10.

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
SOCIETE SCIENTIFIQUE ŠEVČENKO
UKRAINIAN STUDIES
BIBLIOTHEQUE D'ETUDES UKRAINIENNES
Vol. X

KIEV PRINTERS LTD., 686 Richmond St. W., Toronto, Ont.

Др. Михайл Станіслав

Україна
в годі
Директорії УНР

Том 1

Владимир Гулак

UKRAINE

DURING THE DIRECTORATE
OF THE UKRAINIAN NATIONAL REPUBLIC
Nov. 1918 — Nov. 1920

diasporiana.org.ua

Volume I

by

Matthew Stachiw, LLD

Ukrainian Free University

Copyright 1962 by Matthew Stachiw

Технічний редактор, директор видавництва і коректор:

Василь Модрич-Верган

Видавництво:

Українська Науково-Історична Бібліотека в Скрантоні, Па., ЗДА.

Published in the United States of America

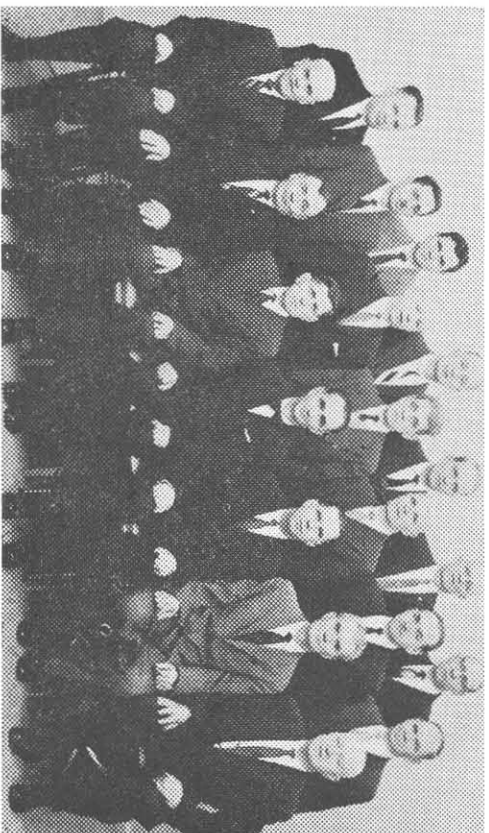
Publisher:

Ukrainian Scientific-Historical Library in Scranton, Penna, USA

Видання цієї книжки уможливило Товариство Читальня "Просвіти" у Вінніпезі (Манітоба, Канада), покриваючи своїми засобами всі кошти публікації. За це належитья всій Управі цього Товариства та всім його членам високе й тривале загальне громадське признання.

ЧАСТИНА ПЕРША

БОРОТЬБА ЗА СУВЕРЕННІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Управа Читальні "Прогресити" у Вінниці в 1962 р.

Перший ряд в низу зліва: Андрій Лосподиц — голова культ.-освітньої комісії, Степан Мокрій — фінансовий секретар, Григорій Кваснида — голова контрольної комісії, Михайло Воробець — голова, Михайло Чайковський — заст. голови, Іосиф Дзюбизеняч — касир, Григорій Мулгрій — господар дому. Другий ряд зліва: інж. Андрій Качор — член культ.-освітньої комісії, Василь Арсенюк — член контрольної комісії, Григорій Борщук — заст. секретаря, Тома Кобзєй — бібліотекар, Харитон Радчук — заст. бібліотекаря, Василь Цап — член. конгр. комісії, Олександр Коник — член управи. Третій ряд зліва: Зенон Круцько — член управи, Іван Толіан — секретар, др-богдан Мартинович — член культ.-освітньої комісії, Іван Святинський — член управи, Іван Шійка — член управи.

В С Т У П

Оця праця, це нарис історії державного ладу і політичного розвитку в Українській Народній Республіці в добі Директорії. Така історія конче потрібна тому, що після перших нарисів історії цієї доби, які мали переважно партійно-полемічний характер, не появилася друком вже ніяка інша праця від 1923-го року аж до тепер. Отож, майже два покоління, не мали потрібного історичного нарису, який дав би об'єктивний огляд історії державно-правного і політичного розвитку Української Держави в цій добі Великої Української Революції. З konieczности нові покоління мусіли користуватися лише або фрагментарними матеріалами, або необ'єктивними першими нарисами, що були написані в заблизькій часі до подій.

З другого боку окупаційна влада Російської Комуністичної Партії більшовиків (тепер під зміненою назвою Комуністичної Партії Соєтського Союзу) увесь час публікувала і тепер публікує цілком викривлену, і в значній мірі пофальшовану, історію тієї доби. Чужі автори у вільнім світі, не маючи інших праць з об'єктивним навітленням цієї доби, користають з цих підручників з тенденційним або й цілком фальшивим образом Великої Української Революції.

Оцей нарис, спертій на можливо докладних студіях усіх джерел, українських і чужих, які за той час були публіковані. Окрім того праця використала також публіковані спогади ще живих учасників подій і приватні архіви.

Треба тут підкреслити, що ця праця є не тільки нарисом історії державного і політичного розвитку України в цій великій героїчній добі української нації, але вона є одночасно також інтерпретацією цієї історії.

Українська державність переходила в своїй історичній дійсності три великі циклі: 1) Київська і галицько-волинська та литовсько-руська державність у формі князівської системи; 2) Козацька Держава і 3) новітня Українська Держава в формі Української Народної Республіки.

Відновлення Української Держави в 1917 році спирається на природне право самовизначення народів. Основні акти цієї держави виразно покликаються на це право нації, а не на якесь історичне право, що впливало б із державного права попереднього періоду — Української Козацької Держави. Право самовизначення в найширшій розумінні, це право суверенності нації, як в аспекті незалежності від інших націй, так і в аспекті внутрішнім — устанавляти свій державний лад, як володар своєї долі.

Це суверенне право народу визнавали і виразно на нього покликувалися всі основні акти різних режимів відновленої Української Держави: універсали, закони й конституція, ухвалені Українською Центральною Радою, грамоти і закони, проголошені гетьманом Павлом Скоропадським і деклярації, закони і універсали Директорії Української Народної Республіки та Конгресу Трудового Народу України.

Отож існує єдність правової основи відновленої української державності, а тому також тотожність цієї держави, без огляду на різні її режими. В цій державності впродовж її розвитку мінялися тільки форми влади, режими, та суспільні владні групи, що надавали даному режимові суспільного змісту.

З цього становища розвиток державного права України в новітніх часах можемо поділити на три доби:

- 1) Доба Української Центральної Ради.
- 2) Доба гетьмана Павла Скоропадського.
- 3) Доба Директорії Української Народної Республіки.

Кожна з цих діб поділяється з погляду державно-

правного розвитку на окремі періоди, які визначають окремі ступні розвитку.

Нас тут займає дослід державно-правного розвитку за доби Директорії Української Народної Республіки. Ця доба почалася 15 листопада 1918 року і поділяється на такі ступні розвитку:

- а) Від 15 листопада 1918 до 14 грудня 1918: громадянська війна між Директорією УНР і гетьманом Павлом Скоропадським.
- б) Від 14 грудня 1918 до 27 січня 1919: змагання до визначення основних засад державного ладу.
- в) Від 28 січня 1919 до 21 листопада 1920: змагання до парламентарної системи.
- г) Від 21 листопада 1920: Державний Центр УНР на еміграції.

У цім досліді будуть нас цікавити в першу чергу державно-правні питання. При тім мусимо в деякій мірі спититися над питанням про політичну доцільність тої чи іншої системи в даному періоді існування Української Держави та її оборонної війни проти агресії чужих імперіялізмів. Треба також насвітлювати у тім зв'язку політичні і суспільні моменти розвитку, зокрема ж партійні відносини та економічний стан країни.

Оця праця є продовженням праці автора: «Гетьманський режим в 1918 році та його державно-правна якість». (Нью Йорк, Дітройт, Скрантон, 1951, видання Науково-Політичної Бібліотеки Української Вільної Громади). Тому цих загальних питань, які з'ясовані вже в попередній праці, теперішня праця буде заторкувати їх тільки коротко, якщо для цього зайде потреба.

ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА МІЖ ДИРЕКТОРІЄЮ УНР І ГЕТЬМАНОМ СКОРОПАДСЬКИМ

ЧИ ПОВСТАННЯ ДИРЕКТОРІЇ УНР БУЛО ПРАВНЕ?

Політичні противники влади Директорії Української Народної Республіки і пізніші українські монархісти та їх всякі консервативні прихильники почали від 1920 року ширити твердження, що повстання Директорії було “бунтом”, який довів Українську Державу до руїни. Якщо не було б цього “бунту”, то Українська Держава була б під режимом гетьмана Павла Скоропадського утрималася дотепер, твердять його політичні прихильники.

Отож на початку нашого дослідження потрібно розглянути докладніше питання про правність чи безправність самого повстання Директорії Української Народної Республіки проти режиму гетьмана П. Скоропадського.

У моїй праці “Гетьманський режим в 1918 році і його правна якість” я довів, на мій погляд вповні обгрутовано, що режим Павла Скоропадського це типова одноособова самозванча диктатура, яка виникла шляхом державного перевороту, при чому перемогу при перевороті дала йому виключно чужа військова сила. Переворот Павла Скоропадського був з погляду конституційного права Української Держави вповні безправний. Гетьман Павло Скоропадський ніколи не ста-

рився хоча б “екс пост” і хоча б позірно легалізувати свій переворот додатковою згодою українського народу, суверенність якого щодо встановлення тривалого державно-конституційного ладу України він формально визнав у своїх основних державних актах.¹⁾

Одним із основних стовпів відновленої Української Держави в 1917 році є доктрина про суверенність народу. Джерелом і носієм основної і разом з тим найвищої конституційної влади згідно з цією державно-правною доктриною є сам народ, тобто збірнота всіх його громадян.²⁾

По суті Павло Скоропадський виступив проти цього суверена Української Держави ще при фактичній перевороті 30 квітня 1918, коли він при допомозі чужої німецько-австрійської сили самовільно і протиправно усунув конституційну владу Української Держави — Українську Центральну Раду і покликане нею Правління, які отримали у виборах до Установчих Зборів України подавляючу більшість, тобто повне довір'я українського народу.

Вище подано дату фактичного перевороту Павла Скоропадського проти Української Центральної Ради і покликаного нею Уряду УНРеспубліки — день 30 квітня 1918. Звичайно подають помилково, як дату цього перевороту, день 29 квітня. Це помилкове датування спирається на тім, що дня 29 квітня пополудні відбувся на зборах у цирку в Києві щось ніби вибір Павла Скоропадського гетьманом і цим днем означена також його грамота про те, що він проголошує себе гетьманом. Проте, ніде й ніколи самими проголошеннями не твориться ні держава, ні державна влада нового режиму. Для того потрібне фактичне, реальне перейняття влади, а при переворотовім режимі треба усунути попередній режим. Всього того не було 29 квітня. Щойно вранці 30 квітня став новий режим гетьмана при допомозі німецьких військ обсаджувати державні будинки з осідком урядових органів та усувати звідтіля представників попереднього Уряду УНР.

Що наш погляд обґрунтований, видно з датування інших державних актів в історії української державності в нових часах. Для прикладу, у Львові збір українських парламентаристів і делегатів політичних організацій проголосив утворення Української Національної Ради та утворення Української Держави дня 19 жовтня 1918 року. Проте, ніхто не твердить, що ця державність почалася 19 жовтня, але що це сталося 1 листопада, бо тоді саме щойно реально усунено існуючу австрійсько-польську владу в Західній Україні.

Активний збройний, чи пасивний опір українського народу проти такого безправно накиненого режиму був би отже повні правом актом. Згідно з новітньою доктриною демократії всяка влада в державі мусить мати згоду більшості громадянства. Без цієї засади на практиці не може бути мови про існування демократії в даній державі.

В новітніх часах була вперше в державнім акті проголошена ця правна демократична доктрина в Деклярації Незалежності З'єднаних Держав Америки з 4 липня 1776. Ця заява Конгресу ЗДА зараз у першому параграфі свого обґрунтування незалежності проголошує загальну доктрину, що "є правом і обов'язком їх (громадян) скинути таку владу", яка безправно і деспотично порушує права народу, а після того установити свою нову владу. Цю доктрину перевела потім в життя також Велика Французька Революція з 1789 року. За Америкою і Францією стала в Європі панівною наука про невідбиральне право суверенності народу щодо установлювання свого державного ладу, і без його згоди не може тривати ніяке державне правління в правовій формі (rule of law).

Старого типу консерватисти і зокрема деякі старомодні монархісти та деякі інші протидемократичні публіцисти не визнають цієї доктрини, заявляючи, що вона породжена безбожним масонством і духом бунту та революції.

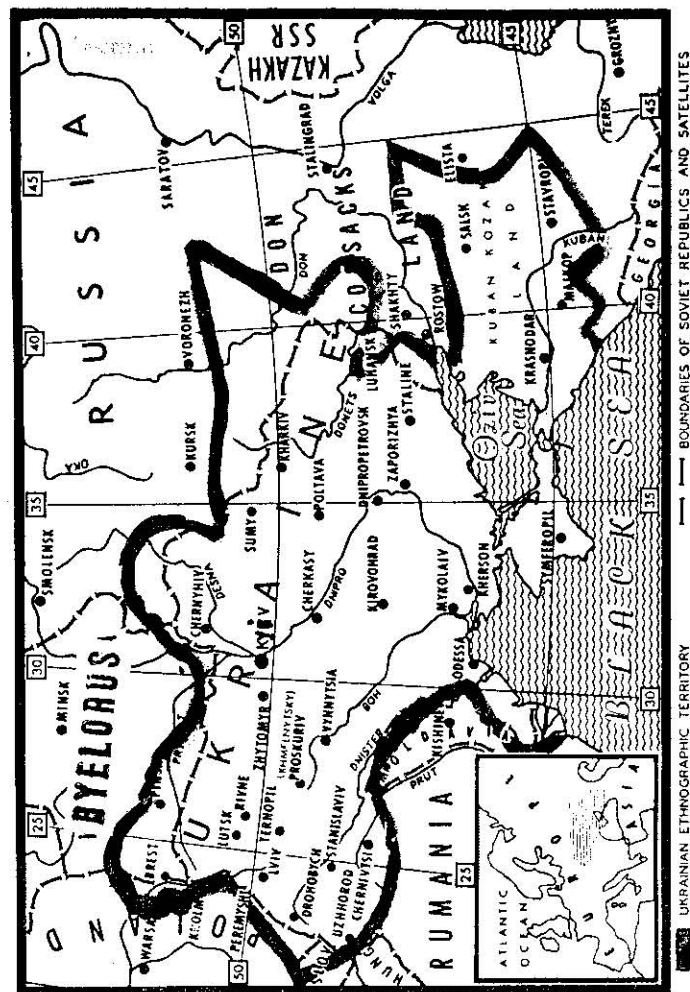
Цей погляд зовсім помилковий. Доктрина про суверенність народу є старшою ніж усі модерні націоналістичні, масонські чи безбожні теорії, бо вона має своє коріння ще в старинній демократії, яка була, як всім відомо, з ґрунту релігійна і не давалася відділити від народної релігії. Промовці на народних зборах демократичної атенської держави, наприклад, перед своїм виступом на трибуну клали на свою голову священничий вінок, на знак, що їхня функція на цих демократичних зборах є одночасно релігійною чинністю.

Також у середніх віках Європи, які стояли під повним пануванням релігійного християнського світогляду про "єдність світу" тут на землі і над землею — в небі, вчені теологи і юристи продовжували демократичну доктрину про суверенність народу. Ще в часах боротьби за інвеституру між папством і римським царством німецького народу стали учені гльосатори старого римського права проповідувати доктрину про "суспільно-державний договір" між народом і правителем. Із цієї доктрини випливав висновок, що відношення між царем, князем чи вибраним головою міської республіки (магістрату) був, як у кожному договорі, двостороннім, з тим застереженням, що правитель не міг сам брати собі влади, а тільки нарід міг йому її передати з певними умовами. В цьому питанні гльосатори були однодушні, як також всі були згодні щодо того, що, у випадку порушення основного відношення між правителем і народом, нарід мав право стати на суд у своїй справі і усунути правителя. Із цієї доктрини про суспільно-державний договір розвинулася дальша політична доктрина про суверенність держави кожної національної різновидности людства. Ця наука виникла вперше у Франції, де її найширше виложив славний учений того часу Іван з Парижу.³⁾ Він доказував, що суверенні національні держави відповідають природному й Божому праву різnorodности і многи, яка щойно творить по Божим замислам єдність світу людства. Це питання суверенності окремих держав назовні

торкається відношення до цесаря чи навіть папи. Одночасно із цієї зовнішньої, міжнародної суверенності національної держави, тодішні учені виводили в нових оформленнях стару грецько-римську демократичну доктрину про внутрішню, конституційну суверенність народу в державі. Найславніші учені середніх віків щодо політично-правних питань, Мангольц фон Ляйтербах і Марсилій із Падуї*) сформулювали виразно вчення, що „нарід стоїть вище від правителя“) і тому кожний правитель мусить мати на своє правління згоду державної збірноти. Цей маєстат (чи пак суверенність) народу згідно з цим вченням містив у собі виразно право народу усунути правителя у випадку коли він порушив свої державні конституційні обов'язки. Коли папа проголошував усунення якогось князя чи короля з престолу, то в тому випадку ці гльосатори, згідно із ученням про суверенність народу, формулювали доктрину, що папа в тих випадках не мав свого спеціального конститутивного права, а що він тільки декларативно стверджував факт існування такої волі народу про усунення даного володаря. Вся влада маєстату належить до народу, чи пак його представників і з цієї суверенної влади може щойно виводити свій авторитет всякий інший орган держави. Репрезентація на основі виборів була основним стовпом тієї доктрини, яка коротко формулювалася так: „Правосуддя“ (юрисдикція) і управління (адміністрація) можуть бути основані тільки на виборах (елекції). Із так зрозумілого суверенного права народу ще середні віки виводили право народу на повстання у випадку порушення правителем суверенного права народу.

Все те вчили теологи і правники в одній особі, а не якісь безбожні раціоналісти новітніх віків. Суверенність народу містилася виразно у християнським середньовічним світогляді. Відомий Окгам у своїх діалогах формулював цей світогляд коротко так: „Влада є від Бога, одначе через людей. Влада не безпосередньо від

*) *Populus maior principe.*

Етнографічна мапа українських земель, на яких відбувалися історичні події в добу Директорії УНР. На мапі зазначені також переринаною лінією теперішні межі совєтської республіки в Україні.

Бога, але за посередництвом народу, який таким чином є міністром (слугою) Бога і знаряддям Його юрисдикції“) ... Тільки духовна влада є безпосередньо від Бога. „Влада державна є від народу“, так учили гльосатори. Марсилій Падуанський вирізьбив блискучу формулу що-

до права народу вибирати собі кожного правителя і то навіть монарха: “Всякий нарід згідно з правом народів має право вибирати собі короля”. Никола з Куес уважав, що це право вибору є не лише правом природи, але й правом Божим.”)

Таким чином доктрина про суверенність народу є не лише стара, як старе вчення про державне право, але вона при тому яскраво християнська й напоєна релігійним духом. Про її безбожність чи анархічну бунтівність не може таким чином бути мови. Цю доктрину лише наново і то не ліпше формулювали Жан Боден (1530 — 1596), Лок (1632 — 1704), Джірімі Бантам (1748 — 1832) і Жан Жак Руссо (1712 — 1778) та їхні учні в пізніших часах. Ця доктрина знайшла свій конституційний вислів вперше виразно й блискучо в Деклярації Незалежності США, а потім у Великій Французькій Революції та в пізніших європейських демократичних конституціях із конституцією відновленої Української Держави в 1917 — 1919 роках включно.

Із становища конституції Української Держави і зокрема із становища суверенності народу захоплення влади Павлом Скоропадським було безправним актом і нарід мав право ставити йому пасивний чи активний опір. Навіть в першій його добі, тобто між 30 квітня і 14 листопада 1918 року, коли він прирікав святково й урочисто, що буде шанувати зовнішню суверенність Української Держави і суверенність народу в ній, заповідаючи скоріє скликання народного законодавчого представництва для встановлення тривалого державно-конституційного ладу.

Однак в тому часі нарід ще не робив свого загального повстання, хоча для цього мав повне право. Не робив його з таких причин:

Українські політичні партії, як вислів політичної волі народу, зорганізовані в Українським Національним Союзі, довгий час мали переконання, що цей режим, хоча спертий на чужій силі — німецько-австрійської армії і на російських чи змосковчених і польських кля-

сах поміщництва, промислу і фінансів та московського офіцерства, то все таки він дасться поступово перемінити у національно-український державний режим навіть квазі-легальними засобами в рамках мирних заходів накиненої тимчасової конституції гетьмана Скоропадського. В цьому напрямі УНСоюз робив постійні мирні і навіть лояльні заходи в гетьмана, переконуючи його, щоб він змінив дотеперішню систему свого переважно російського щодо національного особистого складу правління і щоб він покликав нове державне правління у більшості зложене з українських міністрів, хочби щодо своїх політичних поглядів консервативного напрямку. Усі ці заходи не досягли бажаного успіху. Український Національний Союз шукав компромісу і угоди з режимом, сальвуючи тільки суверенність Української Держави та суверенність народу в ній.

Однак всі ці зусилля остали абсолютно безуспішними аж до самого кінця першого періоду режиму гетьмана П. Скоропадського. Що більше, цей режим став з кожним днем набирати щораз більше не лише російського, але й національно антиукраїнського характеру, затримуючи тільки покищо зовнішні форми окремої української державності.

В половині жовтня 1918 року, деяким московським колам в Україні здавалося вже, що Австро-Угорщина і Німеччина не можуть виграти війни, та що переможе антанта із своїми москофільськими тенденціями. Тоді чисто московська частина гетьманського кабінету міністрів на чолі з Ф. Лизогубом постановила явно виступити з вимогою ліквідації зовнішньої суверенності Української Держави і вслід за тим внутрішньої суверенності українського народу. Десять міністрів тоді зажадали на раді міністрів, щоб проголосити, що влада змагає від тепер до боротьби за “укреплення гасударственності на всем протяженіі бившей Російской Імперіі”. Ця частина ради міністрів відкидала на майбутнє політику будування самостійності Української Держави, незалежної від Росії. Цих десять гетьманських мі-

ністрів, це була двотретинова більшість кабінету, бо тільки 5 міністрів голосувало проти такої "зміни віх" політики Української Держави, тобто фактичної її ліквідації. Цих десять міністрів уважало, що вже надійшов час виступити у цій справі з публічною декларацією, яку вони зредагували в "докладній записці" до гетьмана та опублікували її в пресі.)

Тоді Український Національний Союз, як виразник політично-організованого українського громадянства, зробив ще одну спробу компромісу й угоди з гетьманом. Він у переговорах з гетьманом запропонував йому зівльнити цілий кабінет міністрів та покликати виразно національний український кабінет із поміркованих українських діячів. Тим способом провід УНСоюзу думав врятувати Українську Державу без користування крайніх засобів і зберегти її від неминучих потрясень при евентуальнім повстанні. Президія УНСоюзу, на чолі з колишнім прем'єром за режиму Української Центральної Ради, Володимиром Винниченком, зложила гетьманові Скоропадському таку письмову заяву:

«Ми не вважаємо сучасний уряд в Україні повноправним і законним представником Української Держави. Сучасний уряд... чужий народові національно і ворожий йому політично та соціально і має опору тільки в невеликих колах аграріїв і королів промислу... Вийшовши з рядів російської царсько-самодержавної бюрократії, теперішній уряд і суть форми свого думання має російсько-централістичну. Прагнення широких мас української нації до цілковитого національно-державного визволення [для більшості сучасного уряду] чужі й ворожі. Словесними нещирими заявами та жорстокістю цензурних репресій уряд хоче створити вражіння спокою в державі. Але вся його діяльність веде край до загибелі та руїни, а народні маси штовхає на шлях розлюченості, одчаю та анархії. Зогляду на це Український Національний Союз заявляє, що дійсним, законним представником Української Держави мо-

же бути тільки той уряд, який спиратиметься на широкі демократичні маси українського народу. Тільки коаліційно-демократичний національний кабінет міністрів має право тимчасово, до нормального сформування народної влади, стати на чолі

Володимир Винниченко

(Фото з 1917 р.)

державної роботи... Грунтуючись на праві кожної нації на визначення свого національно-державного життя..., а також спираючись на історичне та природне право кожного народу гуртувати в одне ціле всі одірвані від його часті, Український Національний Союз вважає цілком природним і нормальним злучення в один державний український організм усіх заселених Українцями земель, які до цього часу через історичні та міжнародні обставини не ввійшли в склад Української Держави, здебто Східньої Галичини, Буковини, Угорської України, Холмщини, Підляшшя, частини Бесарабії з українським населенням, частини етнографічно-української Донщини, Чорномор'я і Кубані».)

Так виглядала ця заява УНСоюзу, зложена його головою Винниченком до рук гетьмана Скоропадського. Це фактично була остання платформа угоди і компромісу, яку запропонував УНСоюз гетьманові, як підставу мирного розв'язання кризи держави. Це було одночасно сформулювання ідейної підстави еventуального збройного опору, якщо гетьман не сповнив би взятих на себе обов'язків берегти суверенність українського народу і його держави.

Ідейна сторона заяви УНСоюзу зрадагована досконала. Видно тут авторство Винниченка. Заява кладе натиск на першій місці на рятування національно-державної справи, а щойно на другій місці звертає увагу на національно-соціальні моменти тодішньої ситуації в житті Української Держави. Виходячи з доктрини суверенного самовизначення нації, заява цілком слушно робить політичний висновок для даного моменту, втім сенсі, що нова влада мусить бути сперта на демократію. Проте, під політичнопартійним оглядом УНСоюз ішов тоді на найдалі можливий компроміс, бо не ставив вимоги, щоб новий кабінет перейшов у руки більшості політичного організованого українства в тім часі, тобто соціалістів. Навпаки, заява УНСоюзу пропонувала коаліційний кабінет, тобто консолідацію всіх українських державотворчих сил — консервативних, ліберальних і соціалістичних. Із заяви бачимо, що голова тодішнього УНСоюзу, Володимир Винниченко, ще тоді волів розв'язання кризи в мирний спосіб, а не повстанням.*)

Гетьман не прийняв пропонованої йому угодової платформи про консолідацію і співпрацю для рятування національного характеру держави та внутрішнього миру, якому грозив кінець через організоване або, що гірше — стихійне повстання. Голова режиму тільки

*) Політично-соціальні та тактичні погляди Винниченка в їх ступневій розвитку від часів УНРади до гетьманського режиму знайде читач у моїй праці "Сучасна Советська Республіка" (Рік 1920). Тому тут ближче над цим питанням не спиняємося.

словесно "залатав" кризовий прорив слабою латкою такої зміни кабінету, яка в істоті речі нічого не міняла в московсько-централістичнім напрямку основної політики режиму. Дня 19 жовтня 1918 року гетьман покликав новий кабінет під проводом того самого прем'єра Федора Лизогуба, в кабінеті якого недавно більшість міністрів станула явно на російський державний ґрунт. В склад нового кабінету ввійшли знову деякі з тих міністрів, що були підписали "докладну записку" про зміну віх в сторону єдиної Росії (Ржепецький і Гербель), а опріч того замість попередніх єдинеєдлімців покликано до кабінету таких самих московських кадетів, і вони створили в кабінеті знову більшість. Міністер внутрішніх справ, Москаль С. Гербель, явно підтримував організацію московських військових відділів по всіх містах України, зокрема в Києві й Одесі, коли тимчасом українські військові частини не могли своєчасно організуватись. "Добровольча Армія" ген. Денікіна організувалася в Україні свобідно, хоча її гаслом була відбудова єдиної неподільної Росії, або іншими словами — в Україні організувався одверто московський державний переворот.*)

Як сказано вже вище, більшість нового кабінету іменував гетьман Скоропадський з-поміж представників московської меншини в Україні. Це були діячі великокапіталістичних і поміщицьких кіл. Політично вони були членами різних "всеросійських" політичних угруповань, при чім тон цим московським міністрам Української Держави надавали члени московської "конституційно-демократичної партії" ("кадети"). Як гляділи ці кадетські міністри Української Держави на Україну, про це може свідчити заява головного провідника цієї партії проф. Павла Мілюкова (20 жовтня 1918 р.). В ній він говорив таке:

«... Головний комітет партії вважає, що вступ членів партії знову в склад кабінету можливий лише при умові прилучення кабінету до основних принципів записки..., і рішучого відмовлення від суле-

речних їм принципів вузько-націоналістичної місцевої політики [тобто самостійности України]».

Щоправда, новий кабінет публічно не підтримав принципу неподільности Росії, який заступала “записка”, але ж московська більшість нового кабінету не виступала з тим тепер тільки з тактичних мотивів, уважаючи, що на це ще прийде незабаром час.¹⁰⁾

Коли незабаром після капітуляції Німеччини (11 листопада 1918), стало ясно, що німецькі війська більше не будуть грати такої ролі в Україні, як до того часу і що антанта стала певним переможцем, московська частина кабінету гетьмана і він сам рішилися на нічим неприкриту ліквідацію суверенности Української Держави, яку вони в службовій присязі присяглися урочисто боронити. Дня 13 листопада 1918 року стала перед кабінетом проблема дати дозвіл чи заборонити скликання Українського Національного Конгресу, який визначив УНСоюз у Києві на день 17 листопада 1918 р. Московська більшість кабінету постановила заборонити Конгрес. На це українська меншість кабінету уважала себе примушеною заявити своє уступлення з кабінету, щоб таким чином перед самим шефом держави поставити ясно питання, яку він вибірає політику: українську чи московську? У відповідь на цю димісію української меншости міністрів гетьман розпустив цілий кабінет Ф. Лизогуба і 14 листопада 1918 року оповістив свою грамоту про прилучення Української Держави до майбутньої нової “Великої Росії”. Того самого дня він оповістив свій новий, вже зовсім московський, кабінет міністрів на чолі з С. Гербелем.

Основні положення грамоти гетьмана Скоропадського з 14 листопада 1918 такі:

“Ставлячись з великим почуттям до всіх терпінь, які переживала рідна їй Великоросія, Україна всіма силами старалася допомогти своїм братам..., піддержуючи їх всіма можливими способами в боротьбі за відновлення в Росії твердого державного порядку. Нині перед нами нове державне завдання. Держави Згоди

[тобто антанта] завжди були приятелями колишньої єдиної російської держави. Тепер, після пережитих Росією великих заворушень, умови її майбутнього існування повинні безумовно змінитись. На інших принципах федеративних, повинна бути відновлена давня мо-

Симон Петлюра
(Фото з 1917 р.)

гутність і сила російської імперії... Їй [Україні] першій належить виступити в справі утворення всеросійської федерації, якої кінцевою метою буде відновлення великої Росії”.¹¹⁾

Сповнення цих завдань про віднову “єдиної великої Росії” доручив гетьман своєму кабінетові під проводом С. Гербея, який зразу ж на другий день (15 листопада) оголосив урочисту декларацію, що його найближчим завданням буде: “праця коло відбудування єдиної Росії на федеративних основах”.¹²⁾

Акти гетьмана Павла Скоропадського і нового уряду, очолюваного Москалем С. Гербелем, що його іменував гетьман, є зовнішніми проявами державного зама-

ху згори, який виконав сам гетьман проти суверенности і національного характеру Української Держави у змові з неділимськими діячами з-поміж московської меншини в Україні та з білим московським рухом ген. Денікіна. Інакше не можна кваліфікувати цих актів з погляду державного права України.

Якщо брати “Грамоту” гетьмана з 14 листопада та акти його нового уряду, вчинені з очевидною його згодою, з погляду української національної політики, то рішення гетьмана з 14 листопада означало не що інше, а постанову затримати свою і своєї суспільної групи владу за всяку ціну, тобто включаючи в неї також еventуальну внутрішню війну в Україні. Тут Павло Скоропадський вчинив цілком інакше, як поступила Регенційна Рада Польщі на три дні раніше — 11 листопада. Ця Регенційна Рада також представляла в Конгресовій Польщі великокапіталістичні та поміщицькі кола, що були під політичним оглядом екстремною реакцією. В обличчі революції в Австрії і явної поразки Німеччини польські демократичні кола соціалістів і людовців виступили в Любліні проти Регенційної Ради та утворили там Людовий Уряд Польської Республіки, очолюваний соціалістом І. Дашинським. Грозила тоді Польщі громадянська війна між урядом Регенційної Ради у Варшаві і Людовим Урядом у Любліні. Проте, цю загрозу усунула сама Регенційна Рада в той спосіб, що вона передала свою владу Юзефові Пілсудському, тодішньому провідникові польських соціалістів. Цим актом була громадянська війна усунена з овиду негайно, бо Пілсудський, як повноважений диктатор, негайно покликав демократичний уряд під проводом насамперед соціаліста І. Дашинського, а потім соціаліста Є. Морачевського.

Про політичні рахунки гетьмана Скоропадського щодо підтримки для себе з боку антанги, є обширний огляд в третім томі цієї праці, де розглянено питання українсько-антантських стосунків у часі від листопада 1918 по квітень 1919.

Павло Скоропадський мав уже цей приклад національної відповідальности Регенційної Ради, яка діяла в ім'я національного інтересу і консолідації державної незалежности. Проте, Павло Скоропадський не наслідував цього прикладу польських консервативних кіл, але вибрав шлях внутрішньої війни, яка з хвилиною оповіщення його “Грамоти” стала неминучою.¹³⁾

ПІДГОТОВА І ПРОГОЛОШЕННЯ ПОВСТАННЯ ПРОТИ ГЕТЬМАНСЬКОГО УРЯДУ

Всі вище наведені факти режиму гетьмана Павла Скоропадського та “Грамота” з 14 листопада доказують, що організована українська політична думка, при всіх своїх прагненнях знайти угоду в державі, мала повні підстави, щоб одночасно старатися також про збройну охорону суверенних прав українського народу і його держави, то значить, вона мусіла на всякий випадок готувати також повстання. Якщо відповідальні національно-політичні чинники були б цього не зробили, то вони доказали б тільки свою повну короткозорість в оцінці політичної ситуації всередині України і повну непоінформованість про дійсні тенденції тодішнього гетьманського режиму.

Всі учасники тодішнього українського національного руху і всі свідки повстання Директорії УНР з 14 листопада 1918 року однозгідно засвідчують факт, що не всі політичні організації чи їхні провідники були стратили перед 14 листопада надію на угоду і компроміс щодо мирного розв'язання державної кризи, тобто щодо порозуміння з гетьманом. Голова УНСоюзу В. Винниченко, член його президії Микита Шаповал, Павло Христюк і інші учасники цих подій свідчать, що зразу тільки два політичні провідники втратили були віру в можливість знайти угоду з гетьманом. Наперед це сталося з М. Шаповалом, а пізніше з В. Винниченком.

Вони щойно від жовтня 1918 стали розмовляти про потребу підготовки повстання проти режиму гетьмана, бачучи, що він веде Українську Державу до загибелі.

Властивим першими організаторами конспіративної централі для підготовки всенародного повстання були ген. Осецький, Андрій Макаренко і Микита Шаповал. Перший мав керівництво залізничної збройної охорони, яка могла в потребі бути вжита як частина організованої сили у повстанні. Другий був в управлінні залізниць у міністерстві шляхів і одночасно організатором професійної спілки українських залізничників. Це давало можливість легкого зв'язку з провінцією, оминаючи пошту і не потребуючи коштів на особистий зв'язок. Третій був, так би мовити, політичним експонентом для зв'язку з українським політичним світом, зокрема ж з УНСоюзом. Щойно пізніше, в половині жовтня, М. Шаповал рішився притягнути до цього конспіративного центру також Винниченка, який погодився на пропозицію ініціативної трійки негайно.¹⁴⁾

З усього видно, що не Винниченко перший дав почин до організації повстанського центру у Києві, але інші діячі. Він приступив уже до готового гуртка з трьох. Ініціативний гурток приєднав його до справи організації евентуального повстання проти гетьманського режиму з двох причин. По-перше, він був у колах свідомого українства популярним письменником. По-друге, він у ранішій періоді української державности, за режиму Української Центральної Ради, був довгий час головою уряду УНРеспубліки. За гетьманського режиму він знову активізувався, як живий публіцист і журналіст в органі Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії — "Робітничій Газеті". Дня 18 вересня перший голова Українського Національного Союзу, А. Ніковський, уступив зі свого становища, щоб дати можливість вибрати на цей пост Винниченка від УСДРП. І, справді, цього дня Винниченко став головою цього сконсолідованого українського національно-політичного

осередку і це була головна причина, чому перший повстанський центр рішив приєднати його до себе.¹⁵⁾

Винниченко, Шаповал, Макаренко і інші, хоча й приготовляли вступні кроки до повстання, то все таки ще довго вагалися, в кожному разі аж до часу, коли ін-

Павло Скоропадський
(Фото з 1917 р.)

тервенція УНСоюзу в половині жовтня 1918 не дала ніякого реального успіху щодо повної угоди з гетьманом. Щойно тоді Винниченко вже був твердо рішений до остаточної підготовки повстання.¹⁶⁾

Проте, як свідчать усі спогади з цього часу, це не означало, що всі інші політичні провідники з УНСоюзу вже в половині жовтня станули на ґрунт підготовки повстання. Навпаки, переважна більшість з-поміж них ще далі хотіла вірити в можливість знайдення відповідного зрозуміння в гетьмана Скоропадського для пекучих національних інтересів нації. На своїй сондажі в колах провідників УНСоюзу в справі конечности підготовки повстання Винниченко в тому часі отримав від більшости

рішучу негативну відповідь. Як свідчить один із головних організаторів повстання, Микита Шаповал, у жовтні належали до повстанського присяження лише кілька осіб: він сам, Андрій Макаренко, полк. Павленко, ген. Осецький, полк. Хилобоченко і В. Винниченко. Знали ще про плян організації повстання деякі члени ЦК партії ес-ерів, як Н. Григоріїв і І. Лизанівський. Аж у другій половині жовтня, після безуспішних заходів у справі угоди з гетьманом щодо національного характеру правління Української Держави і її суверенности, приступили до порозуміння в справі підготовки повстання командир Січових Стрільців полк. Євген Коновалець і члени Стрелецької Ради. Ще пізніше, бо при кінці жовтня, втаємничено в плян полк. Болбочана і полк. Плещука, першого як командира Запорізької Дивізії на Харківщині, другого як командира Чорноморського Коша. Все те однак були тільки особи, а не масова повстанська організація. Для масового повстання треба було приднати офіційний провід українських політичних партій і інших масових організацій (професійних і освітніх), які входили до УНСоюзу. Зразу ні одна політична українська партія, як така, не рішилася на такий відповідальний крок.

Щойно при кінці жовтня рішилася на це УПСР центральної течії. Соціал-демократи дали себе переконати в своїх Центральнім Комітеті до ідеї повстання щойно в перших днях листопада. З ними була дуже довга дискусія на цю тему, бо ще багато членів ЦК цієї партії вірили тоді, що Павло Скоропадський таки піде на угоду з українським національним табором. Ще 5 днів перед грамотою гетьмана з 14 листопада, яка була фактично новим державним замахом, тільки меншість проводу УНСоюзу вважала повстання неминучим, бо вона була певна, що гетьман таки йде на ліквідацію суверенности Української Держави. Щойно коли й іншим стало ясно, що гетьман готує новий державний замах у найближчих днях, провід усіх українських партій став схилитися до переконання про неминучість повстання.

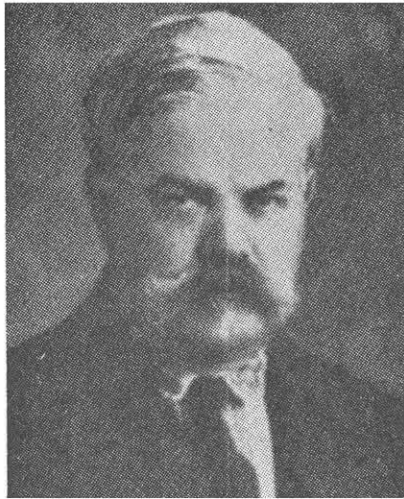
Вони дали себе остаточно переконати щойно 14 листопада, коли гетьман оголосив новий чисто московський кабінет.

Не підлягає сумніву, що перше ядро організаторів повстання під проводом Винниченка, Шаповала і ще кількох осіб, було б не зважилося на реалізацію пляну повстання, якби на це не отримали згоди всіх політичних і професійних масових організацій, які були членами УНСоюзу. Вони в даних умовах репрезентували політичну волю народу. Без такої виразної згоди усіх цих організацій повстання було б таким самим самовільним актом, як раніше ним був пуч Павла Скоропадського 30 квітня 1918, чи його другий державний замах з 14 листопада 1918. Зрештою, повстання без тієї згоди було б наперед засуджене на скору й повну невдачу.

Повищий погляд не є самим логічним міркуванням. Один із найголовніших організаторів повстанського центру, Микита Шаповал, у своїх спогадах свідчить, що Володимир Винниченко аж до останніх днів перед самим рішенням про переведення повстання в практику ще вагався, чи взагалі реально йти до повстання чи пробувати нових способів компромісу з гетьманом, щоб оминати повстання. Шаповал подає факт, що Винниченко ще на пару днів перед 14 листопада висловлював пропозицію, щоб погодитися з гетьманом за таку політичну ціну: гетьман покличе до влади чисто український кабінет, який зобов'яжеться, що після переведення загальних виборів в Україні українська демократія підтримує його кандидатуру на президента держави.⁴⁷) Розуміється, що всі такі міркування про найдалше йдучий компроміс з гетьманом були пустими з огляду на його рішучий курс в бік московської реакції та відбудови "великої неподільної Росії". Проте, цей факт свідчить про високе почуття відповідальности за такий крок, як повстання, у всіх членів цього гурту, а зокрема у Винниченка.

Після появи грамоти гетьмана П. Скоропадського 14 листопада 1918 про його змагання до відбудови "Великої Росії" вже не було ні одної української політичної організації, яка не була б за всенародне повстання. За це заявився весь Український Національний Союз. З

Микита Шаповал
(Фото з 1925 р.)

огляду на те, що в той час не було формального парламентарного представництва українського народу, то його тимчасово заступали усі політичні і суспільні організації. Ті організації, що були членами УНСоюзу, при виборах до Установчих Зборів України, які були відбулися перед несповна 10 місяцями, були отримали всі українські мандати і майже 80 процентів усіх відданих голосів в Україні, без огляду на національність виборців. Таким чином УНСоюз зовсім формально міг покликатися на те, що він тепер до скликання Українських Установчих Зборів, репрезентує політичну волю українського народу. Полковник Євген Коновалець свідчить у своїх спогадах,¹⁶⁾ що він 15 листопада стрінувся з лідером єдиної партії, що не належала до УНСоюзу, Української Партії Хліборобів-Демократів, Сергієм Ше-

метом; цей тоді виразно висловився за конечність повстання. Того дня д-р Дмитро Донцов, який до того часу ішов за гетьманським режимом, як шеф його пропаганди, заявився перед полк. Є. Коновальцем також за повстанням.

Хоча Є. Коновалець, як командир Січових Стрільців, стояв у порозумінні з ядром організаторів повстання ще раніше, то він все таки хитався до останньої хвилини, подібно, як вагався Винниченко. Коли появилася грамота гетьмана про злуку з Росією і про утворення нового чисто московського кабінету міністрів, полк. Коновалець удався на власну руку до гетьмана, щоб ще в останній хвилині відтягнути його від цього державного замаху і тим способом відвернути загрозу збройної боротьби всередині України. У розмові з гетьманом 15 листопада він поставив такі вимоги:

«1) Відкликання маніфесту, 2) скликання Національного Конгресу, що його плянував Український Національний Союз, а не дозволив гетьманський уряд, 3) розформування російських добровольчих дружин, 4) перенесення Січових Стрільців із Білої Церкви до Києва. Із свого боку обіцяв я гетьманові, що в останньому моменті пороблю старання в Українському Національному Союзі, щоб проєктований ним Національний Конгрес не виступив проти особи гетьмана. Гетьман, схвилюваний, відмовив...»¹⁶⁾

Так розвіялася остання спроба мирно полагодити справу і зберегти суверенність Української Держави без повстання і проливу крові.

З другого боку залишається ще до розгляду питання про державно-правний характер грамоти гетьмана з 14 листопада 1918 і значіння покликаного гетьманом московського кабінету міністрів на чолі з С. Гербелем, який в декларації в імені кабінету заявив на другий день, що його першим завданням є "праця коло відбудови єдиної Росії". Як ми вже з'ясували в своїй праці про гетьманський режим і його правну якість, ці

акти є “холодним” державним переворотом згори і то не переворотом проти існуючого режиму держави, як це було 30 квітня, а переворотом проти суверенності держави, тобто проти самої держави. Всякий опір народу проти такого безправного замаху є безсумнівно правним актом.

Таким чином на поставлене раніше питання можемо дати тільки одну відповідь: Повстання Директорії, проголошене 15 листопада 1918, було актом правним для оборони суверенності Української Держави і її самого існування.

Вже перші кроки повстання були успішні. Бій Січових Стрільців під Мотовилівкою, яким розбито протинаступ гетьманських військ 18 листопада 1918, скінчив по суті громадянську війну, що формально почалася дня 15 листопада вночі. Всі українські частини війська, які до того часу були при гетьмані, перейшли без вийнятку на бік Директорії УНР. При гетьманським уряді залишилися тільки московські добровольчі частини та залога німецької армії в Києві. Дня 20 листопада по всій Україні практично вже не існувала гетьманська влада, опріч одного Києва. Сам Київ міг би був упасти в руки Директорії УНР ще тоді, якби не те, що гетьмана боронили німецькі війська, які в Києві були досить сильні. Тому Директорія не хотіла нищити столичного міста бомбардуванням артилерії, а тільки облягла його. Гетьман і його уряд нарешті переконалися, що їхній дальший опір безвиглядний, коли Німці вкінці заявили свою неутральність у цій боротьбі. Тому гетьман і його уряд рішили кінчати опір. Гетьман окремою грамотою зрікся урочисто свого уряду дня 14 грудня 1918. Також його уряд, на чолі з С. Гербедем, видав свій останній акт, яким не лише зрікся своєї влади, але ще й формально передав її до рук Директорії УНР. Цими актами гетьман і його уряд визнали повну правність влади Директорії УНР. Ці акти не є якоюсь військовою капітуляцією, як це буває у кожній збройній боротьбі армій-

ської частини, коли боротьба стає безвиглядна для одної сторони.

Проте гетьман цього не зробив, як і не вчинив того його уряд. Адже гетьман після підписання зречення все одно схоронився під опіку німецького війська і таємно виїхав з ним із Києва до Німеччини. Тому він не був примушений зрікатися влади, а міг тільки застановити боротьбу в Києві, не визнаючи ні свого зречення, ні правності влади Директорії. Одначе і гетьман і його уряд зреклися своєї влади, передавши її формально Директорії УНР.

Згадані останні акти гетьманського режиму, про своє відречення від влади і про передання влади Директорії УНРеспубліки, мають дуже важливе державно-правне значення. Тим то треба тут їх навести в досліднім тексті.

Остання “Грамота” гетьмана Павла Скоропадського виглядає так:

«Я, гетьман всієї України, на протязі семи з половиною місяців прикладав усіх своїх сил, щоб вивести край з того важкого становища, в яким він перебуває. Бог не дав мені сил справитися із цим завданням, і нині я, з огляду на умови, які тепер склалися, керуючися виключно добром України, відмовляюся від влади. Павло Скоропадський. 14-го грудня 1918 року, місто Київ».»)

Коли текст зречення гетьмана Скоропадського уложив один із його ад'ютантів доброю літературною мовою, то зречення влади уряду С. Гербеля і передання влади в руки Директорії УНР є негідні людей, що звали себе міністрами Української Держави. Цей акт писаний по-московськи і його текст такий:

«Обсудивъ требованіе Директоріи, Советъ Министровъ постановилъ сложить съ себя полномочія и передать власть Директоріи. Голова Рады Министровъ Гербель. Министръ Торговли и Промышленности С. Меринг. Министръ Внутрішніх Справ Ігор Кістяківський. Министръ Финансовъ Ржепечкій. Ми

ністр Народної Освіти В. Науменко. Державний Контроллеръ Петровъ. Міністръ Труда Косинскій.²¹⁾

В справі зречення П. Скоропадського і його кабінету, Директорія після отримання цих документів прийняла окрему постанову. Протокол засідання Директорії 17 грудня 1918 читається так:

«На засіданні 17 грудня 1918 року, Директорія Української Народної Республіки, розглянувши справу про зраду бувшого гетьмана Павла Скоропадського Українській Народній Республіці та його злочинство відносно Українського Народу і, приймаючи під увагу, що відносно винности Скоропадського, як у державній зраді Українській Народній Республіці, так і в злочинствах щодо Українського Народу, немає сумніву, постановила: бувшого гетьмана Павла Скоропадського за вищенаведену зраду й злочинства об'явити поза охороною закону, а його майно — рухоме й нерухоме, яке є на території Української Народної Республіки сконфіскувати». Підписи членів Директорії.^{21А)}

Історія політичних актів не може бути тільки сухим зіставленням подій і сухою аналізою їх об'єктивного взаємного зв'язку. Тобто вона не може обмежуватися тільки до питання: котрі факти були причиною, а котрі наслідком певної доби політичного життя. Окрім того в історії треба, принаймні побіжно, згадати ближче також психічний стан дієвих осіб даної політичної драми, бо про історичний хід рішають не лише об'єктивні обставини (стан національного вироблення, економічне положення, зовнішні міжнародні обставини і т. д.), але також, і часто навіть у більшій мірі, ті особи, які були провідниками у суспільно-політичній боротьбі. На основі документів і спогадів свідків даних подій ми повинні собі відтворити також душевні спонуки, якими керувалися дієві особи.

Перше питання, яке насувається нам, є таке: Чому гетьман Скоропадський не пішов на єдиний можливий шлях у тій ситуації на початку листопада 1918, а саме

на згоду з українським національним табором і в сконсолідований спосіб не старався піти на шлях оборони Української Держави? Чому він рішився на шлях громадянської війни?

Гетьманський історик і пізніший оборонець гетьманату та Скоропадського особисто, проф. Дмитро Доро-

Ген. Михайло Осецький

шенко, старається переконати читача, що гетьман власне керувався виключно національними мотивами, коли він рішився передати владу в руки нового московського кабінету. Він твердить, що "пориваючи таким способом з українською демократією (так називає Дорошенко національний табір), про яку він впевнився, що вона в таборі його неприхильників і не бачив ніде опори не тільки для збереження Української Гетьманської Держави, але й для охорони краю від неминучої руїни, гетьман зважився на дуже важкий крок, який йому в цих трагічних обставинах, здавався самотнім рятун-

ком, на проголошення ідеї федеративного зв'язку з майбутньою не-більшевицькою Росією.²¹⁶)

Як видно з того пасажу Дорошенкової історії, він кладе, сам того не помічаючи, на перше місце особисті інтереси Павла Скоропадського, а не рятування “Української Гетьманської Держави”. Дорошенко каже, що гетьман рішився тоді шукати рятунку в своїй грамоті про влучення України в не-більшевицьку Росію, коли він переконався, що український національний табір (чи як він каже, українська демократія) знайшовся в таборі його неприхильників. Значиться, йшлося йому про свою особу, а не про державу, хоч би і в гетьманській формі влади. Ми вже знаємо зі свідчення одного з організаторів повстання Директорії, що провід повстання був навіть тієї думки, що можна ще спробувати останнього компромісу навіть з особою Павла Скоропадського і в тім випадку вибрати його президентом держави. Але заки цей задум міг зреалізуватися, Скоропадський заскочив усіх, навіть своїх українських прихильників (як провідника “хліборобів” Шемета і свого власного шефа пропаганди Донцова), своїм державним замахом власне проти Української Гетьманської Держави — грамотою з 14 листопада. Ця його грамота кинула всіх Українців до повстання і це мусів Скоропадський, як вишколений колишній генерал, наперед врахувати, як неминучий наслідок такого свого кроку.

В іншій місці Д. Дорошенко висуває ще й інше міркування. Мовляв, цей крок був “вимушений поставою антанти”, яка тоді хотіла відбудови російської імперії.²¹⁷) Проте, цю свою тезу поवालую Дорошенко в тій самій книжці в іншій місці цілком і переконує об'єктивного читача до того, що гетьман Скоропадський рішився на свій державний замах виключно з особистих причин. Дорошенко оповідає, що вже 3 листопада гетьман Скоропадський був певний, що проти нього готово бути повстання, “під впливом національної партії”, як він

окреслював весь український національний табір.²¹⁶) Замість годитися з тією “національною партією”, представники якої в меншості були в кабінеті його міністрів, Скоропадський волів вислати свого довіреного посла, І. Коростовця, до антантських дипломатичних кіл у Ясах з офертою переходу в антантський табір. Гетьман знав добре із звітів своїх заграничних послів, що в антантських колах мають сильний вплив московські білі чинники, репрезентанти адм. Колчака і ген. Денікіна. Коростовець у розмові з французьким і британським представниками у Ясах переконався, що справді ці дипломати є рішуче настроєні в користь відбудови єдиної Росії. На оферту співпраці Скоропадського з переможною антантою ці послі відповіли Коростовцеві, що вони є “проти гетьмана Скоропадського”.²¹⁷) Вони були проти нього тому, що уважали його за явного коляборанта з ворожим їм німецьким цісарем і німецьким мілітаризмом. Вони виразно сказали Коростовцеві, що вони готові співпрацювати з всякою новою владою в Україні без огляду на її соціальний напрям, аби тільки це не були германофіли. Вони казали, що “можуть бути українські націоналісти або соціалісти”.²¹⁸) Вони лише були проти особи Скоропадського.

Коростовець вернувся до Києва з цих розмов десь коло 10 або 12 листопада. На підставі звіту Коростовця гетьман повинен був власне негайно порозумітися з Українським Національним Союзом для оборони суверенности України перед москофільськими замислами великої частини антантських рішальних кіл. В такій ситуації, коли він вже знав про ворожість антанти до його особи, він повинен був уступити добровільно зі сцени, бо ж він сам казав, що не має прихильників в національній таборі. Владу він повинен був передати новому кабінетові міністрів із самих Українців, а сам усунутися в тінь. Якщо ж він таки рішився на проголошення грамоти, то мусимо зробити висновок, що це була ціна, якою він прагнув купити собі прихильність тим разом московських білих офіцерських організацій

і спертися на них. До того висновку спонукує нас логічно сам Дорошенко не хотючи, бо він виразно каже, що Скоропадський тоді мав плян спертися на московські офіцерські кола.²¹⁷) Гетьман зараз після проголошення грамоти передав головне командування своїм військом московському генералові графові Келлерові. Отже було ясно, що він сподівався, що встигне задушити при допомозі цих московських чинників евентуальне повстання, в силу якого він особливо не вірив.

Інакше поставився був В. Липинський у своїй обороні такого акту Скоропадського. Він назвав його "провокацією Протофісу", на яку піддався мимовільно, мовляв, недосвідчений у цій провокації гетьман. Ця оборона зрештою цілком голословна і він ближче не пояснює, в чому саме була ця провокація.²¹⁸)

Психічний настрій організаторів повстання вже нам відомий із їхніх вагань. Вони шукали аж до останнього моменту компромісу з гетьманом Скоропадським, щоб обминути пролив крові. Особливо яскраво діяв у тім напрямку полк. Коновалець, який потім став головною збройною опорою повстання, а також В. Винниченко, голова УНСоюзу і голова повстанського організаційного гурту.

Якщо йдеться про настрій при переговорах про зречення між Скоропадським і його урядом та делегатами Директорії УНР у Києві, то учасник цих переговорів описує їх так:

«Скоропадський зразу торгувався з делегацією, щоб якось врятувати своє становище. Коли ж побачив, що делегація на ніякі компроміси не піде, і від вимоги зречення не відступить, тоді він сказав:

«Так що ж це, панове? Це ж виходить отреченіє!»

«А потім зробив кілька кроків до делегації і, ставши посеред покою, драматично запитав:

«Але... що ж скаже історія?»

«І тоді стався найцікавіший момент. Ніби хтось підкинув з крісла одного з делегатів — Максима

Славинського. Він зробив зо три величезні кроки й вигукнув просто в лице Скоропадському:

«Павле Петровичу! Історія вже сказала про вас все! Сказала все! Все сказала про Вас історія і вона вже більше нічого про вас не скаже...»

Члени Директорії УНР
Зліва направо: Андрій Макаренко, Федір Швець і Симон Петлюра.
(Фото з 1919 р. в Кам'янці)

«Після слів Славинського Скоропадський вже нічого не говорив, лише вмочив перо в атрамент і, нахилившись над папером, спитав: — Тільки підписатись?»²¹⁸)

Після свого зречення Павло Скоропадський не бачив можливості для себе залишитися в Києві після того, як його обсадив Корпус Січових Стрільців і прийшла Директорія до Києва. Він не сподівався для себе пощади з боку Директорії і тому схоронився до німецького війська, де перебував у перебранні в уніформ німецького офіцера і потім виїхав з цим військом при евакуації його до Німеччини. Командування Корпусу Січових Стрільців не шукало за ним, хоч могло це робити і, у випадку знайдення, мусіли б Німці його видати. Правдоподібно полк. Коновалець робив це під впливом д-ра Осипа Назарука, який був рішуче проти того, щоб у таким бурхливим часі стосувати навіть супроти ворожою для Директорії гетьмана Скоропадського методи політичної пімсти.²¹⁹)

ЧИ ПОВСТАННЯ ДИРЕКТОРІЇ БУЛО НЕОБХІДНЕ З ПОЛІТИЧНИХ ПРИЧИН?

В попереднім розділі ми ближче проаналізували питання про те, чи повстання Директорії УНРеспубліки проти режиму гетьмана Скоропадського було актом політично-правним, чи політично-безправним. Ця аналіза привела нас до висновку, що цей акт був із погляду права цілком правним.

Однак правність сама собою цього акту Директорії ще не означає позитивної відповіді на інше питання: Чи повстання Директорії УНРеспубліки проти проголошеного замаху гетьмана Павла Скоропадського було в даних обставинах політичною необхідністю? Були, і ще є тепер публіцисти, хоч у невеликій кількості і не в ширшій засязі впливу, які твердять з цілою категоричністю, що повстання Директорії не тільки не було необ-

хідним, але що воно було в кожному разі непотрібним і навіть руйніницьким актом. Тим то не лише для голої теорії, але для з'ясування цього існуючого в публіцистич-

Стрільцька Рада Корпусу Січових Стрільців.
Стоять зліва: сот. Іван Андрух, полк. Роман Дашкевич, сот. Василь Кучабський, сот. Ярослав Чиж; сидять зліва: сот. Михайло Магчак, полк. Андрій Мельник, полк. Євген Коновалець, полк. Роман Стущо, сот. Іван Даньків.

тиці питання мусимо тут присвятити деяку нашу увагу, щоб дати на нього вичерпну відповідь. Йдеться тут про те, що публіцистика заторкує історичні факти і зв'язані з цими актами проблеми. Тим то всякий історичний нарис об'єктивного характеру мусить спинятися також і над публіцистичними твердженнями і зо-

крема, коли йдеться про найновішу історію. При оцінці політичного оправдання або неоправдання повстання Директорії проти гетьманату Скоропадського треба насамперед врахувати національний зміст гетьманського режиму взагалі. Є незаперечним фактом, що гетьман зараз після свого проголошення себе тимчасовим диктатором, призначив кабінет міністрів, у яким була більшість членів московських партій. У першому кабінеті було 7 членів партії московських кадетів і один октябрист, а крім того один безпартійний Москвин та один Поляк на всіх 15 міністрів. Серед решти двох певних Українців, а решта "малороси", які не признавали себе раніше до українського національного табору. Партія кадетів, яка фактично керувала кабінетом, не тільки до революції, але й за гетьманату, стояла рішуче на становищі неподільності російської імперії, а Україні признавала лише культурну автономію. Те саме стосується також октябристів.²⁰¹) Такі резолюції ухвалювала краєва організація партії кадетів явно на своїх з'їздах також за гетьманату. Тим то в істоті речі цей кабінет проводив цю кадетську партійну політику в цілій адміністрації гетьманського режиму. Тоді дещо робилося в культурній ділянці, але політична й економічно-соціальна реальна влада в центрі і на місцях була в руках Москвинів і для згаданих московських цілей. Інакше собі ніхто не може уявити характеру того режиму, маючи на увазі партійний склад кабінету та ухвали цих московських партій у часі гетьманату.²⁰²)

Цей факт був причиною опозиції до гетьманського режиму не лише соціалістичних кіл українства, але й консервативних. Навіть прихильники гетьманського принципу в Українській Державі мусіли на практиці провадити явну опозицію проти цього режиму з погляду інтересів української нації. Проречистим документом тієї опозиції навіть прихильників гетьманського принципу є меморіал з 21 травня 1918, підписаний українськими поміркованими і в тім також консервативною партією Українських Демократів-Хліборобів.²⁰³)

Треба тямити, що пізніше на еміграції провідники цієї опозиційної до практичного режиму гетьмана Скоропадського партії в краю утворили були під впливом В'ячеслава Липинського окрему гетьманську партію хліборобів-державників.²⁰⁴)

Кольоритно описав гетьманський режим, як особистий свідок діяльності цього режиму на Полтавщині, у своїх спогадах відомий консервативний український діяч і сам гетьманець, професор Віктор Андрієвський. Він виразно стверджує, що на практиці по губерніях цей режим був своїм характером московський.²⁰⁵)

Яке було внутрішнє ставлення до такого характеру свого уряду в самого гетьмана Павла Скоропадського, про це трудно з цілою певністю сказати, але політично, мусимо робити висновки з його актів. Його оборонець і історик цього режиму проф. Д. Дорошенко твердить, що сам Павло Скоропадський мав найліпші українські патріотичні наміри. Але ж, сумніви противників цього режиму, тобто майже цілого українського національного табору в часі панування цього режиму в Україні, мають щодо того більше аргументів. Рішальним аргументом усіх без винятку українських політичних організацій (в тім також тієї, яка в теорії приймала концепцію гетьманської влади взагалі) висували проти особи гетьмана П. Скоропадського закид, що якщо б він справді мав українські національно-державні почування, то він міг собі бути консерватистом, але не смів віддавати більшості міністерських постів у своїм кабінеті не-Українцям, а Москвинам, або змосковщеним елементам. Він мав обов'язок віддати рішальну більшість міністерських голосів у кабінеті хоч би й консерватистам, але виразним і переконаним Українцям-державникам.

Якщо йдеться про соціальну політику гетьмана і його кабінету, то треба об'єктивно сконстатувати, що вона була не якась консервативна, але виразно реакційна. Вона старалась повернути колесо історії назад до старих відносин, що панували за царських часів.

Зокрема в життєвій справі української нації, — в земельній, то політика гетьмана зразу ж в моменті перевороту зазначила своє реакційне становище. Вона скасувала дуже помірковану з погляду тодішнього революційного часу аграрну реформу, ухвалену законом Української Центральної Ради, і привернула стан посідання в земельній ділянці. Ця справа торкалася величезної більшості української нації, тобто українського селянства. Непроведення радикальної земельної реформи шкодило українській національній справі, бо залишало українських селян у стані земельного голоду і під пануванням чужонаціонального поміщицтва — московського і польського. Становище гетьманського кабінету в цій справі поверталось до столипінської буцим то реформи за царату, тобто фактично залишало в земельній справі столипінську реакцію царського режиму. Після законодавства в цій справі Української Центральної Ради привернення такого стану мусіло йти насильним способом, бо ж селянство добровільно не хотіло зрікатися свого набутого права. Тим то московсько-польські поміщики під охороною гетьманських поліційних відділів, в асисті німецько-австрійських військ, переводили при допомозі своїх приватних “карних дружин” люті репресії проти українського селянства. Роблено це під претекстом “відшкодування” за мнимо пороблені поміщикам шкоди під час революції, при чому грабовано селян і бито в немилосердний спосіб. Роблено це в імені Української Держави, чим сполучувано в несвідомих масах саме поняття Української Держави з поняттям реакції і безправних карних експедицій. З того приводу постійно вибухали стихійні повстання по селах і люті репресії проти них. Так соціальна справа була нерозривно зв’язана з національною. Хто хотів боронити українську національну справу в тім часі, той мусів поборювати також ту страшну гетьманську політику проти українського селянства.

Одначе рішальний момент наступив у листопаді 1918. Замість єднатися в цій переломовій добі револю-

ції в кількох державах Центральної і Південної Європи, єднатися з українським національним табором, який у тім напрямі робив пропозиції зараз після революції в Австрії (28 жовтня 1918), гетьман несподівано рішив єднатися з реакційним отаманом Донського Війська Красновом, щоб разом із ним керувати своєю акцією в напрямі всеросійського об’єднання. Гетьманський історик Д. Дорошенко подає на основі записок самого Павла Скоропадського*) таке про зустріч гетьмана з Красновом:

«... Дня 3 листопада [1918 р.] відбулося на станції Скороходоно (між Харковом і Полтавою) побачення між Гетьманом і Отаманом Війська Донського П. Красновим. Під час цього побачення у відповідь на тост Гетьмана «За здоров’я Отамана Краснова і розцвіт Війська Донського» та на промову начальника українського генерального штабу полковника Сливинського, ген. Краснов сказав дуже поетичну, але не дуже тактовну з політичного погляду промову, натякаючи на те, що українсько-донський союз є «початок того великого діла, яке Гетьман має довершити», себто об’єднання бувшої російської держави в одне ціле».²⁰)

Гетьман зразу ж на місці не спростував такої інтерпретації діяльності своєї і свого уряду, яку зробив донський отаман. Він мовчки прийняв до відома твердження, що гетьман Української Держави має принести Україну до стіп московського царя. Це значило, що така інтерпретація гетьманської діяльності, яку зробив отаман Краснов, була цілком правильною, коли гетьман моментально того не спростував. Тим то ця подія, яка стала зразу відомою в усіх політичних колах в Ки-

*) Треба підкреслити, що ні Дорошенко, ні ніхто інший також після смерті Павла Скоропадського не видав щоденних записок П. Скоропадського з часів його влади й еміграції, хоча цей щоденник має велике історичне значення.

еві, сталася поворотним пунктом у підготові евентуального повстання українського національного табору.^{21р)}

Один із перших організаторів повстання проти гетьманату, Микита Шаповал, свідчить у своїх записках із весни 1919 року, що власне ця подія на побаченні Скоропадського з Красновом була поворотним пунктом у підготові повстання. Ще за свіжої пам'яті, бо всього в кілька місяців після цієї події, Микита Шаповал записує свій спогад щодо цього так:

«На нас дуже прикре враження зробило побачення Скоропадського з Красновим в Скороходові. На другий день ми вже знали текст промови Краснова, в якій він високопарно возвеличував Скоропадського, як собирателя Руси і т. д. Для нас було ясно, що сталась змова ^{21*)} проти України і революції взагалі во ім'я єдиної невідомої монархії Росії, в якій першу роллю міг грати Скоропадський. Головну політичну ідею гетьманщини ми знали документально. Це давало й нам змогу ясніше протиставити свою ідею, а слабодухих ми вели з певністю далі від «приспособлення к подлості». Я вказую, що побачення в Скороходові було поворотним пунктом для гетьманщини і для нас».^{21в)}

Промова Краснова в присутності Скоропадського про ціль Скоропадського відбудувати єдину неподільну та ще й царську російську імперію була явно проти істоти Української Держави, яку на побаченні в Скороходові репрезентував Скоропадський. Відбудова єдиної царської імперії з Україною під стопами царя — така була ціль Скоропадського в устах Краснова. Це означало в скорій майбутності знищити українську державність, як вислів суверенної волі української нації. Вже цей факт мусів в національно думаючих політичних діячів викликати рішення, що треба вже не в мріях, але серйозно готувати евентуальне повстання на хвилину, коли гетьман приступить на практиці до здійснен-

^{21*)} Підкреслення автора.

ня такого задуму. Промова Краснова і одобруюча мовчанка Павла Скоропадського були просто визиваючими до готовлення повстання проти такого режиму.^{21с)}

Щойно після того став поширюватися ініціативний гурт повстання. До евентуального повстання приєднано після того ще полковника В. Павленка, представників Стрілецької Ради (полковника Є. Коновальця, сот. А. Мельника і інших) та полк. Петра Болбочана. В політичній ділянці приєднано, хоч неповні, консула Білеського. У зв'язках зі закордоном посередничив д-р Артем Галіп (буковинський Українець, що був високим урядовцем у міністерстві зовнішніх справ гетьманського кабінету).^{21т)} Помагав у підготові повстання, як секретар керівного гурту, Петро Дідушок, що був тоді секретарем Українського Національного Союзу, отже мав технічні зв'язки з провінцією.^{21у)}

Також щойно тоді роблено заходи, щоб приєднати провід кожної політичної і професійної організації, яка входила до Українського Національного Союзу. Провід УПСР центральної течії (вона ще не мала тоді формального Центрального Комітету) прихилився до думки евентуального повстання.^{21в)} Заходи Винниченка, щоб приєднати Центральний Комітет своєї партії — українських соціал-демократів, не дали ніякого результату. За думкою повстання заявився лише один член, М. Авдієнко. Це було ще перед зустріччю Скоропадського з Красновом у Скороходові (тобто перед 3 листопада). Більшість ЦК партії соціал-демократів стояла на тім, що ще є можливість дійти до компромісу і консолідації з гетьманом і тому повстання було б шкодою для національної справи.^{21w)} Після Скороходова ініціатори проекту повстання рішили, що настав час ще раз говорити вже з усіма представниками партій на засіданні тіснішої управи Українського Національного Союзу. Засідання відбулося в редакції органу УПСФ, «Нової Ради». У засіданні взяли участь: Винниченко і В. Садовський (обидва соціал-демократи), Федір Швець від Селянської Спілки, Шаповал від центральної течії УПСР

і від соціалістів-федералістів С. Єфремів, А. Ніковський і К. Мацієвич.^{22x)} Цю нараду характеризує почуття відповідальності і віра в можливість переходу Павла Скоропадського на бік консолідації в українським національним таборі ще навіть і після Скороходова. Тим то над цією нарадою треба нам спинитися докладніше. Це тим більше, що її хід кине нам також світло на мотиви Винниченка і Шаповала щодо думки про кінечність організації повстання.

Винниченко говорив на нараді перший; в довшій промові згадав складність політичної ситуації, а потім вказав на безвихідне становище в Україні, якщо брати неділимсько-московський курс гетьманського режиму, близькість революції в Німеччині і в зв'язку з тим можливий відхід німецької армії з України або остаточну окупацію України Німцями Винниченко підкреслив факт походу гетьманського режиму проти українства і на виховування селянства режимом до ненависти проти українства, яке формально репрезентує гетьманський режим. Селяни вже почали ненавидіти саме слово Україна, бо в її імені селян катують. Потрібно Українцям рятувати ситуацію і приступити до організації повстання. Коли буде повстання проти такого режиму, тоді українські народні маси побачать, що українська національна ідея не тільки не звертається проти них, але й стоїть у їх обороні. Таке повстання, навіть у випадку його неуспіху, залишить у масах враження, що Україна є їм чимсь рідним, близьким.^{22y)}

Ініціативний гурт підготовки повстання, як видно з тієї заяви його голови, Винниченка, виходив у своїй пропозиції виключно з ідеї національної, а не самої соціальної. Йому тоді йшлося виключно про рятування української національно-державної ідеї в масах народу для майбутності. Винниченко закінчив свою промову заявою, що ініціативний гурток вже дещо підготував у цім напрямку і пропонує в імені цього гуртка приступити до нього всім іншим, щоб гуртом рятувати українську державність, а головню об'єднати інтелігенцію з

народом у спільній боротьбі проти чужих наїздів.^{22z)} Микита Шаповал, після Винниченка з'ясував, якими збройними силами евентуально могло б розпоряджати повстання: можна мати Загін Січових Стрільців у силі 1,500 вояків, чорноморців 600, запорозький полк 2,500, три полки запорізької дивізії 6,000, залізнична охорона 1000 вояків. Якщо брати ці збройні сили, як кадри повстання, то скоро можна буде мати біля 25,000 людей.

Кость Мацієвич у довшій промові розправлявся з основною думкою про повстання в сучасній ситуації. Він звернув увагу на небезпеку, що ми, піднявши народні маси, лише занархізуємо країну, а з того розвинеться большевизм, бо селяни підуть захоплювати землю, пічнуться розбої і погроми, а це і є большевизм. Він висловив виразну невіру в те, що повстання може розпоряджати відповідною організованою збройною силою. Тим то він не радив руйнувати тепер ті форми державности, які, хоч і в непригожій для нас діяльності, існують тепер під гетьманським режимом.

На аргументи Шаповала про наявність збройних сил для повстання відповів С. Єфремів, який піддав під повний сумнів цифри Шаповала і також рішуче відраджував тепер приступати до повстання. Обидва вони, очевидно, ще вірили в можливість, що гетьман піде таки в напрямку інтересів українства і передасть кабінет українській більшості в руки. Члени тієї партії були тоді тією меншістю в гетьманським кабінеті, яка боронила в нім українських національно-державних інтересів у міру своїх сил. Вони ще не втратили надії, що їм удасться приєднати гетьмана до ідеї консолідації. Один з ес-ефів, А. Ніковський, дещо інакше дивився на ідею повстання як його два товариші, Мацієвич і Єфремів. Він вказував на те, що ситуація тисне українство до повстання і що воно не є так безнадійним, як це видається його співпартійним товаришам. Проте, він вказував також на ті небезпеки з повстання, які випливають з кожного повстання, де то не було б, а зокрема в Україні в такий грізний час, коли можуть цілком занар-

хізуватися маси. Тим то Ніковський говорив і за і проти повстання.²⁴⁾

З Винниченком не погодився його партійний товариш, проф. Валентин Садовський, що разом з Винниченком представляв свою партію в УНСоюзі, чи пак в його президії. Він аргументував цілком марсистськими аргументами: незрілість і малочисельність пролетаріату і недорозвиненість продукційних сил в Україні, невідомість селянства і його реакційні настрої, хоч і протигетьманські. Очевидно, що й він вірив у можливість згоди з Павлом Скоропадським.

З приявних ще лише проф. Швець висловився за ідеєю постання. Результат був той, що більшість президії УНСоюзу висловилося в даній ситуації проти підготовки повстання.²⁵⁾

Треба тут підкреслити маркантний факт, що провід УНСоюзу годився ще в днях 10 — 11 листопада на угоду з Павлом Скоропадським за таку ціну, щоб він погодився на повну українізацію кабінету міністрів, а за те його УНСоюз визнає президентом держави в часі скликання сойму. Це виразно засвідчує Микита Шаповал.²⁶⁾ Посередничили в цій справі хлібороби-демократи, Шемет, Міхновський і інші. Проте, Скоропадський уже був рішений на іншу політику на початку листопада і на таку пропонувану базу угоди не пішов. Навпаки, його режим ще загострив свою позицію до УНСоюзу. На день 17 листопада мав бути в Києві скликаний УНСоюзом Всеукраїнський Національний Конгрес. На пару днів раніше, 12 листопада кабінет заборонив цей конгрес. В кабінеті наступив поділ голосів. Усі Українці — 4 і до них прилучилися ті міністри з “малоросійського напрямку”, що їх було 3, отже разом було за конгрес 7 міністрів, які хотіли згоди з українським національним табором. Проти конгресу була московська і москофільська більшість у кабінеті — 8 міністрів. У тім стані справи, вже після німецької капітуляції, українські міністри у меншості в кабінеті не бачили сенсу сидіти там без впливу далі і в числі 4 подали свою димісію.

Це був спосіб для гетьмана, щоб використати цю нагоду для реконструкції кабінету в напрямку консолідації з українським національним табором. Тим то засідання управи УНСоюзу в дні 12 листопада було якнайповніше і найживіше, бо на нього прийшли делегати навіть тієї партії, яка не входила в УНСоюз — партії хліборобів-демократів, що визнавали принципіально гетьманську концепцію. Тепер і вони не бачили вже великої надії на угоду з гетьманом, коли він відкинув їхні пропозиції в справі консолідації з організованим українством. Засідання УНСоюзу було явне і тому на ньому не могло бути мови про питання боротьби з гетьманським режимом, який став далі йти відкрито в напрямку угоди з московським білим, а не українським національним табором. Тим то на пізніше було визначене друге засідання УНСоюзу вже обмежене, виключно для його членів. Малося на увазі, очевидно, спокійно, в умовах тісного засідання, ще раз обговорити питання: що далі активно діяти для рятування української національно-державної справи?

Тимчасом Скоропадський був дуже радий, що саме має нагоду остаточно розв'язатися з українським національним табором і позбутися зі свого кабінету навіть цієї малої меншости українських міністрів. Він дня 14 листопада розпустив цілий дотеперішній кабінет, а на його місце покликав кабінет під проводом Москаля С. Гербея та з явною неділимською програмою. Грамота гетьмана, якою він покликав новий кабінет, була опублікована в пресі 14 листопада, читалася виразно: “Тепер після пережитих Росією великих заворушень, умови її майбутнього існування повинні, безумовно, змінитися. На інших принципах, принципах федеративних, повинна бути відновлена давня могутність і сила всеросійської держави”. Це був просто удар по українській державній ідеї і тепер ця заява гетьмана зривала останню нитку надії на порозуміння його з українським національним табором. Павло Скоропадський тією заявою перейшов у табір неділимців.

Тим то на скликанім новім конспіративнім засіданні УНСоюзу ввечері 14 листопада вже в нікого не було найменших сумнівів, що прийшов останній момент проголошення повстання для рятування української державности. Вже не було дебати в цій справі взагалі.

Сьогодні, з історичної перспективи, можемо сказати, що інакше в тій ситуації не міг поступити ніякий відповідальний український національний діяч. Не виступити проти такого державного перевороту Павла Скоропадського, значило б погодитися мовчки на неділимську програму нового режиму прем'єра Гербеля, іменованого гетьманом. А погодитися з цим, не міг тоді і не міг би погодитися ніколи, ніякий відповідальний український національний діяч. Тим то в даних обставинах повстання було українською політичною необхідністю. Інакше це означало б вимагати від Українців, щоб вони самі відбудували “могутність і силу всеросійської держави”, тобто нову форму свого національного поневолення, бо ж владу в тій всеросійській могутній державі мали б вороги самого існування української нації — адмірал Колчак, ген. Денікін і всі ті, що були з ними.

Але, вся ця проблема буде з'ясована всебічно щойно тоді з політичного становища, коли ми приймемо й такий випадок, що Український Національний Союз прийняв би мовчки цю грамоту Павла Скоропадського і рішив би не лише пасивно поводитися щодо нового вже цілком московського кабінету, але ще підпирив би його активно в рахунку, що гетьман, після перемоги білих московських армій над Советською Росією повернеться до українства та покличе вже чисто український кабінет міністрів у сподіваній могутній всеросійській державі, збудованій на федеративних принципах. Весь політичний рахунок у тім випадку був би явно фантастичний, недійсний. Всеросійська політика, яку бралися відбудовувати московські білі генерали і політики, взагалі навіть чути не хотіла про якусь дійсну федеративну основу майбутньої “всеросійської дер-

жави”. Вони не визнавали взагалі існування самої української нації і уважали її німецькою вигадкою при допомозі Грушевського. Тим то перемога цих генералів і політиків означала б також їх остаточну розправу з українською державністю навіть у федеративній формі. Для того, щоб могло бути будьяке пактування з противобольшевицькими московськими силами, треба було в Україні мати повну сконсолідовану владу в руках. Власне того в гетьманській пропозиції з 14 листопада не було. Він усю владу передав московським неділимцям. Як могла така влада витворювати українську національну силу для боротьби з пізнішою переможною московською реакцією?

В листопаді ця московська біла сила в сусідстві з Україною — Дон і Денікін — була ще слаба і до її перемоги було ще далеко. Але й українські сили тоді були ще заслабі. А велику потугу представляли тоді московські большевицькі сили в себе, в Советській Росії, і в формі підривних колуни в інших країнах і зокрема також в Україні. Заки могли б гетьманці приступити до відбудови всеросійської білої держави, була б вже на спині України воєнна агресія Советської Росії.

Властиво існувала тоді найбільша загроза лише з боку зовнішнього большевизму, з боку Советської Росії, а не з боку “большевизації” українських мас, як це припускали противники повстання на початку листопада 1918 року, заки потім переконалися, що нема іншого виходу, як повстання. Ні ес-ефи, ні більшість соціал-демократів, ні хлібороби-демократи тоді, ні словом не згадували про можливість, а не то левність, воєнної інвазії Советської Росії в Україну. Чому так? Це тому, що вони, очевидно, не думали про те, що Німці залишать Україну і не буде кому ефективно її боронити перед інвазією. Виходу Німців з України і після революції не дуже то сподівалися навіть організатори повстання, але рахувалися з можливістю, що німецькі війська будуть триматися міцно й довго в Україні і навіть будуть мститися на українським народі.²⁰⁰)

Вони також перецінювали силу білих московських генералів (Краснова, Денікіна і інших). Тим то в них щезла з оvidу безпосередня загроза воєнної агресії Советської Росії у випадку німецької революції і повстання в Україні. Про це не говорили ні прихильники, ні противники повстання проти гетьманського режиму.

А проте, власне ця загроза в моменті, коли були останні розмови про підготовку повстання, була найбільша, хоча про неї не знала українська сторона. Взагалі українська політична розвідка функціонувала дуже невдало і тому в Києві не знали, що вже був готовий плян другої інвазії Советської Росії в Україну. В день німецької капітуляції на західнім фронті, тобто 11 листопада, вже був даний у Москві наказ окремому советові підготувати реальний воєнний напад на Україну протягом 10 днів. Цей напад лежав у плянах Москви давно, а тільки вона чекала відповідної пори. Це ми тепер знаємо із самих урядових большевицьких документів.²⁸) Отож, воєнна агресія Советської Росії проти України і завоювання цілої України, була в плянах Совнаркому Росії раніше, без огляду на те, чи в Україні буде далі гетьманський режим чи сконсолідована українська демократична влада. Очевидна річ для нас, що у випадку, коли б гетьман Скоропадський був уклав угоду з Українським Національним Союзом і не їздив до Скороходова та не проголошував грамоти про свою всеросійську орієнтацію, то тоді опір України проти тієї інвазійної операції Советської Росії був би мав всі шанси на успіх. Той випадок, на жаль, не стався.

Але, тепер візьмім другий випадок. Що було б, запитаймо себе, якщо б Український Національний Союз був пасивний до тієї всеросійської орієнтації Скоропадського, або й навіть її підтримав активно в моменті початку воєнної агресії Советської Росії? Чи не міг би бути тоді також успіх? На це питання мусимо сьогодні відповісти негативно, на основі того, що ми знаємо документально про те, що після того діялося в Україні.

Причини неуспіху такого кроку були б такі: 1) Гетьманський режим в Україні мав за собою важку історію переслідувань села і накидування йому ненависного поміщицького режиму. Село бунтувалося дуже часто проти того режиму, як на це вказують дані самої урядової телеграфічної агенції гетьманського уряду. Тим то у випадку воєнної агресії Советської Росії українське селянство було б не підтримало гетьманського уряду на чолі з Гербелем напевно, а навпаки, ще далі виступало б активно проти гетьманату. Це було б тим певніше, що підризна агітація місцевих большевиків в Україні і насланих агентів Совнаркому Росії напевно була б встигла викликати такий повстанський рух проти нового гетьманського режиму з явним реакційним обличчям. Не можна сумніватися в те, що вже при кінці листопада, а найдалі на початку грудня 1918 року, советсько-московські армії були б зламали гетьманські сили й окупували б Україну. Це твердження можемо сперти на тім, що так сталося з Донським Військом, яке прецінь боронило своєї власної влади проти большевиків і мало вдвоє більшу збройну силу ніж мав гетьман. 2) Зараз на початку тієї воєнної агресії Советської Росії були б зробили проти гетьмана переворот місцеві міковські військові організації в користь Денікіна. Вони це пробували робити і без воєнної агресії навіть в часі повстання Директорії, а не перевели його лише тому, що інша партія розважніших Москалів у Києві переконала замаховців, що тепер гетьман заступає спільну з ними справу і тому не треба його ослаблювати.

Якщо б Український Національний Союз справді, як того хочуть деякі фантастичні публіцисти, був підтримав московську орієнтацію гетьмана і його московського прем'єра С. Гербея, то він не врятував би був тим аж ніяк режиму гетьмана. Його поразка була б все одно так скоро, як і без підтримки УНСоюзу. За покликом української інтелігенції, згуртованої в УНСоюзі, був би не пішов ні селянський, ні робітничий актив. Зате була б не тільки не продовжена традиція

української державності на дальших три роки, як це сталося при владі Директорії УНРеспубліки пізніше, але ще була б скомпромітована українська національно-державна ідея в народних масах. Народна маса була б знала лише стільки про ту державність, що вона є помічницею відбудови реакційної всеросійської держави з ненависною і протинародною владою поміщиків і царської бюрократії.

З того всього бачимо, що в політичній аспекті повстання в тодішніх умовах державного перевороту гетьмана Скоропадського було цілком необхідне в інтересах української нації.

ДАТУВАННЯ ПІДГОТОВИ ПОВСТАННЯ

Учасники і зокрема керівники повстання Директорії УНРеспубліки пізніше, після його успіху, старалися представити свою діяльність мимовільно в прихильнішим для себе світлі. Це самозрозуміла річ не лише в них, але також в інших національних рухах.

З того погляду учасники підготовки повстання докладно не означували дати, коли саме вони почали вперше робити практичні кроки в підготові повстання. Вони писали загальниково так, що читач мусів мати враження, що вони це почали дуже давно, може ще вліті 1918 року.^{22f)}

Микита Шаповал у пізніших своїх публікаціях, писаних і друкованих при кінці 1920-их років, пересуває, може мимовільно, початок підготовки повстання на вересень 1918 року.^{22g)}

За цією датою йде, очевидно з мотивів оборони гетьманського режиму, також Д. Дорошенко, не аналізуючи критично всіх інших інформацій про початок підготовки повстання. Ще жили тоді перші учасники підготовки повстання, отже не лише Винниченко і Шаповал, але й ген. Осецький і А. Макаренко, отже від них можна було встановити точніше дату, коли була перша розмова між ними про потребу підготовки повстання.^{22h)}

В дійсності перша розмова про потребу конкретної підготовки повстання була між ініціаторами того діла щойно в другій половині жовтня. Шаповал є єдиним учасником тієї підготовки, який написав найраніше спомини з часів режиму гетьманату і повстання Директорії. Це було навесні 1919 року, отже ще за свіжої пам'яті, яка могла без документів під рукою не зафіксувати точного дня, але могла встановити чергу подій: що було раніше, а що пізніше? Ці події щодо дат ми знаємо з документів і таким способом можемо встановити також ближче початок підготовки повстання. Микита Шаповал у згаданих своїх споминах²²ⁱ⁾ описує відкриття Українського Державного Університету в Кам'янці Подільській. Дату цього відкриття він опустил, бо не мав під рукою тодішньої преси, де ця подія була описана. Однак цю дату ми знаємо. Шаповал згадує також про врочисте відкриття Українського Державного Університету в Києві, не подаючи зі згаданих причин докладної дати. Але знову ж цю дату ми знаємо докладно з документів. Отож відкриття університету в Києві відбулося дня 6 жовтня 1918 р.^{22j)} Також знаємо дату відкриття університету в Кам'янці Подільській. Це сталося дня 22 жовтня.^{22k)} Описуючи відкриття київського університету 6 жовтня, Шаповал згадує свою розмову з Винниченком, але пригадує точно, що про питання повстання вони не говорили нічого до того часу ні того дня. Знову ж згадуючи свою поїздку на відкриття університету в Кам'янці, Шаповал точно пригадує, що щойно після тієї поїздки він мав першу розмову з Андрієм Макаренком про евентуальну підготову повстання. Цю першу розмову з Макаренком Шаповал окреслює так: "через кілька день" після повороту з Кам'янця. До Києва з Кам'янця міг Шаповал приїхати, як видно з оповідання, щойно найраніше 24 жовтня. Тим то розмова могла бути щойно "за кілька днів", тобто найменше два дні. Тим то мусимо прийняти, що перша взагалі практична розмова двох перших ініціаторів підготовки повстання, Микити Шаповала і Андрія Макарен-

ка, відбулася в Києві не раніше як 26 жовтня. Ця розмова з Макаренком була коло полудня. Того самого дня пополудні, десь коло 5 години, згідно з умовленням з Шаповалом, Макаренко переговорив вперше про цю проблему з Винниченком, а щойно на другий день, тобто не раніше, як 27 жовтня наступила остаточна розмова між Винниченком і Шаповалом та їхнє рішення, спільно з Макаренком, Осецьким, Різниченком приступити до підготовки повстання.²¹⁷)

Щойно таким чином ми маємо відтворену дату перших кроків організаторів підготовки повстання. Це, коротко кажучи, є кінець жовтня. Ще раніше Винниченко, як голова УНСоюзу, розмовляв нераз у справах політики УНСоюзу, з представниками Стрілецької Ради. Телеграмою з 26 жовтня він замовив цих представників приїхати до Києва на 29 жовтня. Трудно припустити, що вже 26 жовтня Винниченко хотів говорити з ними про конкретне питання повстання. Він тоді ще сам на це не був рішений, бо після першої розмови, як оповідає Шаповал, ще був Винниченко у настрою виразного вагання.²¹⁸)

Ці дати мають для нас те значення, що вже przypadково так склалося, що 29 жовтня Винниченко говорив з делегатами Стрілецької Ради не про загальну політику УНСоюзу, як це було до тепер, але про евентуальну підготовку повстання.²¹⁹)

Із зіставлення цих дат ми бачимо, що до підготовки повстання приступив гурток Макаренка, Шаповала і Винниченка цілком пізно, бо при самому кінці жовтня 1918, або іншими словами всього на два з половиною тижні перед самою датою повстання. До того часу всі ці діячі думали, що таки вдасться уладити кризу в Українській Державі мирним способом на підставі угоди з гетьманом Скоропадським. Вся вина за повстання паде отже виключно на політику Павла Скоропадського, який нагло змінив свій курс на всеросійську державу.

Проте, вирінає питання: Як же це так могло статися, що так коротко підготовлюване повстання Ди-

ректорії, бо всього на два з половиною тижні наперед, могло мати такий скорий і рішальний успіх? Над цим важливим питанням треба нам спинитися трохи довше.

Коли ми знаємо, що підготовка повстання тривала всього два з половиною тижні, то мусимо зразу прийти до переконання, що не самі здібності організаторів підготовки повстання, але загальна ситуація причинилася головно до того, що ідея повстання в конкретній формі прийнялася зразу у всіх українських національних колах. Можна казати, що ця ідея виросла сама в атмосфері загального положення. Йшлося тут саме про ідею українського національного повстання в протиставленні до перевороту московських організованих сил, що під опікою гетьмана розсілися були купою в Києві і в усіх губерніяльних містах України. Москалі в Україні готовили виразно свою організовану силу — проти України. Про це свідчать усі національні діячі того часу. Це примушений признати також гетьманський історик, Дмитро Дорошенко, який про це пише ось що:

«Політичні настрої ускладнювали ще тим, що в Києві звили собі кубло представники різнородних російських партій і русофільських течій, як лівого, так і правого напрямку. І ті і другі, бачучи перемогу антанті, хотіли зробити Україну базою для повалення большевиків і відбудови «єдиної невідомої Росії». Про їхні інтриги, направлені проти Української Держави і проти Гетьмана, оповідає нам докладно Денікін в своїй «Истории русской смуты» (том I, стор. 184—190)».

Один із ініціаторів підготовки повстання, Микита Шаповал, цілком не приписує собі в свіжих спогадах, в кілька місяців після його успіху, якоїсь великої заслуги в цій підготові. Він пише про це так:

«... Марно говорити, хто був ініціатором великого українського повстання в 1918 р. Повстання [по селах і раніше перед повстанням Директорії] йшло стихійно, я читав щодня зводки і бачив, що український нарід бореться щодня, воює з режимом,

але не має головної провідної ідеї, (не має) проводу. На реквізицію чи контрибуцію він відповідав повстанням, яке через тиждень задушено, село спалено, одчай охоплює селянські душі, але нема проводу, нема пляну, нема організації. І, ось дати цей плян, організацію, прапор, хтось мусів...»²¹⁸)

Втім власне справа, що моментально, на початку листопада, станули до спільної підготовки українські національні і військові діячі без огляду на політичний партійний світогляд, люди різних і то різко різних світоглядів: Винниченко і Шаповал, Болбочан і Коновалець, а вкінці й такі як Донцов і Шемет. Взагалі атмосфера під національним оглядом була революційна, різко негативна до нового курсу гетьмана. Тим то національне повстання було так скоро масове, охопило всю українську національну інтелігенцію і свідомі кола народної маси, що це повстання до кількох днів після першого гасла було вповні переможне. Цим розмахом і скорістю були цілком заскочені місцеві московські більшовики в Україні і в Московії.²¹⁹)

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

ОРГАНІЗАЦІЯ НОВОЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

КРЕАЦІЯ ДИРЕКТОРІЇ УНР

Назва

Назву для керівного органу, який мав завдання перевести повстання проти режиму гетьмана П. Скоропадського і відновити знову демократичний режим в суверенній Українській Державі, придумали перші організатори підготовки повстання, Микита Шаповал і Володимир Винниченко, ще до часу, заки ідея повстання була схвалена Українським Національним Союзом. Як пише М. Шаповал у своїй книжці “Велика Революція”, всі подробиці програми повстання із назвою керівного органу включно придумали вони обидва ще приблизно на 2 тижні перед його схваленням.²²⁰)

Назва “Директорія” взята з історії Великої Французької Революції. Після скинення терористичного режиму угруповання якобінців на чолі з Робесп'єром в 1795 році, змінено дотеперішню конституцію і заведено нову конституцію з 1795 р., яка стояла на різкім поділі функцій влади — на законодавчу, судейську і виконавчу. Законодавча функція була доручена двом палатам: нижній із 500 членів і сенатові (“Раді Старших”) із 250 членів. Екзекутиву вибирала “Рада Старших” у формі “Директорії” із 5 директорів. Щороку один директор уступав і на його місце вибирала “Рада Старших” нового члена Директорії. Президію Директорії виконував кожний член що-три місяці. Директорія була тим, чим

є кабінет міністрів у парламентарній системі з тим обмеженням, що члени Директорії були вибрані на 5 років. Директорія ще добірала собі “міністрів”, як фахових керівників відповідних ділянок адміністрації держави, однак з тим застереженням, що міністри не мали безпосередньої влади, а могли давати накази тільки через Директорію. Отож міністри не творили міністерського кабінету в парламентарнім змислі. Конституція в справі виконавчої влади мала ще один важливий припис: у випадку небезпеки для держави з-зовні, чи для внутрішнього ладу і миру, Директорія могла діяти самостійно, видавати тимчасово обов’язуючі правні норми замість законодавчого збору і переводити арешти поза наказами суддів. Або іншими словами: в тому випадку Директорія могла часово припинити громадські свободи, які знову після скинення диктаторського яacobинського терору були новою конституцією впроваджені у французькій республіці. Таке повноваження для Директорії давала конституція тільки на дуже короткий час, а після того її декрети йшли на розгляд законодавчого органу.

Практично система правління Директорії у Франції не “зложила іспиту” і доказала, що такий режим екекутиви через колегіальний орган, який має членів на сталий час і незалежно від себе, не може з успіхом співпрацювати в своїй середині. Всередині Директорії виникли незабаром суперечки і важкі боротьби, які скінчилися шойно з моментом державного перевороту Наполеона Бонапарте (1799 р.).

Один із авторів цієї системи, придуманої для Української Держави, Микита Шаповал, у цитованій вже книжці подає, що він і Винниченко прийшли до такої думки щодо плятформи повстання:

“Повалення гетьманщини і відновлення УНР, усунення Німців з України, скликання Українських Установчих Зборів. На час боротьби провід мав би бути доручений 3 - 5 особам (назву для колегії ми придумали: Директорія). УНСоюз мав би вибрати Дирек-

торію, а коли б повстання скінчилось успіхом, то Директорія скликала б Українські Установчі Збори”.)²³⁾

З того видно, що автори назви взяли її насамперед з історичних аналогій. Як режим Директорії у Франції кінчив систему диктаторського терору і безправства, так також нова Директорія Української Народної Республіки мала кінчити режим насильного державного замаху гетьманщини та терор переважно московського міністерського кабінету в Україні. Разом з тим, на підставі аналогії з колишньою Великою Французькою Револуцією Директорія УНР мала привернути в Україні демократичні свободи, правовість і зокрема суверенність народу, скликуючи для вирішення тривалого державного ладу — Українські Установчі Збори.

Цю, задалегідь придуману, назву потім при креації Директорії схвалив також однозгідно Український Національний Союз.

Вибір Директорії

Директорія не була самозванчим органом волею своїх членів, ні навіть органом, який накинула б народові якась одна група чи партія заговорників. Вона була обрана Українським Національним Союзом, до якого входили всі українські політичні організації і професійні союзи, крім єдиної партії хліборобів-демократів, яка зрештою помітного впливу в масах не мала ніколи. Як сказано вже вище, партії УНСоюзу представляли при недавніх виборах до Українських Установчих Зборів коло 80 процентів всіх голосів в Україні, а всі українські мандати до цих Установчих Зборів.

Отож креаційне тіло, яке своїм вибором покликало Директорію УНР, було вповні компетентне в цих надзвичайних обставинах представляти політичну волю українського народу аж до найближчого нового формального голосування при нових загальних зборах.

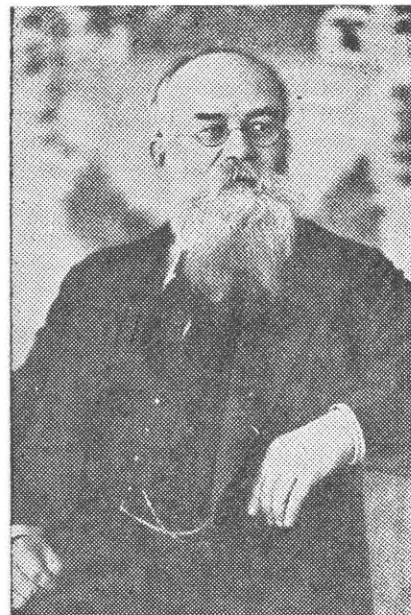
В 1920 — 1945 роках в Європі були модними гасла проти “партій” взагалі. Це було зовсім зрозуміло з ог-

ляду на тодішні сильні демагогічні гасла фашистів, комуністів, нацистів і інших тоталітаристів. Не диво, що вплив цієї демагогії за посередництвом польського націоналістичного руху знайшов деякий відгомін також серед українських людей. Тому треба нам тут підкреслити, що партії це взагалі природне явище в суспільнім житті людини, і воно невідлучне від суспільства, без огляду на форму суспільного співжиття. Над цим “природним” характером партій я спинився ширше у своїй праці про соціологію українських партій і тому тут ближче в це питання не входжу.²⁴⁾ Зате слід ще тут підкреслити, що демократичні конституції всюди уважають політичні партії до певної міри публічними органами у державі, надаючи їм певні управлення і обов'язки при загальних виборах і потім в організації внутрішнього функціонування законодавчих чи інших представницьких державних органів. Декуди з цієї причини партійне життя є предметом ширшого законного регулювання (наприклад, в ЗДА, в довоєнній ЧСР, в демократичній Австрії і інших, та звичаєво в Британії).

Отже в надзвичайнім випадку національної конечности, коли не могла зійтися національна конституанта, партії, об'єднані в УНСоюзі, мали повне конституційне право і обов'язок рішити питання, які були конечністю рятуння суверенности Української Держави.

Як свідчить Микита Шаповал і матеріяли в Павла Христюка, у виборі Директорії взяли участь представники національних політичних партій УНСоюзу, професійних організацій і війська. Із партій були заступлені обі соціялістичні — УПСР і УСДРП, націоналістична — Українська Партія Соціялістів-Самостійників, та консервативна — Українська Партія Соціялістів-Федералістів. Із професійних організацій належали до УНСоюзу: Селянська Спілка, Юридичне Товариство, Лікарська Спілка, Галицько-Буковинська Рада і ще кілька менших організацій, а також Головна Рада Всеукраїнської Поштово-Телеграфної Спілки і Об'єднання Ради Залізниць України. Із правих партій входила ще до УНСоюзу пар-

тія трудовиків. У виборі Директорії брав участь також представник Січових Стрільців (уповноважений сотник Юліян Чайківський), а від інших військових кіл ген. Осецький, полк. Василь Тютюник, і полк. Аркас.²⁵⁾ Участь сотника Січових Стрільців у виборі була тільки

Михайло Грушевський

формальністю, бо ще 30 жовтня Стрільцька Рада передала через своїх представників підполк. Андрія Мельника і сотн. Ф. Черника заяву, що як умову свого приступлення до майбутнього евентуального повстання вимагає, що до керуючого майбутнього центру повстання мусить від Січових Стрільців входити Симон Петлюра.

Президія УНСоюзу і уповноважені представники політичних партій, професійних організацій і війська вибрали однодушно Директорію Української Народної

Республіки в такому особовому складі: 1) Володимир Винниченко, якого вибрано тоді ж головою Директорії (соц. демократ), 2) Симон Петлюра, якого згідно з вимогою Січових Стрільців вибрано відразу Головним Отаманом Військ (соц. демократ), 3) професор університету Федір Швець (соціаліст-революціонер), 4) Панас Андрієвський (націоналіст) і 5) Андрій Макаренко (безпартійний). Була висунена тоді при виборах кандидатура на члена Директорії одного з організаторів підготовки повстання, Микити Шаповала, але він рішуче заявив на нараді, що вибору не прийме. Як причину подав, що він перетомлений і не почуває себе здатним бути в такому верховнім державнім органі. Про себе, як він подав зразу, думав, що він міг би мати конфлікти з С. Петлюрою, з яким він вже перед тим мав непорозуміння в УЦРаді. Про причини вибору таких, а не інших осіб, М. Шаповал не хотів ще зразу писати.²⁰⁾

Проте, дійсна причина, яка спонукала М. Шаповала не прийняти вибору до Директорії, була не особа Симона Петлюри, а один крок В. Винниченка. Це була та обставина у виборах Директорії, про яку уважав Шаповал несвоечасним писати в 1928 році, але він це оповів у подробицях у своїх спогадах під наголовком "22 січня".^{20а)}

Вибір поодиноких членів Директорії, як найвищого державного органу підчас повстання, має величезне значення з огляду на дальший хід державних справ України від половини листопада 1918. Тим то цьому виборів ми повинні присвятити більшу увагу. Це зокрема потрібно тому, що в цій справі поширені різні помилкові або просто видумані вістки. Нас тут буде цікавити питання: Чому саме вибрано такий особовий склад Директорії, а не інший? І друге питання: Як то було властиво з вибором Симона Петлюри, на члена Директорії?

Насамперед треба пам'ятати, що підготовний гурток повстання ще в часі гетьманського режиму цілком

не дбав про те, щоб нав'язати хочби приватні зв'язки з колишнім головою УЦРади, Михайлом Грушевським. У день перевороту П. Скоропадського на Грушевського вчинив убивчий замах один москвофіл і тільки припадково йому не вдалося вбити Грушевського. Мабуть з того приводу і зі загальних політичних міркувань Грушевський жив конспіративно, але провід УНСоюзу знав місце його перебування. Однак підготовний гурток не увійшов із ним у зв'язок ні ще в часі гетьманського режиму, ні пізніше, вже після успіху повстання не зробила цього Директорія. Приєднати Грушевського до ініціативного гурту повстання мав обов'язок насамперед Микита Шаповал, який був із тієї самої партії, в якій діяв Михайло Грушевський — УПСР центральної течії. В цій партії Грушевський грав провідну роль. Але Микита Шаповал мав уже при кінці 1917 і на початку 1918 років великі політичні амбіції, щоб грати провідну роль не лише в партії (до якої він приступив щойно вліті 1917), але в самій Українській Центральній Раді та в Уряді УНРеспубліки. При зміні прем'єра й цілого кабінету при кінці січня 1918 р. Шаповал надіявся при допомозі групи лівих ес-ерів дістати становище як не прем'єра, то принаймні віцепрем'єра. Тимчасом Грушевський тоді визначив прем'єром Всеволода Голубовича, а цей цілком не узяв до уваги амбіцій Шаповала. З того приводу мав він до Грушевського укритий, хоч і незручно, ресентимент. Зрештою і Винниченко не симпатизував з Грушевським, хоча не в тій мірі, що Шаповал.²¹⁾ Отож, коли Грушевського не приєднано до Директорії, то головною причиною того була ображена амбіція Микити Шаповала, який уже вплинув у цім напрямі в ініціативнім гурті повстання, що в справі визначення членів Директорії мав найбільший вплив.

Так не було серед членів Директорії найпопулярнішої і найбільш досвідченої в державних справах, особи, якою був голова УЦРади і перший президент Української Держави, Михайло Грушевський.

Шаповал причинився також до виключення ближчих співробітників Грушевського з останнього Уряду УНРеспубліки перед переворотом Павла Скоропадського в квітні 1918. Правда, останній прем'єр цього уряду, інж. Всеволод Голубович, сидів разом з другими міністрами (Жуківським, Ткаченком, Богацьким і іншими) в німецько-гетьманській тюрмі і до Директорії в першій складі не можна їх було приєднати. Проте, можна було взяти до складу Директорії куди досвідченішого в політиці, проф. Никифора Григорієва, замість проф. Федора Шевця, який був вправді добрим професором мінералогії, але цілком без політичного досвіду. Взагалі ж треба було для правної безперервності і легітимності покликати до Директорії хоч одного члена з попереднього уряду (наприклад, доброго економіста С. Остапенка), але цього пляново не зроблено.

Також вибір адвоката Панаса Андрієвського від соціалістів-самостійників (націоналістів Міхновського) не був вдатним. Андрієвський до того часу взагалі не був відомий ширше в політично свідомих колах, а потім виявилось, що він цілком не надався на своє так відповідальне становище. Андрій Макаренко міг бути використаний для праці в якимсь департаменті адміністрації, зокрема ж як міністер шляхів, але в ніякім разі як один із співрішальних членів найвищого органу держави — Директорії. Замість нього міг бути будьякий генерал, зокрема ж Осецький, який від самого початку брав участь у підготові повстання.

Наш перегляд показує, що популярними особами в Директорії були тільки дві особи: Петлюра і Винниченко. Вони мали також ще й політичний досвід. Якщо взяти на увагу, що політично досвідченими були тільки Петлюра і Винниченко у складі на всіх 5 членів, то склад Директорії вийшов дуже слабкий. Це бачила українська громадськість після перемоги повстання і була цим складом невдоволена.²³⁾

У своїм полемічному творі Винниченко вже в 1919 році пробує оправдати себе в цій справі невдалого складу Директорії так:

«Чому вибрано таку Директорію в такому складі? Хіба не було інших людей? Так, їх не було під той момент виборів. Деякі не прийшли... Зібрання могло вибрати тільки з числа присутніх на йому, або тих, які вже дали згоду на вибори, але чогось на засідання не явились (як, наприклад, С. Петлюра). Директорія мала в той же день виїхати на місце повстання, в Білу Церкву, щоб керувати рухом мілітарно і політично...» (Відродження нації». Том III, стор. 109).

Щодо вибору Петлюри до Директорії, то з моментом його виходу з німецько-гетьманського ув'язнення, в якому він сидів майже від початку гетьманщини аж до кількох днів перед повстанням, це питання було відразу перерішене. Петлюра був загально популярним серед народу тому, що він після уступлення з уряду (секретаря військових справ), не заложив рук і не пішов собі на спокійну провінцію,²⁴⁾ але пішов до війська, організував свій Гайдамацький Загін і у його проводі в першій лінії боровся не тільки в обороні Києва, але потім також в боротьбі за його визволення від большевицько-московської окупації.

Популярність Петлюри зросла дуже сильно в часі гетьманського режиму, бо він відважно й дуже сильно боронив українського самостійництва з позиції Союзу Земств, де його обрано головою. За цю боротьбу гетьманський режим арештував Петлюру і він сидів у в'язниці весь час, аж на кілька днів перед проголошенням Грамоти Скоропадського.²⁵⁾ Можна з досить великою дозою правдоподібності припускати, що якби Петлюра був на зібранні особисто тоді, коли обирано Директорію і її голову, то якби він висунув свою кандидатуру на голову Директорії, то може він, був би тоді обраний. Однак Петлюра тоді йшов виключно по лінії організування збройних сил, серед яких він був популярним за

свою ранішу фронткову боротьбу. Тим то він ще раніше радо погодився на пропозицію бути в Директорії тим членом, що буде головним командиром військ.³¹⁾

Винниченко зазначає в своїм творі “Відродженні нації”,³²⁾ що Петлюра увійшов до Директорії виключно на вимогу Січових Стрільців. Він пише там дослівно: “Я (примушений домаганням Сочівих Стрільців, єдиної нашої військової опірної сили) запропонував йому взяти участь в акції [повстання]. Петлюра погодився”. Але Шаповал згадує, що не самі Січові Стрільці вимагали включення Петлюри в Директорію, ще перед вибором Директорії, коли ще Петлюра сидів у тюрмі і коли про його звільнення клопотав УНСоюз зокрема від часу деякої українізації кабінету гетьмана в жовтні 1918 року.³³⁾ Таким чином і прилюдна думка свідомого військового чинника і політична доцільність наказували цілому УНСоюзові вибрати Петлюру на одно з найвідповідальніших становищ. Всяка особиста нехоть до нього деяких політиків мусіла уступити тоді перед політичною konieczністю.³⁴⁾

Дата вибору Директорії

Остає ще до з'ясування дата вибору Директорії. В цій справі джерела не є згідні. Винниченко у своїй книжці “Відродження нації” подає, як дату вибору Директорії день 13 листопада 1918. За ним іде також Павло Христюк у своїх “Замітках і матеріалах...”, покликаючися при тому на безіменний опис вибору, друкований у роковини повстання в “Україні” з 17 листопада 1919. За цими обидвома авторами ідуть вже утертим шляхом інші, подаючи, як ніби безспірний факт, що вибір Директорії відбувся 13 листопада 1918 у Києві пізнім вечором в будинку Міністерства Шляхів при Бибиківському бульварі ч. 34. Ці твердження Винниченка³⁵⁾ і безіменного автора статті з “Україні” треба піддати під повний сумнів з ось яких міркувань:

1) Проти свідчення особистого учасника вибору Винниченка, стоїть свідчення також особистого учасника вибору Микити Шаповала в його книжці “Велика революція...” Він твердить:

“Після перечитання Грамоти Скоропадського 14 листопада ми негайно скликали засідання Ради УНСоюзу, поставили питання, що робити і подали в загальних рисах, що деяку підготову ми зробили. Нарада висловила за активну боротьбу. Вражіння від грамоти було остільки кепське, що навіть хлібороби-демократи, які до УНСоюзу не належали, почали висловлюватись, що нема іншого шляху, як активна боротьба... 14 листопада Петлюру було поінформовано про це [підготову повстання] і запитано, чи він згодився б пристати до нас. Він охоче згодився. 15 листопада Президія УНСоюзу, представники військових кіл (власне Січових Стрільців) і партій зібралися нишком на нараду в будинку Міністерства Шляхів (на теперішньому Шевченківському бульварі) для вибору Директорії і для винесення постанови про повстання”.

Треба підкреслити, що Винниченко не подає подробиць засідання для вибору Директорії, в той час, коли Шаповал їх подає. Це вказувало б на те, що Шаповал ліпше пригадує собі хід подій. Найважливішою подією він уважає Грамоту Скоропадського про федерацію з Росією і пригадує собі точно, що вона появилася перед вибором Директорії. Сама дальша подробиця щодо дати може бути точна або помилкова, бо цифри часто забуваються, але не загальні факти. Таким чином на основі свідчення Шаповала треба прийняти, що вибір не міг раніше відбутися ніж 14 листопада, бо щойно 14 листопада появилася оголошення про димісію кабінету міністрів Лизогуба і про іменування кабінету Гербеля та Грамота про федерацію.

З другого боку маємо свідчення Є. Коновальця, що він 15 листопада по полудні виїхав із Києва разом з Винниченком до Білої Церкви вже після вибору Директорії. Це вказує на те, що Директорія не могла бути

вибрана в пізній вечір 15 листопада, коли Винниченко вже по полудні того дня їхав до Білої Церкви. Таким чином треба прийняти, що вибір відбувся таки 14 листопада вночі. Винниченко пише, що він один день лишився в Києві, щоб написати відозву про повстання, що йому доручила нарада і Директорія. Він каже, що відозва вже була на мурах Києва вночі з 14 на 15 листопада. Ці дати явно помилкові. Якби 15 листопада вдень були на мурах відозви Директорії про повстання, то про них знав би уряд і гетьман Скоропадський, а тим часом знаємо від Коновальця, що він мав авдієнцію в гетьмана 15 листопада вдень і гетьман та Є. Коновалець нічого не знали про факт такої відозви. Значить що відозва, з датою 15 листопада, була друкована щойно 15 і вночі з 15 на 16 листопада була розліплена в Києві.³⁶⁾ Це видно також з того, що щойно після 15 листопада була друкована і розіслана відозва Пеглюри в Білій Церкві, яку Винниченко безпідставно вважає передчасною.³⁷⁾

Сама дата вибору Директорії має історичне значення і тому ми уважали за потрібне спинитися над цим питанням критично.

Компетенція і організація Директорії

З природи речі, всякий державний орган, призначений для керування повстанням, мусить мати аж до побіди революції найширші повноваження військового, адміністративного і законодавчого характеру, тобто повновласті тимчасової диктатури. Це відносилось також до Директорії. Інакше повстання в таких відносинах, коли противник був опертий на сильні московські і німецькі сили та деякі українські відділи, не можна було сподіватися успіху. Аж доси все було б у порядку державного будівництва загроженої громадянською війною країни.

Ця диктатура є подумана тільки як тимчасова: до часу усунення замахового гетьманського режиму. За-

раз після перемоги над противником має зійтися конституанта Української Держави, яка має вирішити основний державний лад. Про це говорить перша декларація Директорії, ухвалена на її першому засіданні при виборі і оповіщена з датою 15 листопада 1918. Наводимо тут з неї ті місця, які мають значення для наших державно-правних міркувань:

«Громадяни!

«Останнім зрадницьким актом генерала-гетьмана П. Скоропадського про скасування *самостійності* Української Держави український нарід піддається остаточно на поталу поміщицько-бюрократичній реакції та на цілковите *поневолення*. Сформований новий уряд із представників реакційних клас, які мають творити неподільну Росію, виразно говорить про те, що чекає український нарід, коли він не встане рішуче й до останнього чоловіка в оборону свого життя.

«Український Національний Союз, як найвище представництво організованої української демократії, виявив до останнього для всіх заходів, щоб мирно, без проливу крові й дезорганізації громадського життя захистити і одстояти права народу. Але всі мирні заходи української демократії весь час зустрічали лютий опір з боку поміщиків та буржуазії.

«Отже настав час залишити мирні заходи.

«Од імені організованої української демократії, від усього активного громадянства, яке обрало нас, ми, Директорія Української Народної Республіки, цим оповіщаємо:

«Генерал Павло Скоропадський є насильник і узурпатор народної влади. Все Правительство його, як протинародне, протинаціональне, оповіщаємо недійсним.

«Пропонуємо генералові П. Скоропадському і його міністрам залишити обманом і насильством захоплені урядові посади.

«В ім'я спокою і, порядку в Республіці, пропонуємо зробити це негайно, без пролиття крові».

Далі йшли поклики до “русских офіцерських організацій” та німецького війська зложити зброю і не мішатися в українські справи, з погрозою консеквенцій у випадку невиконання цього поклику до них. Після того декларація Директорії УНР зверталася до всіх громадян з певними політично-соціальними приреченнями щодо майбутнього ладу у відновленому демократичному державному устрою. Декларація писала про це дослівно так:

«Всі останні, чесні громадяни, як Українці, так і не-Українці, повинні разом з нами стати збройною силою проти ворогів і злочинців народу й тоді всі соціальні й політичні здобутки революційної демократії будуть повернені. А Установчі Українські Збори твердо й непохитно закріплять їх на українській вільній землі».⁵⁷⁾

Відозва кінчалася гаслом: “До зброї, громадяни, і до порядку”.

Декларація Директорії з 15 листопада, якою проголошено повстання, давала правну основу цілої акції і конституційну програму. В ній містяться виразно такі приречення Директорії:

1). Має повернутися весь попередній демократичний лад (“здобутки”) в Українській Державі, знищені режимом гетьмана Павла Скоропадського. Це кожний громадянин мусів розуміти, як привертання режиму Української Центральної Ради до часу, поки не зійдуться Установчі Збори України. Тому, що в декларації нічого не говориться про вибори до цих Установчих Українських Зборів, то кожний мусів розуміти це приречення, як скликання після перемоги повстання вже вибраних за УЦРади послів Установчих Українських Зборів.

2). Влада Директорії має бути тимчасова, короткотривала, до часу усунення режиму гетьмана Скоро-

падського, але в тому часі вона з природи речі має бути диктаторська.

3). Про спосіб організації адміністрації в країні на звільнених від режиму гетьманщини територіях і про організацію центральної влади до часу відновлення “здобутків революції” з попереднього періоду УЦРади в декларації не сказано нічого, але розумілося само собою, що все має йти демократичним шляхом.

Треба ствердити, що батьки Директорії УНР і самі її члени не мали ясного уявлення про цю важливу проблему, якою є питання організації центральної влади і поділ компетенцій її окремих органів. Вони не мали в цій справі за винятком Винниченка і Петлюри, ніякої дотеперішньої практики в центральній державній роботі. Навіть обидва вище згадані державники не мали відповідних теоретичних студій з ділянки науки про державну адміністрацію, бо обидва вони були визначними в зовсім інших ділянках: Винниченко в літературі і публіцистиці марксизму, а Петлюра в літературній критиці і публіцистиці. Проф. Федір Швець був професором геології, мінералогії і петрографії, а Андрій Макаренко був добрим залізничним урядовцем. Єдиний Панас Андрієвський був правником і повинен був визначатися в цій ділянці організації державної адміністрації. Однак він у цій справі завів зовсім, бо не приготував ніякого проекту для тимчасової конституції до часу скликання Установчих Зборів, ні проекту організації адміністрації на місцях в часі революції, ні організації центральної влади, отже самої Директорії і фахової центральної адміністрації при ній.

Французький зразок Директорії, який послужив прикладом для творців нашої Директорії, не був батьками УНР пристосований у практиці. У Франції Директорія була тільки виконавчою владою, отже тим, чим є нині рада міністрів. До неї не належало ні законодавство, ні судівництво. Законодавство у Франції належало виключно до “Ради П'ятисот” і “Ради Старших”. Тим часом Директорія УНР була спочатку всім: і езекути-

вою і легіслативою. Така форма організації центральної влади і до того з диктаторськими повноваженнями, хочби навіть на короткий час, була непрактичним помислом. Екзекутива і голова держави, як колегія, ніде й ніколи не виправдали себе в адміністрації в часах кризи, якими є революція. Центральна влада мусить мати одну точку, яка репрезентує єдність державної волі, а такою точкою може практично бути тільки одна особа, бо тільки одна особа може мати волю. Колегія може існувати тільки як рада, отже законодавчий чи вирокующий, а не екзекутивний орган. Проти екзекутивної колегії історія показала, що така колегія може працювати з мірним успіхом тільки в нормальних спокійних часах. У часах політичної чи суспільної кризи така колегіяльна екзекутива непридатна розв'язати з успіхом наболілі проблеми навіть тоді, коли вона мала б найбільш компетентних членів. Вийняток для екзекутивної колегії щодо придатності може бути тільки однопартійна колегія, яку веде визнаний партійний провідник з широким і неспірним авторитетом. Міжпартійна, коаліційна колегія, як екзекутива державної адміністрації і ще з диктаторськими повноваженнями, ніде й ніколи не виправдала себе зокрема в часах криз. Це не відноситься до ради міністрів, бо в ній рішаються тільки засадничі питання, а екзекутиву окремих ділянок ведуть окремі міністри.

До тої засадничої хиби Директорії УНР, як форми організації найвищої центральної державної влади, долучається ще друга важка хиба — брак усталення її організаційного статуту і розподілу компетенції між окремими її членами з одного боку і пленумом колегії з другого. Не були усталені управління голови Директорії, поза його правом скликування нарад і проведом нарад, які розуміються “самі собою”, без усталень. Єдиному Симонові Петлюрі приділено відразу сталу функцію Головного Отамана Військ, але при тому також не усталено точно, які управління мають в ділянці командування військом і в адміністрації військових справ ін-

ші члени Директорії, як колегія і окремо. Тільки пізніше, з розвитком повстання, ці функції Головного Отамана дещо “ствердли”. Спочатку також інші члени Директорії являлися на фронт і, очевидно, мішалися у військові справи. В кожному разі при зустрічі голови Директорії і С. Петлюри, як Головного Отамана, на фронті з військовими відділами, командири цих останніх складали формальний звіт не лише Головному Отаманові, а й голові Директорії Винниченкові.⁸⁰) Голова Директорії після перших успіхів повстання фактично перейняв спеціальну функцію керувати справами закордонних зв'язків, але інші члени Директорії взагалі спеціальних функцій не отримали і тому з природи речі мішалися так чи інакше до всіх.

Не треба й говорити багато, що така система організації була хибою, яку повинен був старатися усунути впершу чергу правник Андрієвський, але він цього не пробував ніколи зробити відповідними проектами, які він подав би під обміркування та схвалення Директорії.

Насувається сам собою висновок, що коли Директорія хотіла функціонувати як екзекутива, тобто як рада міністрів, то вона мусіла б мати біля себе відразу представницький орган, як вислів громадянської думки, і як контрольний орган. Це легко було зробити. Можна було відразу скликати УЦРаду (“Малу”) і передати їй законодавчі і контрольні функції до часу скликання Установчих Українських Зборів. Цього не бажали собі самі творці Директорії і її провідні члени, зокрема Винниченко, який не любив М. Грушевського, як голову УЦРади. Приймаючи за факт, що в тих відносинах не було для членів Директорії і її творців бажаним скликати відразу, ще в ході повстання, Українську Центральну Раду, як представницький орган, до часу зібрання Установчих Українських Зборів, треба ствердити, що і в тому випадку Директорія і її творці могли покликати інший представницький тимчасовий орган у формі Української Національної Ради. Так була поступила на кіль-

ка тижнів раніше Західня Україна, покликуючи, як представницький орган, Українську Національну Раду, зложену з дотеперішніх українських парламентаристів та делегатів українських партій, а також дано в ній місце ще представникам національних меншин — Жидам, Полякам і Німцям.

В Західній Україні відразу була утворена парламентарна система влади з тим, що УНРада мала виробити закон для вибору нового законодавчого збору шляхом загального голосування. До того часу, заки міг зійтися цей законодавчий збір, УНРада Західньо-Української Народної Республіки вже в 13 днів після перевороту, тобто дня 13 листопада 1918, ухвалила й оповістила Тимчасову Конституцію (“Тимчасовий Основний Закон”), де ustalювано назву нової держави, її границі, державну суверенність, спосіб законодавства, державну владу та державний герб.

Директорія могла, у випадку нескликання УЦРади, утворити Українську Національну Раду УНР в той спосіб, що могла відповідно доповнити вже готову Раду Українського Національного Союзу представниками цих політичних організацій українських і меншинних, які до проголошення повстання не входили до УНСоюзу. Це був нескладний спосіб утворення потрібного органу контролі громадської думки і зв'язку з широкими масами народу, — але це все конечні речі при будівництві держави, зокрема в революційних часах. Організаційно це не представляло ніякої трудности з тої причини, що саме Український Національний Союз був творцем проголошення повстання і самої Директорії.

Таку саму методу застосував також чеський національний провід від 28 жовтня 1918, після перевороту проти Австрії, покликаючи, як законодавчий представницький провід Чеську Національну Раду, під назвою “Революційні Національні Збори”.

Проте Директорія УНР цього не зробила і діяла аж до пізнішого скликання Конгресу Трудового Народу України без ніякого народного представницького органу.

Від дня повстання 15 листопада 1918 Директорія УНР представляла насамперед колегіальну голову держави, яку назовні репрезентував голова Директорії, але дипломатичні акти підписували всі члени. В першій періоді своєї діяльності Директорія виконувала свою владу безпосередньо, без кабінету ради міністрів. Щоправда, після головних успіхів повстання, яке перемінилося у всенародну революцію, Директорія покликала для адміністрації відповідними ділянками державного життя окремих “завідуючих державними справами”, але вони не творили кабінету міністрів і не діяли самостійно, а тільки з доручення і уповноваження Директорії.³⁰⁾

Треба у тім зв'язку замітити, що в перших тижнях повстання, тобто весь листопад і перша половина грудня, Директорія розуміла своє державно-правне становище в той спосіб, що вона визнавала вищим за себе державним органом Український Національний Союз. Це було зрештою цілком логічним висновком з того факту, що Директорія виникла не самочинно, з власної волі, але з виборів, які перевів Український Національний Союз. Отож тоді Директорія ще уважала Український Національний Союз над собою чимсь у роді Української Національної Ради.

На цей погляд Директорії і напевно також проведу УНСоюзу вказує той факт, що сама Директорія в своїм урочистім акті, — передвступнім договорі про об'єднання з Західньо-Українською Народною Республікою, уважала за конечне вставити згадку про таке значіння УНСоюзу в преамблі до цього договору. Ця преамбля дослівно читається так:

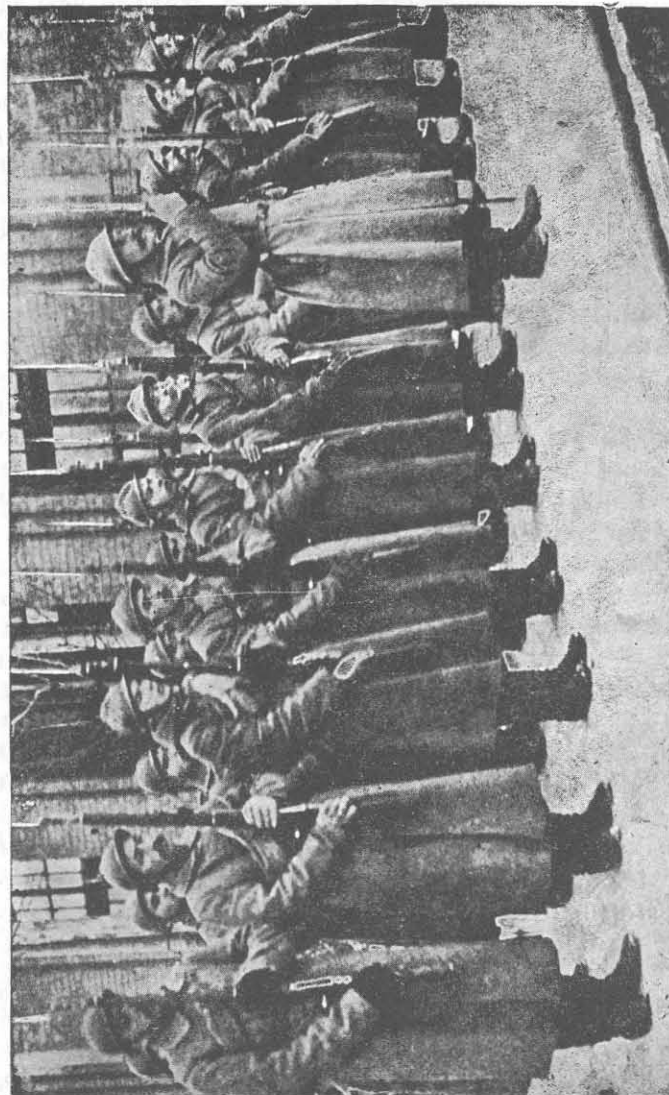
«В імені Української Народної Республіки Директорія — Володимир Винниченко, Симон Петлюра, Федір Швець і Панас Андрієвський і іменем Західньо-Української Народної Республіки д-р Льонгин Цегельський і д-р Дмитро Левицький, як повновласники Української Національної Ради і Державного Секретаріату заявляють:

«Йдучи за найгарячішими бажаннями Українського Народу обох Українських Народних Республік бути якнайскорше і навіки злученими в одній національній незалежній та суверенній Українській Державі, та, виповняючи висловлену волю верховних і рішальних тимчасових державних органів, а саме волю Українського Національного Союзу і установленої ним Директорії з одного боку, та Української Національної Ради і Ради Державних Секретарів з другого боку, злучитись в одно державне тіло, заключаємо ми слідуєчий передвступний договір про державну злуку:»⁴⁰)

ЗАКОНОДАВСТВО, ВІЙСЬКО, АДМІНІСТРАЦІЯ

В цей період Директорії УНР законодавство входило в компетенцію самої Директорії. Ця нормативна діяльність Директорії виявлялася в формі законів, декларацій із законообов'язуючою силою та наказів (декретів). Якоїсь контрасигнати відповідних ресортових "завідуючих державними справами", що виконували ті самі функції, що їх нормально виконують міністри, на цих законодавчих актах Директорії не було.

Мериторично Директорія не відновила якимсь одним актом всіх обов'язуючих за режиму УЦРади законів і розпоряджень, як того можна було сподіватися по змісті першої декларації Директорії з 15 листопада 1918. Також одним засадничим законодавчим актом не скасовано всіх законів і розпоряджень гетьманського режиму. Тільки окремі закони з часів УЦРади повертано протягом кількох тижнів до діючої сили і окремі закони і розпорядження гетьманської влади касовано. Ті закони і розпорядження гетьманської влади, яких не скасовано, тим самим оставали в діючій силі. Таким чином Директорія, не зважаючи на свою боротьбу проти гетьманського режиму, стояла на ґрунті правної сукцесії Української Держави по цьому режимі та заступала теорію правної держави. Вимоги колишніх членів УЦРади із табору УПСР на чолі з головою УЦРа-

Відділ Січових Стрільців.

ди Михайлом Грушевським, щоб відновити діяльність самої УЦРади і привернути всилу всі ухвалені нею закони, не знайшли собі послуху ні серед більшості політичних кіл біля Директорії, ні самої Директорії.^{40а)}

У законодавчій діяльності Директорія не в'язала себе ніяким формальним представницьким, хочби й навіть тільки дорадним, тілом. Одначе вона у важливіших питаннях засягала ради в представників партій, що входили до УНСоюзу, а у важливіших і при тому засадничих справах, скликала також окремі "Державні Наради" із представників усіх партій, українських і неукраїнських (окрім недемократичних — большевицької і монархістів). В тому періоді відбулася одна така формальна Державна Нарада у Винниці в днях 12 - 14 грудня 1918, на якій обмірковувано питання форми влади і представницького органу народу. Вирішення цієї Державної Наради виконала Директорія вже в новому періоді своєї діяльності і тому ми цим питанням займаємося при розгляді дальшого періоду.

Військо складалося спочатку з двох неоднакових частин. Одна — це були регулярні війська: Січові Стрільці, Запорізька Дивізія і Чорноморський Кіш, які на самому початку повстання перейшли на бік Директорії. Це були на початку повстання дуже нечисленні частини.⁴¹⁾ Другий рід війська — новоутворені повстанські загони і нові "дивізії", які спочатку не мали регулярної організації. Ці відділи були численніші, але зате вони не мали потрібного вишколу, дисципліни і проводу.

Після перших успіхів повстання, в другій половині листопада 1918, всі регулярні військові відділи, які існували раніше при режимі гетьмана, перейшли в цілості на бік Директорії, якщо вони склалися з українських вояків і старшин. У практиці, по боці гетьманського режиму, не залишилися взагалі ніякі українські вояки, а тільки відділи Москвинів, сформовані ще раніше. Окрім того гетьмана підтримувала німецька армія, яка була в Києві, бо поза Києвом, серед українсь-

кого моря, німецькі війська мусіли скоро проголосити свою нейтральність у цій боротьбі.

Тим то, коли на початку повстання йшла громадянська війна між режимом гетьмана і Директорією, то в другій половині листопада вона перемінилася фактично в міжнаціональну війну: по боці Директорії стали всі Українці, без огляду на свої соціальні і політичні переконання, а по боці гетьмана залишилися військовики московської меншини в Україні та відділи "добровольців", що були з емігрантів із Советської Росії, а які стояли під командуванням ген. Денікіна.

Після мотовилівського бою 18 листопада 1918, коли успіх повстання вже був певний, виникло питання про те, як далі організувати військо Української Народної Республіки. Під цим оглядом були два погляди.

Ядром повстання були Січові Стрільці, а крім того Запорізька Дивізія. Хоча Винниченко після свого зречення зі становища члена Директорії і після виїзду за границю навесні 1919 року різко став на неприязну позицію до Січових Стрільців і їхньої Стрілецької Ради, то він виразно признає, що без участі Січових Стрільців, повстання не могло мати успіху. Згадуючи про покликання Симона Петлюри до Директорії на виразну вимогу Січових Стрільців, Володимир Винниченко підкреслює, що він був "примушений домаганнями Січових Стрільців, єдиної нашої військової опірної сили, закликати С. Петлюру до справи повстання..."⁴²⁾ При тому Винниченко пише ще на іншому місці,⁴³⁾ що Січові Стрільці до певної міри доказали це своє моральне право ставити певні вимоги на початку повстання. "Треба зазначити, пише він, що Січові Стрільці робили просто чудеса енергії, спритності, сміливості і працездатності". Ще пізніше, у своїй брошурі "Перед новим етапом", Винниченко підтверджує знову, що організаційне ядро Директорії рішилося остаточно на повстання тоді, "коли після довгого вагання Коновалець дав остаточно згоду полку Січових Стрільців на повстання".⁴³⁾

На іншому місці цієї ж брошури, Винниченко ще раз називає Січових Стрільців “ядром справжнього руху революції”.⁴⁴)

Стрільська Рада, як ідейне ядро Січових Стрільців, була тої думки, що Армія УНР повинна організуватись біля двох осередків: 1) Січових Стрільців на Правобережжі, що при кінці листопада 1918 творили довкруги Києва “Осадний Корпус” і 2) Запорізької Дивізії на Південнім Сході Лівобережжя (як новий “Запорізький Корпус”). Тільки ці дві великі формації могли тримати фронт регулярною силою, а з усіх інших формацій творити їхню резерву, шляхом повільного і плянового вишколу. До війська мали набирати спочатку тільки добровольців на основі певного вибору і добору. “Стрільська Рада була проти оголошення загальної мобілізації”, пише полк. Коновалець у своїх спогадах.

Далі полк. Коновалець продовжує так:

“Для плянового переведення мобілізації не мала Директорія відповідного апарату, не було відповідної кількості старшин і підстаршин, не було теж налагоджене діло озброєння та умундування. Січові Стрільці заступали тоді думку, що наслідком такої загальної мобілізації потворяться скоро незорганізовані та нездисципліновані частини, які, полишені на самих себе, будуть готові на всякі самочинні виступи. Дальшим важним аргументом — це особливо ми підкреслювали — був факт, що при загальній мобілізації нахлине до військової частини дуже багато непевного й розкладового елемента, який буде тільки тягарем при формуванні боєздатних частин. Головне командування нас не послухало й оголосило загальну мобілізацію”.

З того вийшла вправді на початках велика числом армія, близько 100,000 вояків, однак потім вона не могла відповідно зорганізуватись і здисциплінуватись. Щонайгірше, що зорганізовані, але нездисципліновані частини треба було з трудом розв'язувати і роззброювати (наприклад, Дніпровську Дивізію отамана Зеленого і інші). Витрачено на це все багато часу, енергії

і сил, потрібних на фронті проти большевиків, коли почалася війна з Советською Росією. В результаті остала лиш армія до 40,000 вояків (кінець січня 1919 року). Ця невелика Армія УНР доказувала справжні чудеса героїстичності і самопожертви, але вона не могла подолати величезної переваги людей і матеріялу, що мали вороги Української Держави на всіх трьох фронтах — московсько-большевицькому, московсько-небольшевицькому (“добровольчому” фронті Денікіна) і польському.⁴⁵)

Проте, треба на цім місці підкреслити, що змобілізовані на початку повстання Директорії УНР селянські військові відділи були зразу дисциплінованими просто в зразковий спосіб. Ці новоприбуваючі змобілізовані відділи з сіл викликали просто подив своєю поставою, духом дисципліни і правопорядку в новім демократичнім ладі Української Держави. Цей факт звертав на себе увагу не лише українських мешканців міст, але й не-Українців, а зокрема інтелігентних жидівських діячів. Проф. Соломон Гольдельман, один із чільних провідників соціал-демократичної партії в Україні, “Поалей-Ціону”, який прибув до Винниці, осідку Директорії в грудні 1918 року, був наочним свідком цієї мобілізації українських селянських мас до боротьби за національний характер Української Держави. Гольдельман прибув до Винниці для розмов з головою Директорії, Винниченком, щодо українсько-жидівської співпраці дня 4 грудня 1918; він описує те, що він бачив у справі мобілізації так:

«Хто близько приглядається до повстання, хто бачить ті маси селян, що прибувають щоденно з села в місто, щоб вступати в республіканське військо — приходять спокійно, серйозно, озброєні, заосмотрені харчами і всім необхідним, зберігаючи повний порядок так, що не чути навіть тої салдатської лайки, до якої ми так привикли за часів війни в наших передфронтних місцевостях; зберігають цілковито льоаяльне відношення до населення і при тому також в повній мірі до жидівського населення, цього

давнішого і обов'язкового «козла отпущення» всіх мобілізацій, повстань, революцій і контрреволюцій, той мусить прийти до переконання, що в масах українського народу відбувається ґрунтовний переворот, — маса перетворюється в націю, яка починає себе пізнавати, як щось окреме, що пред'являє права на людське існування, як новопосталий визначившийся організм серед других рівних йому і одноразово — від нього чужих.

«Ми є свідками рідкого історичного явища, як українське трудове селянство в процесі російської революції, ставши клясою, зараз внаслідок гетьманщини, Німців та українського національного руху становиться — нацією».⁴⁹⁾

Цей ентузіазм національної революції на її початках причинився навіть до такого рідкого явища в історії, як до дисциплінування селянських мас у часі анархізованого суспільства, яким є завжди суспільство в часі революції. Тим то нові полки і дивізії, які організувалися в часі загальної мобілізації в листопаді-грудні 1918 року, були в основі дисциплінованими. Недисциплінованість таких змобілізованих мас належала до винятків і вона залежала від окремих надзвичайних причин, які розкладали прибувшу на мобілізаційний пункт масу. Якщо ж пізніше такі новозорганізовані полки і дивізії стали розкладатися в своїй дисципліні, то першою і головною причиною того явища були нездатні командири. Про цей момент буде в нас ширше мова пізніше, в окремих розділах.

Функції головнокомандуючого всіми збройними силами виконував один член Директорії, Головний Отаман Симон Петлюра. Він мав свій головний штаб. Начальником головного штабу був ген. Осецький.

Адміністрація в тому періоді формально була переведжена в той спосіб, що Директорія визначувала своїх уповноважених комісарів для керування адміністрацією по губерніях і повітах (повітові і губерніяльні комісарі). Це була державна адміністрація. Опріч

Повстанні.
(Малюнок Леоніда Перфецького)

Вже від половини грудня 1918 почалася воєнна агресія советської Росії проти України. На окупованих советською армією теренах починалися зараз повстання селян, які відновляли стару козацьку традицію. Мистець зобразив на малюнку настрої таких повстанців.

того діяло самоврядування на старий зразок — громадсько-сільське, міське у першій інстанції, волосне, у другій, а потім губерніяльне земство. Це останнє фактично не було відновлене за той короткий час.

Державна адміністрація фактично розпростиралася тільки по залізничних лініях, де стояли військові залоги і діяла державна поліція. По волостях і селах, які лежали далі від залізниць, фактично панувала дуже широка автономія, яка визнавала владу державних комісарів тільки у випадках, коли цим останнім удалося переконати по доброму відповідні автономні органи. В містах відновилися міські ради на основі демократичного заступництва, усуненого гетьманщиною, а тепер відновленого.

Технічно провадила державну адміністрацію «Рада Завідуючих Державними Справами», але не від власного імені, а від імені Директорії. Це був зав'язок Ради Народних Міністрів, яка прийшла в другому періоді Директорії.

В цім першій періоді діяльності Директорії УНР назагал вся державна і самоврядна адміністрація йшла досить гладко. Початкові недомагання поборював і усував величезний національний патос, яким була пройнята вся боротьба проти москвофільського режиму гетьманщини. Не було випадків непослуху окремих сільських волостей. Московська меншина і змосковщені інші меншини (жидівська і польська) так були заскочені успіхом всенародного національного українського зриву, що ніде не важилися на відкритий ворожий виступ. Навіть більшовики цілком були спустили голову і чекали спасення від інвазійної регулярної армії Советської Росії.

Одностайний виступ Січових Стрільців і Запорізької Дивізії був смертельним ударом для гетьманського режиму і допровадив до моментальної капітуляції всіх гетьманських збройних частин перед Директорією на всій території України, крім самої столиці Києва.

Повстанням були цілком заскочені всі більшовицько-московські організації в Україні та советський більшовицький центр у Москві. Це потверджують усі нефальшовані більшовицькі джерела. Провідник жидівського Бунду, М. Рафес, що пізніше перейшов на бік московських більшовиків, у своїм творі, виданім у Москві, посвідчує, як наочний свідок і історик, такий факт:

«Протягом кількох днів вся Україна була об'єднана під владою Директорії».⁴⁷⁾

В основі, хоч дещо обережніше, свідчить офіційний історик КПБУ, харківський професор, М. Яворський:

«[Український] Національний Союз, спираючись на Січових Стрільців та на залізничників, зразу організував повстанську Директорію... і 15 листопада розпочав сукупне повстання проти гетьмана. Із згодою Директорії повстанням командував Петлюра. Лозунг повстання в один мент охопив цілу Україну. Селяни і робітники організують полки й дивізії, женуть гетьманців і обеззброюють Німців. На протязі двох тижнів Директорія стала паном положення на Україні... Цей раз ініціативу до рук взяла дрібна буржуазія й тим то пояснюється її великий поспіх [має бути — успіх]... Центральний Комітет Комуністичної Партії більшовиків України і Військовий Революційний Комітет на цей раз спізналися, повстання почалося не під їх лозунгами, а Директорії, і об'єднало своєю стихією всіх, що стояли в опозиції до гетьмана».⁴⁸⁾

З обидвох свідоцтв видно поза всяким сумнівом, що пізніша історична фальшивка про те, що буцім в листопаді одночасно з повстанням Директорії УНР-республіки йшло в Україні якесь там більшовицьке повстання, не має під собою ніяких фактичних підстав.

Момент повного заскочення більшовиків повстанням Директорії УНР-республіки в листопаді 1918 безспірно збиває також легенду про те, що буцім Винниченко провадив особисто переговори з Раковським і

Мануїльським у Києві перед повстанням та мав з ними договір про це повстання. Цю легенду пустив в обіг з політичних міркувань наперед сам Винниченко з мотивів, ворожих для большевиків місцевого і московського центру. Однак всі документи большевицькі і українські того часу вказують на те, що ця вістка Винниченка, пущена в січні 1919 року в промові проти нападу Советської Росії на Україну, була тільки легендою, а більш нічим.⁴⁹⁾

Легендарність цілої справи видна поза всяким сумнівом з порівняння дат, які зв'язані з побутом делегації Советської Росії в Києві і дат, зв'язаних із підготовою повстання Директорії. Ці дати такі:

1) Дня 7 жовтня 1918 виїхав з Києва голова делегації Советської Росії Х. Раковський до Москви і вже до Києва ніколи не повернувся.

2) В Києві після того залишився був його заступник, Д. Мануїльський, але лише до 3 листопада, коли він також виїхав до Москви і більш не повернувся до Києва в часі гетьманського режиму і влади Директорії УНР.^{49а)}

3) Перша розмова між Микитою Шаповалом і А. Макаренком була щойно “за декілька днів” після 22 жовтня. Перша розмова з Винниченко і його згода на підготову повстання могла бути не раніше ніж 27 або 28 жовтня. Щойно 29 жовтня звідомив Винниченко представників Стрілецької Ради про підготову пляну повстання і запевнився їхньою вступною згодою, але неостаточно, бо ж ще мусіла радити ціла Стрілецька Рада. Про це могла вона повідомити Винниченка щойно за кілька днів.

З цих дат видно, що ніякої розмови про повстання не могло бути між посередником Винниченка і Х. Раковським, бо Раковського в часі, коли Винниченко рішився на ідею підготовки повстання, вже в Києві не було давно.

Неправдоподібна також розмова між якимсь посередником Винниченка і Мануїльським, бо для того

вже не було часу, щоб з ним нав'язати контакт. Нав'язати такий контакт можна було тільки протягом довшого часу, бо ж ішлося про кілька осіб — Авдієнка, Розалію Винниченкову, Мазуренка і ще когось. Протягом пару днів від першої серйозної розмови про підготову повстання з Шаповалом напевно не міг Винниченко, навіть якщо б хотів, знайти контакт з Мануїльським перед його від'їздом дня 3 листопада. А треба взяти на увагу, що провідник советської делегації у Києві був напевно під постійними і пильними обсерваціями слідчої служби і тому контакт з ним не міг бути для “переговорів” знайдений за пару днів.

Отож всі ці аргументи вказують на те, що в кожному разі один з “контактівців” просто фальшиво поінформував Винниченка, що він мав нібито зв'язок з Х. Раковським і з ним договорювався в справі позиції советської влади до повстання в Україні. Винниченко при писанні третього тому “Відродження нації” не мав документальних матеріалів і писав головню з пам'яті. Тим то він не бачив, що в часі, коли ніби то його “контактівець” умовлявся з Раковським, Раковського давно в Києві не було. Тим то твердження Винниченка, яке він виставляє в “Відродженні нації”, том III, стор. 158, є абсолютно безпідставне.

Неправдиве також це твердження щодо форми контакту і переговорів з Раковським. Винниченко пише, що то “ініціатори руху увійшли в переговори з Х. Раковським і Мануїльським”. Ми знаємо від Шаповала, що він про ці “переговори” нічого спочатку не знав, а потім йому сказав Винниченко, що ці “переговори” провадив Авдієнко і переказував Винниченкові через його дружину, Розалію. Значить, що Винниченко безпосередньо ні Раковського, ні Мануїльського взагалі в Києві в справі “переговорів” не бачив і бачити не міг.

Найправдоподібніше це було так, що всю справу “переговорів” сфінгував Авдієнко або Мазуренко, бо вони обидва були вже тоді прихильниками “радянської системи” і тому дуже приязно настроєні до Совет-

ської Росії. Щоб приспати увагу Винниченка, як голову УНСоюзу і голову повстанського гурту, Авдієнко мабуть переказував пані Розалії Винниченковій видуманий зміст переговорів, яких реально не було і бути не могло, бо ж тоді, коли ці переговори мали б відбуватися, не було вже в Києві ні Раковського, ні Мануїльського. Винниченко в ці реляції Авдієнка повірив і їх потім опублікував у "Відродженні нації". Цією публікацією користувався потім Мануїльський, вже як прокурор на процесі проти Центрального Комітету УПСР у Києві, в 1921 році, і з емпазою покликувався на це твердження Винниченка, як ніби то правдиве. Це твердження йому було потрібне для процесових цілей.

Сам Раковський нічого не згадував про підготовку повстання на нараді в найвищим советським підготовчим органі для інвазії в Україну. Якби він був брав участь у переговорах, або якщо б це робив навіть лише Мануїльський, то Раковський був би про це дістав звіт і про це згадав на нараді. В кожному разі це мусів би знати від Мануїльського керівний большевицький штаб, а тим часом докладний звіт із цієї наради советського керівного центру нічого не знав про такі повстанські підготування УНСоюзу. (Гляди про це докладно: Стахів, Друга Советська республіка в Україні).

До важливих успіхів Директорії належить передвступний договір про об'єднання із Західньо-Українською Народною Республікою з 1 грудня 1918 у Хвастові. Цим вступним договором обидві сторони, Директорія і Державний Секретаріят ЗУНР, зобов'язалися заключити остаточний договір про об'єднання обидвох республік в одну соборну із застереженням федеративно-автономних прав Західньої України.⁹⁶)

До неуспіхів належить адміністрація Директорії в ділянці заграничних справ Української Держави. В цій ділянці тільки сама Директорія писала ноти до інших держав, але вона мало зробила в тому напрямі, щоб рішитися на певний твердий курс заграничної політики і щоб подбати про скоре вислання дипломатичних

представництв України в рішальні центри світової політики. Зокрема в тому періоді не зроблено цього щодо представництва на Міровій Конференції в Парижі.

Суспільні справи

Попередній режим, гетьмана П. Скоропадського, спирався політично й суспільно на два чинники: на зовнішній, — німецьку армію, та на внутрішній, національно переважно не-український — на класу поміщиків, великого промислу і фінансів, які були майже виключно опановані Москалями, Поляками і іншими змосковщеними елементами. Окрім того, від другого державного замаху, дня 14 листопада 1918, цей режим спирався явно на дружини московських офіцерів. Із того факту випливав той наслідок, що зовнішня і внутрішня політика режиму гетьмана П. Скоропадського мусіла йти назустріч цим чинникам. Це ми бачимо з того, що вже в першій грамоті гетьмана Скоропадського було проголошене необов'язуючим все законодавство Української Держави з часів УЦРади, яке обмежувало приватну власність поміщиків та переводило певні суспільні реформи в користь селянства, яке своїм складом є у величезній більшості українське, а з другого боку йшло на полегшення долі робітництва, щоб таким чином успішно поборювати большевицьку підривну роботу.

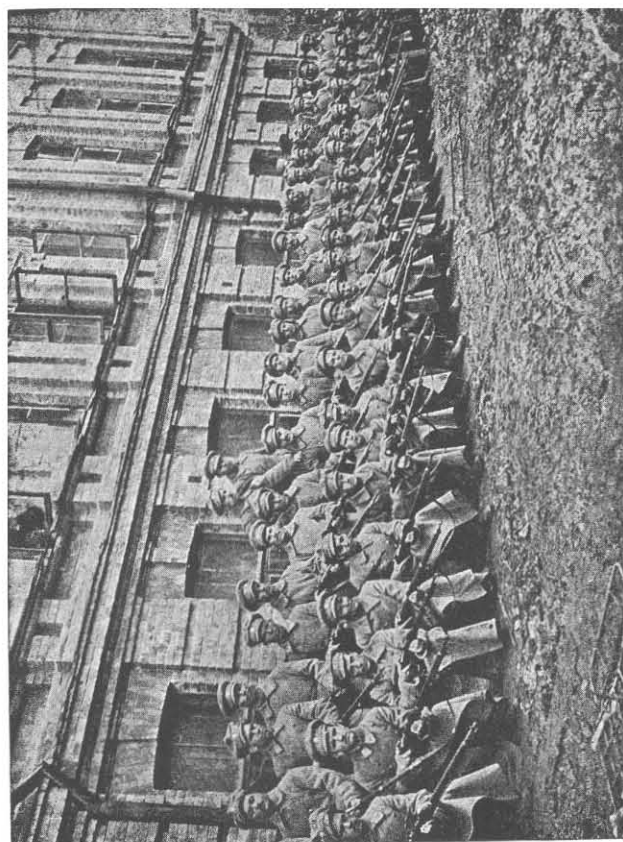
Директорія УНР спиралася відразу в першому періоді своєї діяльності на класи трудові. З них найчисленніша класа селянства, майже в цілості українська і при тому носій національного відродження. Тому спочатку Директорія мала намір спертися суспільно на цій класі.

Революція Директорії була своїм характером національною революцією: Директорія кликала до єдиного фронту всі українські національні й демократичні елементи без огляду на їх політичний напрямок, якщо вони стояли на ґрунті самостійности Української Дер-

жави і її демократичної влади. Тим то Директорія закликала до переходу на свій бік гетьманські українські частини і відразу включила їх у свою армію. Директорія також брала до служби тих вчорашніх службовців і урядовців гетьманського режиму, які були Українцями і заявляли охоту працювати в урядовім апараті Української Держави при новім режимі. Нікому з того приводу не роблено ніяких прикростей, що хтось був урядовцем при гетьманськім режимі. Тільки самих Москалів, що були членами останнього кабінету міністрів гетьмана і його московських генералів, арештовано і притягнуто до відповідальности за сприяження проти суверенности Української Держави.^{50А)}

Поклик Директорії до повстання з 15 листопада 1918 р. оправдує саме повстання тільки національними мотивами: оборона суверенности Української Держави проти проголошеної злуки України з федеративною білою Росією. Моменти соціальні в поклику, як ми мали нагоду їх читати на початку цього розділу, грали другорядну роль і, зрештою, знову ж таки нерозлучно в'язалися з національним моментом. Без того панівного національного державного патосу, який горів у засадничій декларації Директорії з 15 листопада і в усіх покликах філій Українського Національного Союзу в окремих губерніях і повітах, було б повстання, сперте на самих чи переважно на соціальних гаслах, найправдоподібніше не мало б успіху, бо за ним насамперед були б не пішли у більшості українські політичні партії.⁵¹⁾

В першій періоді Директорії не було ясної програми щодо суспільних справ. Тому зразу не відновлено цілого суспільного законодавства УЦРади, зокрема її закону про землю. Якби так було сталося відразу, то була б залагоджена ця велика болячка суспільного життя в тодішній Українській Державі, і тим був би взятий ґрунт зпід пізнішого недовір'я селянства щодо поалагодження життєвого питання і тим способом бу-

Ще один відділ Січових Стрільців у Києві.

ла б у значній мірі позбавлена сили підривна робота московських большевиків.

Аж до кінця цього періоду взагалі не видано ніякого закону в земельній справі, в цій найважливішій справі компактної більшості населення Української Держави і величезної, бо 90% більшості української нації, в той час. Це виявляє вагання Директорії з одного боку і брак певної програмової лінії в суспільних

справах з другого. Декляративно Директорія ставала щораз виразніше на так званий "трудоий принцип" в суспільно-політичних справах, але в законодавчій формі ця зростаюча з кожним днем успіху повстання тенденція себе ще не проявила.

ЧАСТИНА ДРУГА

ТРУДНОЩІ БУДІВНИЦТВА УНР У ЧАСІ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

ХИТАННЯ МІЖ ПОВНОЮ ДЕМОКРАТІЄЮ І ОБМЕЖЕНОЮ „ТРУДОВОЮ ДЕМОКРАТІЄЮ“

ОСНОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЦЬОГО ПЕРІОДУ

Основний напрям дальшого державного будівництва визначила Директорія після Державної Народи в Винниці в днях 12-14 грудня 1918. В цій Державній Народи взяли участь представники політичних і суспільних організацій, які входили до УНСоюзу, і ті, які до нього не входили, в тому також жидівські партії.

Треба мати на увазі, що це був час великого революційного потрясення в цілій Европі, а зокрема в Середній, Південно-Східній і Східній Европі. Впали тисячлітні монархії, всюди йшли масові соціальні революційні і півреволюційні рухи та заворушення. Навіть у переможних країнах, як у Франції й Італії, в тому часі йшли заворушення робітництва і навіть військові бунти. Було в Европі чимало таких, які вірили, що це вже прийшов час великої **глобальної соціальної революції** і з того становища розглядали всю політичну ситуацію в світі.

Отож не буде нам дивно, що тоді під цим впливом, а зокрема під натиском зручної пропаганди, яку провадили підпільні московські агенти, в Україні була рево-

люційна атмосфера. Різні політичні діячі, без огляду на партії, стали схилитися до того, щоб запровадити також в Україні новий “радянський лад”, на зразок со-ветської влади в Росії, тільки з тою різницею, що “ра-дянська влада” в Українській Народній Республіці по-винна бути під національним оглядом українська, а УН-Республіка мусіла б бути вповні самостійна, хоч і в мир-нім співжитті з Советською Росією. В цьому питанні ішов поділ не по партійній лінії, бо були прихильники такого українського “радянського принципу” не лише серед соціалістів Придніпрянщини, але й серед міщан-ських і навіть яскраво консервативних партій, хоч на цьому крилі їх було менше.

Ще перед капітуляцією Німеччини перед антантою (11 листопада 1918), у Німеччині йшов сильний рево-люційний рух серед робітництва, дрібного міщанства і інтелігенції. Цей дух революції був насамперед плодом довгої світової війни, яка в своїх кінцевих стадіях тра-тила в думках мас будьякий сенс. Першим гаслом рево-люційного руху була вимога “негайного миру без анек-сій і контрибуцій”, тобто на підставі повного замирення націй, без переможців і переможених. Разом із цим гас-лом опановував уми інтелігенції і народних мас клич са-мовизначення націй. Від вступу Америки до війни по боці антанти, цей клич перемінився у вимогу, щоб са-мовизначення націй стало обов'язуючим міжнародним правом. Гасло самовизначення націй мало не тільки зов-нішній аспект, тобто вимогу, щоб кожна нація була не-залежна від інших націй, а входила з ними в стосунки лише на основі добровільних умов, як рівний з рівним. Гасло самовизначення мало тоді рівнорядно також внут-рішній аспект у кожній нації, а саме вимогу, що кожна територіяльна частина нації — громада, повіт чи край — має право сама улаштувати своє життя згідно з сво-єю вподобою.

Революційний рух запуслав коріння в масах раніше в цих державах, які терпіли поразку у світовій війні. Найраніше революція вибухла у побитій на воєнних

фронтах російській царській імперії у березні 1917 року. З огляду на те, що ця імперія мала в себе численні по-неволені нації, що творили більшість її населення, то там революція носила одночасно і національний і соці-яльний характер. Революція в самій Московії поглиб-лювалася в силу панівних там застарілих відносин утис-ку і визиску в соціально-економічній ділянці та з огляду на страшенно низький культурний стан мас. Атмосфера революційного духу загострювалася також в Україні, починаючи від перших днів Великої Української Рево-люції в березні 1917 року тому, що в Україні національне визволення було нерозривно зв'язане з соціальним ви-зволенням: земельна справа була не лише соціальним питанням, але також національним, бо ж величезні про-стори великої земельної власности належали до чужо-національних поміщиків — Москалів, Поляків і інших, а не до осіб, що признавалися до української національ-ности. Над українським селом панували не тільки помі-щики взагалі, але чужонаціональні поміщики, у великій більшості Москалі, які були ворогами не тільки селянства, як кляси, але й самого існування української нації. Те саме торкалося також промислової ділянки, де панував чужий індустріальний і кредитовий капіталіст.

В Німеччині, ще в ході світової війни, наступив розкол всередині соціал - демократичної партії, відомої до тепер, як найбільшої щодо членства і найсильнішої щодо теорії і дисципліни партії в світі. Одна фракція тієї партії під проводом парламентарних послів Лібкнех-та і Газе перейшла зразу в гостру опозицію до цісарсь-кого уряду, а потім стала просто організувати револю-ційні виступи серед робітників. Ця фракція відколосалася від офіційної партії і назвала себе — “незалежні соціал-демократи”. В цілім соціалістичнім русі в Європі йшов розкол на дві протилежні течії: на демократичний рух соціалізму, який мав запроваджуватися шляхом законо-давчих реформ, і на революційну течію, яка виставляла гасло “диктатури пролетаріату” і революційного здо-буття влади для себе у власній національній державі.

В Європі при кінці війни найглибше цей поділ пішов у Німеччині. Там утворилася окрема, вже самостійна, партія “незалежних соціал-демократів”, які заступали загальний революційний принцип, хоч не переходили на бік большевиків. Все ж таки вони приймали систему рад, як добру методу влади. Від них відкололися елементи, які явно виступали зі своїми симпатіями для комунізму і Советської Росії. Вони творили окрему партію під назвою “спартаківців”. Їх підтримував своїми фондами і технічною порадою Совнарком Росії. Вже в листопаді 1918 року, після переходу влади в Німеччині в руки соціал-демократів, що творили велику більшість серед робітництва, почали спартаківці при симпатіях “незалежних”, організувати й переводити в окремих містах і цілих провінціях пучі, тобто плянові перевороти з кривавими виступами. Такі револьти набирали сили навіть у самій столиці Німеччини. Багато людей в Європі, також буржуазних настроїв, були тоді переконані, що Німеччина незабаром стане жертвою комуністичного перевороту та що звідтіля піде революція на цілий земний гльоб. Це тому, що Німеччина належала тоді до найбільш упромисловлених країн і мала найсильніше організований пролетаріат. Також у нових державах, що виникли при кінці жовтня і на початку листопада 1918 року — в німецькій частині Австрії, Чехо-Словаччині і Польщі — прийшли соціалісти до влади, хоч і без внутрішнього перевороту. Соціалістичний рух в Італії, Франції і Британії тоді зріс непомірно в силу.

Окрім того в Середущій і Південній Європі, внаслідок довгої світової війни, в перших місяцях після перемир'я запанувала гостра економічна криза. Прийшли з військової служби звільнені маси офіцерів і вояків, які не могли вдома знайти праці на прожиток. В Німеччині і Австрії панували півголодні відносини. Ці непевні економічні обставини збільшували революційну атмосферу і це використовували різні революційні гурти і партії для переворотових цілей не конче радикально-соціалістичного, але й реакційного характеру.

Упадок традиційних монархій збільшив почуття якоїсь політичної катастрофи, з якої міг бути вихід тільки якимись цілком небувалими заходами і засобами. Московські большевики зручно використали цю атмосферу в користь своєї придуманої схеми влади під назвою “влади рад”. Їм ішлося тоді про розложення існуючої державної влади, яка не була в їхніх руках. Тим то вони кинули гасло: “Вся влада в центрі і на місцях радам робітників, салдатів і селян”. Маючи добре здисциplinовану партію, вони сподівалися потім опанувати такі ради і звести їх виключно до пустої обрядової форми своєї партійної диктатури. Це їм і вдалося.

Інша справа в розбурханій упадком традиційних держав решті Східньої і Середущої Європи. Нагло стали пересуватися великі маси здемобілізованого війська та полонених. Треба було масам війська зробити собі упорядкований відворот. Робітники потребували улаштувати нові умови життя в обставинах кризи. Вони підхопили гасло “рад” і старалися його здійснити для своїх цілей. Сама окупаційна німецька армія в Україні після революції в Німеччині приступила до творення місцевих і центральних вояцьких рад для рятунку порядку в своїй власній безпеці.

Між іншим і цей момент причинявся до поширення пропаганди системи рад також в українських колах на Придніпрянщині.

Це гасло було таке популярне, що перше законодавство в відновленій польській республіці від листопада 1918 р. стало впроваджувати вибір таких рад серед промислового робітництва, організувати виборну міліцію і т. д. В Німеччині впроваджено незабаром дуже систематично опрацьоване законодавство про вибір фабрично-заводських рад.

Вкінці до того всього треба ще додати загальну замітку про тодішню революційну атмосферу в цілій Європі, а зокрема в цілій Середущій і Східній Європі. Цю духову атмосферу можемо порівняти щодо сили тільки до подібних періодів історії, які були в першому столітті

християнства, коли в цілім середземноморським терені панував релігійний дух пошукування нової правди. Тільки тим духовим ґрунтом можемо собі пояснити такий скорий розріст християнської Церкви по всій римській імперії. Подібна атмосфера панувала потім кілька десятків років у періоді реформації, а потім революційна атмосфера при кінці 18 сторіччя, що промінювала з Франції і Америки на весь світ. Така сама революційно-соціяльна атмосфера панувала при кінці 1918 і на початку 1919 років, при чому в деяких країнах з цим соціяльним духом лучився нерозривно ще дух національний. Так було саме в Україні.

Цей революційний рух творив для духовости кожного громадянина якісь духові окуляри, якими він дивився на весь світ і на справи своєї країни. Річ ясна, що ці окуляри в одних осіб були побільшаючі, а в других середні. Перші піддавалися сильніше цій революційній духовості і тим способом модифікувалися їхні погляди на актуальні справи. В других революційність грала більш помірковану ролю, а зате переважав настрої політичної резонности, тверезости й поміркованости. Ці другі вміли опанувати надмірний нахил інших до постійної пливкости в їхній поведінці і в їхніх поглядах. Прикладом такої резонної провідницької верстви в часі революції можуть служити провідники більшостевої німецької соціал-демократичної партії, які встигли своєю дисципліною думки й чину втримати на довгі роки демократичну форму нової німецької республіки, відбиваючи напади на неї з боку спартаківців зліва і реакційних груп зправа.

Цю атмосферу не можна відлучити від України при кінці 1918 року, якщо зокрема говоримо про Придніпрянщину. Вона тоді вже мала за собою майже два роки революційного стану, коли тимчасом Західня Україна, Польща, Чехо-Словаччина, Німеччина чи Австрія мали цю революцію щойно в перших тижнях. Окрім того Придніпрянщина перейшла страшну добу московсько-советської інвазії між кінцем грудня 1917 і половиною квітня 1918, а далі окупаційні методи “союзної” німець-

кої армії в Україні, починаючи від травня 1918. Все те надзвичайні обставини, які об’єктивно збільшували революційну атмосферу в Придніпрянщині.

Тільки беручи ці всі моменти під увагу, ми зрозуміємо вагання, які панували в деяких політичних діячів в Україні в обговорюваній добі. Ми не будемо надто дивуватися тому явищу, коли візьмемо під увагу, що такому вагання підлягали тоді також політичні діячі держав, як, наприклад, Америка і Британія, які не переходили таких надзвичайних революційних зривів. Це ми побачимо в особливо яскравім світлі в третім томі цієї праці при розгляді політики державників антанти супроти большевиків.

В таких обставинах Державна Народа у Винниці, в днях 12-14 грудня 1918 р., не могла дати ясного й рішучого громадського становища для Директорії. Офіційний провід соціал-демократів заявився за парламентарним устроєм Української Держави. Те саме становище зайняли ес-ефи, хлібороби-демократи і трудовики. Їх підтримали жидівські соціал-демократи (Поалей-Ціон). Але одночасно проти парламентарного принципу висловилися українські соціал-революціонери обидвох течій (“боротьбисти” і “центральна течія”) та група “незалежних соціал-демократів”. Селянська Спілка спочатку нарад також була за парламентарним принципом і за скликанням Установчих Зборів. “Незалежні соціал-демократи” вимагали заведення “радянської влади” в Україні. Те саме заступали “ліві ес-ери”, при чому обидві групи стояли на позиції “диктатури пролетаріату”. Більшість ес-ерів стояла за радянську владу, але на ґрунті “трудового принципу” (влада при рівнім голосі всіх трудових елементів — селянства, робітництва та трудової інтелігенції). До цього становища потім пристала на цій нараді також Селянська Спілка.*)

*] Говоримо тут про “незалежних соціалістів”, як про одиниці в УСДРП, що ще в тому часі не оформилися у виразну фракцію.

В результаті більшість Державної Ради відкинула “радянську систему”, але зате прийнято більшістю “трудоий принцип” влади, що виглядав так: ради громадські, повітові і губерніяльні та центральна рада — Трудовий Конгрес України; виборче право до цих рад прислугувало б не всім дорослим громадянам, а тільки тим, що живуть із власної праці і без нетрудового доходу. За “радянську владу” типу диктатури пролетаріату із членів Директорії висловлювався тільки один Винниченко⁵²⁾. Інші члени Директорії висловилися рішуче проти такої системи влади. Тоді Винниченко й два інші члени Директорії — Макаренко і Швець — прихилилися до “трудоого принципу влади”. Петлюра і Андрієвський висловлювалися рішуче за повну демократію, тобто за скликання Установчих Зборів на основі загальних виборів і пізніший парламентарний режим, але їх перемогли три інші члени Директорії. Директорія знайшла більшість на Державній Раді і серед своїх власних членів на те, щоб проголосити нові засади тимчасової конституції. Сталося це в другій засадничій Деклярації Директорії з 26 грудня 1919.

ВІД ВИЗВОЛЕННЯ КИЄВА ДО ДЕКЛЯРАЦІЇ З 26 ГРУДНЯ

Для зрозуміння розвитку поглядів всередині Директорії мусимо завжди тямити, що голова Директорії, Винниченко, в тім часі і в дальшій періоді Директорії не мав твердого плану акції і твердої лінії політики. Його погляди в основних справах досить часто хиталися. В кожному разі до половини грудня він не виявляв настроїв в напрямку прийняття “радянської системи з диктатурою пролетаріату”. Щойно від половини грудня були в нього деякі настрої того типу. На це вказує факт, що він погодився скоро на “трудоий принцип”, що був у всілякім разі відкиненням всякої думки про диктатуру пролетаріату, тобто реально беручи — відкиненням диктатури одної партії.⁵³⁾

Площа св. Софії в Києві.

Хитання в справі основного принципу будівництва Української Народної Республіки впливало також на хитання в справі зовнішньої політики. Питання стояло: Чи шукати політичних зв'язків з переможною антантою, чи нав'язувати контакт з Советською Росією? Якщо рішення випадало у користь ближчих зв'язків зі Заходом,

то неминуче треба було готуватися до війни проти Советської Росії. З другого боку, якби рішитися на політичні зв'язки з Советською Росією, то тим самим треба було рахуватися з війною антант проти України. Зрештою, маючи досвід з першої советсько-московської інвазії в Україну на початку 1918 року, мусіла Директорія рахуватися з цілою певністю, що Советська Росія незабаром кине́ться з новою воєнною агресією проти України. Таким чином властиво Директорія не мала вибору щодо напрямків політики — вона мусіла рахуватися з скорою війною Советської Росії, отже мусіла шукати політичної і збройної підтримки антант в своїй обороні.

Тимчасом Директорія у своїй згаданій більшості вибрала тоді інший шлях — “н е в т р а л ь н о с т и” на обидва боки. Це означало ніщо інше, як хитання, причім Директорія відразу позбавляла себе перспективи підтримки антант у випадку війни Советської Росії. Взаємини, які нав'язувала Директорія з антантою за посередництвом французького консула Ено (Henno) були половинні і непослідовні.⁵¹) Про це ближче буде мова в дальшій розділі.

Гетьманський режим зрікся своєї влади і передав її в руки представників Директорії УНР дня 14 грудня 1918. Цим актом скінчилася внутрішня війна в Україні між двома режимами — один гетьманський, спертий тоді виключно на сили московської білої меншини, другий режим Директорії, який проголосив національне повстання для повернення суверенності Української Народної Республіки. У Київ увійшли ще того дня невеликі відділи Січових Стрільців, а на другий день, 15 грудня, відбувся парадний вхід Осадного Корпусу Січових Стрільців, який мав утримувати в Києві лад і порядок згідно з виразним наказом цілої Директорії.

Директорія не відразу в'їхала до Києва. Сталося це щойно 19 грудня, при чому місто вітало цей в'їзд окремими врочистостями. Головна урочистість відбулася при параді війська і стотисячної маси населення на Софій-

ській Площі. Після того Директорію вітав врочисто окремим прийняттям Український Національний Союз у залах Українського Клубу. Господарем прийняття був виконуючий обов'язки голови УНСоюзу Микита Шаповал. Настрої тодішньої київської інтелігенції, до якої долучився квіт інтелігенції з провінції, передає найкраще привітальна промова Микити Шаповала, уривки якої подаємо тут:

“Сьогодні, в цей день вступлення Директорії у Київ, Український Національний Союз вітає своїх товаришів за їх подвиг визволення українського народу з чужого ярма. Український Національний Союз знав, що трудовий нарід піде проти тепер поваленого уряду, бо він мав у своїх руках талісман, який потяг нарід за ним, а це були три кличі: свобода, земля і просвіта”.

Далі промовець вказує на велике значіння нинішньої революції, яку переведено виключно українськими силами серед таких несприятливих для українського народу обставин. Після того він продовжував так:

“Ми можемо зараз сміло стати перед світом, без ридання і сльоз, бо наша сила в нашій зброї. Зараз мозок Українського Народу — інтелігенція повела його до визволення. Ми щасливі й горді, що українська революційна демократія має людей, які відчули грізний момент і підняли велике героїчне діло. Поміж нами є присутні, яких імена запишуться золотими буквами в історії боротьби нашого народу за кращу долю.

“Від Союзу Українського Народу, протекторові Українського Народу, Володимирові Винниченкові, слава!”

“Гучне “слава” і звуки національного гимну довго лунають в залі.

“Поміж нами є також лицар шаблі, — звертаючися до Симона Петлюри — продовжував голова УНСоюзу Шаповал та вичисляє все велике значіння народного героя і його заслуги в боротьбі за визво-

лення України від тяжких кайдан гетьманства. Слова голови УНСоюзу були покриті довгими оплесками, гучним “слава” і звуками національного гимну, який грала оркестра. У багатьох присутніх виступили сльози радості.

“Опісля промовець згадував заслуги в організації визвольної боротьби організаторів війська — ген. Осецького, полк. Коновальця, полк. Пелешука, полк. Болбочана, Тютюнника і інших”.⁶⁵)

Проте, хоча основні принципи тимчасового ладу були схвалені на Державній нараді у Винниці перед приїздом Директорії до Києва, то її декларація про цей тимчасовий лад була оповіщена аж 26 грудня. Втрачено майже два тижні часу від тієї ухвали у Винниці. В нормальних часах це не мало б надто великого значіння. Але в цім великім переломово-революційнім періоді два тижні означали більше ніж два місяці нормального часу. Відкладання основних рішень на два тижні давало фатальні наслідки в об’єктивнім ході подій, бо провідники на місцях і самі політично зацікавлені маси були таким відкладанням дезорієнтовані, отже не знали, якої лінії триматися, а на цій нерішучості вигравали вороги: червоні й білі московські неділимці.⁶⁶)

Ця хиткість щодо основної лінії є предметом гострої політичної критики, зверненої проти цілої Директорії і зокрема проти її голови, Винниченка. Проте, треба сказати, що ця ретроспективна критика, хоч і засадничо слушна, то вона стає надто гострою тому, що той чи інший критик не бере під увагу тодішніх надзвичайно вийняткових об’єктивних обставин в Україні, на цілім Сході Європи та взагалі в цілім світі. Ці обставини ми коротко вже змальовали вище.

У таких відносинах трудно було не хитатися, як членам Директорії, так і політичним угрупованням, які її утворили і підтримували. Саме слабкість доброї політично-партійної організації в Україні була одною з рішальних причин хитання Директорії і українських політичних партій щодо основного напрямку

державної політики. Тим то треба нам звернути свою увагу на питання партійного життя в цю добу Директорії УНРеспубліки.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ

В ЧАСІ ВІД ЛИСТОПАДА 1918 ДО КІНЦЯ ГРУДНЯ 1919

На початку листопада 1918 року, тобто перед другим державним замахом Павла Скоропадського, діяли в Україні такі українські політичні організації:

- 1) Українська Соціал - Демократична Робітничка Партія;
- 2) Українська Партія Соціалістів-Революціонерів;
- 3) Українська Партія Самостійників-Соціалістів;
- 4) Українська Партія Демократів-Хліборобів;
- 5) Українська Партія Соціалістів - Федералістів;
- 6) Українська Трудова Партія.

Ступінь регулярної організованості цих партій був досить низький, бо вони не мали виробленого організаційного апарату у відповіднім числі та не мали значнішого числа дисциплінованого членства. Вони могли розвинути свою діяльність щойно від початку Великої Української Революції за режиму УЦРади, бо за царату це було неможливе. Всі ці партії в листопаді 1918 року не мали більше як 10,000 реєстрованих і дисциплінованих членів, з чого половину мала УПРС, а за нею йшла УСДРП (до 3,500 дисциплінованих членів). Інші партії фактично мало були поширені дисциплінованим членством поза інтелігентські гурти⁶⁷).

Вплив цих партій на широкі народні маси був дуже великий. Проте він був пливкий, бо не охоплював маси в рямки дисциплінованого членства. В голосуванні при виборах до Українських Установчих Зборів у січні 1918 року виявила величезний вплив УПСР, бо за її списки голосувала абсолютна більшість виборців взагалі, а українських виборців — понад двотретинна більшість. Але такий вияв опінії міг пізніше мінятися

легко, якщо партія не охопила маси організованими рядами постійного діяння.

Треба тут з притиском підкреслити факт, що в тім часі міста в Придніпрянській Україні були сильно змосковщені московською бюрократією та промислово-торговельною іміграцією з Московії. Жидівське населення, яке в містах творило поважний відсоток, було також під політичним оглядом дуже змосковщене і в більшості ставилося з недовір'ям до української державности в будь-якій формі, а в меншині було по боці явних ворогів українства.

У жовтні-листопаді 1918 року змосковщене місто йшло одною лавою проти всякого українства взагалі. В тім пункті московство в Україні було згідне без огляду на політичні напрямки і орієнтації. Московські чинники в Україні поборювали українську справу лише в ім'я різних інтересів: одні в ім'я неподільної червоної Росії, а другі в ім'я неподільної білої Росії. Обидва московські напрямки в Україні ладили в згаданім часі свій переворот навіть проти гетьманського виду української державности. Большевицький напрямок спізнився і був заскочений подіями в Україні цілком. Біло-московський напрямок увійшов був у порозуміння з гетьманом і таким чином вийшов переворот згори, причім одначе денікінські агенти готувалися після 14 листопада усунути цілком гетьмана, як начальника держави, а Україну піддати під безпосередню владу Денікіна.

Обидва центри неподільної Росії, Ленін і Денікін, провадили за посередництвом своїх агентів і симпатиків у містах України страшенну психологічну війну проти незалежного українського руху. Вони пускали силу провокаційних чуток, якими баламутили населення. Фабриковано всякі документи, якими пробувано компрометувати українських діячів, а потім зокрема Директорію.

Психологічна війна з боку Денікіна мала вплив лише на обмежений сектор змосковщеного елементу або мало

національно свідомого українського елементу. Ця орієнтація не мала взагалі доступу навіть до найправіших кругів української інтелігенції і свідомішого селянства та робітництва. Інша справа з московським большевизмом. Він умів оперувати гаслами світової революції, соціалізму і визволення всього людства. Такі гасла в непевній революційній атмосфері цілком природно знаходили деякий вплив серед податливих елементів інтелігенції і робітництва, які були "заразливі" на гасла революції і гуманности взагалі. Такий вплив могла в той час здобувати Москва не тільки серед деяких українських елементів, але й у Польщі, Чехії, Угорщині, Німеччині, Італії, Франції і взагалі в цілм світі навіть там, де не було революційної ситуації, як, наприклад, в ЗДА.

Навіть при таких здисциплінованих і вироблених політичних партіях, як німецькі соціал-демократи, або навіть "національна народна партія" (німецька правіця), встигли в тодішній ситуації большевики знайти собі симпатиків і відщеплювати від них окремі фракції з орієнтацією на Москву. Тим то не може бути дива в тому, що в тім часі також в Україні могли московські большевики знаходити деяких визнаців доктрини "радянської системи". Лихо було в тім, що всі українські партії були слабкі щодо дисциплінованости, бо числом своїх членів вони все таки сильно переважали партію московських большевиків в Україні -- КПбУ. Ця партія числила в тім часі в Україні лише 3,364 члени, з яких лише кругло 3 відсотки були Українцями⁶⁹).

Маючи перед очима цю загальну ситуацію, можемо приступити до огляду окремих українських політичних партій при кінці 1918 року.

Українська Партія Соціалістів-Революціонерів переживала тоді внутрішню кризу. Від свого краевого зорганізування на початках діяльности УЦРади аж до кінця 1917 року УПСР росла в організовану силу та здобувала впливи в масах. Хоча в ній провідні члени були різного темпераменту і "революційности", то все таки партія була одноцілою щодо програми і ос-

новної тактики. При кінці 1917 року почали зарисовуватися в партії різниці щодо ставлення до советської влади взагалі і до большевицької партії зокрема. На тлі почався в партії процес творення фракцій. В січні 1918 р. щораз виразніше збиралася до купи фракція “лівих”, в якій головну роль грали Василь Елланський (Блакитний), Левко Ковалів, Гнат Михайличенко, Михайло Полоз, Антін Приходько і Олександр Шумський. В момент воєнної кризи, яку переживала Українська Народна Республіка у зв’язку з воєнним нападом Советської Росії, ці “ліві” ес-ери пропагували з а вся ку ц і н у миритися з Москвою. Річ ясна, що ніхто з відповідальних провідників УЦРади не проповідував війни України проти Росії, а тільки воєнну оборону проти війни Советської Росії, яка без ніякої зачіпки з українського боку сама розпочала воєнний напад. Але річ була в тім, що президент УНРеспубліки Михайло Грушевський і всі, хто підтримував його лінію, проповідували мир на засаді відтягнення московських військ з України і невтручання Росії в українські справи. Тим часом “ліві” пропонували мир за ціну “федерації” з Советською Росією⁹⁹).

Більшість УПСР у тім часі стояла під проводом Михайла Грушевського, Всеволода Голубовича, Івана Лизанівського, Юліяна Охримовича, Никифора Григорієва, Чечеля, Микити Шаповала й Салтана. Більшість стояла також за плянові суспільні реформи в Україні, чи, як тоді говорили, “за розбудову революційних здобутків”, а меншість була прихильницею гасла негайної соціальної революції і в зв’язку з тим за “згоду” з соціально-революційними партіями Москвинів і Жидів, тобто реально за згоду в першу чергу з большевиками. Суперечність між поглядами більшості й меншості виступила зокрема дуже яскраво після проголошення Четвертого Універсалу. Проте, “ліві” всередині УПСР тоді ще в окрему фракцію не оформилися. Пізніші публіцисти з-поміж ес-ерів намагалися рисувати образ життя УПСР при кінці грудня 1917 та на початку 1918

року так, що нібито вже були оформлені три фракції всередині цієї партії — ліва, центрова і права. Але, в дійсності, тоді була тільки більшість партії з одним напрямком і меншість “лівих” з другим напрямком, причім розграничення між більшістю і меншістю було дуже пливке¹⁰⁰).

Фракція “лівих” всередині УПСР скристалізувалася виразніше щойно в часі першої московсько-советської частинної окупації України, в лютім-березні 1918. Взаємини цих двох течій УПСР загострилися після того, як Німці розігнали УЦРаду і коли наступив переворот Павла Скоропадського. Гостра боротьба вибухла між обидвома течіями на Четвертій З’їзді УПСР, який відбувся нелегально в Києві в днях 13-16 травня 1918. З’їзд з огляду на конспіративність був щодо кількості делегатів обмежений, бо в нім взяло участь всього 35 осіб. Не брали в ній участи визначні члени партії, як Всеволод Голубович і О. Жуківський, бо вони були в німецькій тюрмі. Не було там також М. Грушевського, який тоді ще жив нелегально. Три дні йшла дебата про те, як оцінювати період УЦРади та чи боротися за її відновлення, тобто за те, чи продовжувати програмовий і тактичний напрямок більшостевої течії, чи прийняти гостру зміну згідно з поглядами “лівих”. Дня 15 травня перейшла більшістю голосів резолюція згідно з напрямком більшості партії. Але, на другий день, при виборах Центрального Комітету, внаслідок зміни місця з’їзду в останній хвилині, у з’їзді не взяло участі кількох делегатів із більшостевої течії і тому “лівих” різними маневрами осягнула більшість членів Центрального Комітету партії. Після з’їзду цей лівий ЦК партії всупереч ухваленій на з’їзді резолюції повів свою політику з орієнтацією на негайну “соціальну революцію” і за порозуміння з большевиками, проповідуючи федерацію з “революційною Росією”. Знаючи, що більшість членів партії е проти такого партійного замаху, новий ЦК, який діяв у підпіллі, оголосив розв’язання дотеперішньої партійної організації та наказав нову реєстра-

цію членів з тим рахунком, щоб тим способом виключити з партії маркантих провідників партії, які були проти орієнтації лівиці⁶⁴).

Цей цілком “революційний” вчинок нововибраного Центрального Комітету партії проти її більшості викликав, розуміється, хвилю гострих протестів членства і допровадив до того, що утворився новий тимчасовий “Організаційний Комітет УПСР”, який став наново організувати партію на принципах резолюції Четвертого З’їзду. Організаційний Комітет партії утворив окреме “Центральне Бюро УПСР центральної течії”. Отож наступив повний розкол партії. В протилежність до “лівиці” УПСР, яка опанувала ЦК партії, організація більшості партії мусіла назвати себе формально “УПСР центральної течії”. Таким чином утворилися дві партії УПСР. Почалася боротьба між ними за впливи. УПСР центральної течії відразу досягнула провід селянської професійної організації “Селянської Спілки”, яка мала добре ім’я серед широких селянських мас і вплив серед них. До Організаційного Комітету УПСР центральної течії належали Н. Григоріїв (голова) та Іван Лизанівський, Янко і Петренко⁶⁵).

Переворотовий ЦК УПСР став видавати підпільно свій орган “Б о р о т ь б а” (переважно, як тижневик), в якому проповідував свою нову орієнтацію. Звідсіля пішла назва цієї “лівиці” партії — “боротьбисти” в тім значінні, що це такі члени УПСР, які підтримують орієнтацію органу “Боротьба”. Згодом цю назву “боротьбисти” стала лівиця партії вживати офіційно в дужках після назви УПСР. Так дійшло до повного поділу партії УПСР на дві.

УПСР (центральна течія) в умовах гетьманського режиму і боротьби проти нього за національний характер Української Держави почала на практиці голосити ідею єдиного українського національного демократичного фронту. Цю ідею прийняв тоді також Винниченко і ціла УСДРП. Згідно з тим був перетворений Український Національно - Державний Союз (він осну-

вався був у половині травня 1918) на ширшу організацію під назвою Український Національний Союз. В ній брали участь не тільки соціалістичні партії, але й демократичні організації неосоціалістичного характеру. Есери-боротьбисти не тільки не вступили до Українського Національного Союзу, але ще поборювали саму ідею такої організації⁶⁶).

Проводячи політичну лінію єдиного українського національного демократичного фронту, Організаційний Комітет УПСР (центральна течія) не залишав думки про те, щоб повернути все таки єдність УПСР. Плятформою порозуміння мала бути заява ЦК боротьбистів, що вони будуть стояти за самостійність української державности, а не за федерацію з Росією. Інші ріжниці поглядів у соціяльній проблематиці залишено таким чином як свободу думки всередині евентуально об’єднаної партії. До переговорів від Організаційного Комітету УПСР центральної течії обрано О. Щадилова та Янка, при чому розумілося, що зв’язок з представниками боротьбистів мав вести голова Організаційного Комітету УПСР центральної течії Н. Григоріїв. Такі переговори справді провадилися між Григорієвом від центральної течії і Панасом Любченком від боротьбистів, а потім ще з Мазуркевичем. Обидва представники боротьбистів заявили тоді, що проти самостійности України вони виступати не будуть, але при тім обстоюють порозуміння майбутньої об’єднаної партії з большевиками. Проте, до порозуміння між цими угрупованнями УПСР не дійшло, бо боротьбисти за передумову порозуміння вкінці зажадали устами своїх представників Мазуркевича й О. Шумського, що Організаційний Комітет УПСР центральної течії має розв’язатися, тобто щоб наперед визнати повноваження боротьбистів із замахового Центрального Комітету, який потім буде переводити реєстрацію членів, як сам захоче⁶⁷).

В останній хвилині перед проголошенням повстання Директорії УНР була знову спроба Організаційного Комітету УПСР (центральної течії) порозумітися з

УПСР (боротьбистами) щодо співпраці в повстанні проти гетьманського режиму. Однак в імені боротьбистів заявив Панас Любченко, що боротьбисти не підуть до єдиного українського національного фронту, а будуть провадити свою повстанську акцію самостійно⁶⁸).

Отож всенародне повстання підняла Директорія виключно українськими національними силами, без участі боротьбистів і без порозуміння чи участі не-української лівиці (Москвинів і Жидів). Успіх єдиного українського демократичного фронту в повстанні був так вдаряючий і заскочуючий всіх лівих в Україні і поза нею, що в періоді побуту Директорії в Хвастові на початку грудня 1918, прибув туди від боротьбистів Михайло Полоз для переговорів із головою Організаційного Комітету УПСР (центральної течії), Никифором Григорієвом, для досягнення порозуміння. Григорій в новій ситуації заявив слушно, що тепер порозуміння потрібне не тільки з Організаційним Комітетом центральної течії, але й з акцією Директорії. Полоз мав після того розмову з Петлюрою про платформу акції Директорії. Після того Полоз заявив, що боротьбисти не можуть погодитися з цією платформою Директорії і співпрацювати з нею не будуть. З огляду на те, що УПСР (центральна течія) співпрацювала найтісніше з Директорією, маючи в ній навіть свого представника (проф. Федора Шевця), то одночасно тим разом впала знову справа еventуального погодження обидвох організованих партійних течій УПСР⁶⁹).

У самім повстанні, яким проводила Директорія, боротьбисти не виявили себе в перших тижнях під організованим оглядом ніяк. В повітах України мали виключну владу представники Директорії. Суспільно-політичний вплив мали філії Українського Національного Союзу, як вислів думки єдиного українського національного демократичного фронту. В тім часі боротьбисти показали були свою голову тільки в Харківщині і Полтавщині, де оперував один з їх провідників, Шинкар. Однак військова влада Армії УНР під команду-

ванням полк. Болбочана ці спроби ударемнила відразу, Шинкаря арештувала і за спробу бунту у військовій полосі присудила була до розстрілу. Він тільки випадково втік і схоронився в Києві⁷⁰).

Неприхильність боротьбистів до відновленої влади УНР під проводом Директорії викликала тоді в рішальних колах УПСР (центральної течії) спротив до будь-яких дальших переговорів з боротьбистами про об'єднання. Могла в їх переконанні бути мова тільки про наладнання міжпартійної співпраці, а не про об'єднання. Таке становище в тім часі заступав між іншим Янко, який тоді був не тільки членом Організаційного Комітету УПСР, але й головою Селянської Спілки⁷¹).

Проте, зі свого боку Директорія і її представники на місцях засадничо трактували боротьбистів ще як легальну українську партію і до цілості партії не стосували ніяких репресій, а тільки винятково до деяких з її провідників (як Шинкар), які проповідували насильний переворот проти уряду УНР. Зрештою Директорія і її представники в Києві зі свого боку пробували навіть таких провідників приєднати до спільної державо-творчої праці на базі УНРеспубліки. Досить навести приклад, що з доручення Директорії Коновалець забезпечив живучому нелегально в Києві Шинкареві особисту безпеку, переговорював з ним особисто і переконував його залишити свою бунтарську акцію проти Директорії. Це однак виявилось даремним⁷²). Чад "революції" задля самої революції, і то на зразок большевицький, був серед деяких кіл боротьбистів так сильний, що вони тратили з очей загальний інтерес своєї нації.

Спочатку режиму Директорії УНР боротьбисти мали невеликий вплив на ширші маси українського селянства й робітництва. За їх гаслами йшли тільки малі гуртки інтелігенції та студентів. Подекуди їм вдалося було знайти також доступ до настроїв селянства й робітництва. Якби Організаційний Комітет УПСР (центральної течії) був мав сильнішу апаратуру організації на міс-

цях, то боротьбисти були б залишилися малозначучою інтелігентською політичною сектою. Тимчасом провід УПСР (центральної течії) пішов у значнішій числі в державну роботу на різних урядових і військових постах. Тому, що не було досить вироблених сил для партійної організації, то це використовували з кожним днем боротьбисти, які ніяких урядових державних обов'язків не мали і тому їх вплив ріс постійно. Все ж таки місяць грудень і перша половина січня ще давала панівне становище в масах для УПСР (центральної течії) та для УСДРП. На той факт вказують різні селянські з'їзди, на яких виступали представники УПСР (центральної течії) та Селянської Співки з одного боку та представники боротьбистів з другого. Тоді боротьбистам ще не вдавалося здобувати значнішого відгону на таких з'їздах. Прикладом того може служити величезний губерніяльний з'їзд селян у Києві в днях 21-24 грудня (до 700 делегатів від волостей), на яких виступав Ф. Швець, Янко і М. Грушевський від УПСР (центральної течії) та О. Шумський від боротьбистів (промовляли на цій з'їзді також члени Директорії В. Винниченко та Панас Андрієвський). З'їзд майже однодушно пішов за лінією центральної течії УПСР та ухвалив відповідні резолюції демократичного характеру і з вимогою організації сильної та дисциплінованої армії, яка ставила б опір всім чужим силам, що чинять інвазію в Україну⁷⁹). Подібну позицію зайняли також інші селянські з'їзди, як повітовий з'їзд у Рівні, та в інших повітах⁸⁰). Тільки в Полтавщині відчувалися впливи боротьбистів.

Українська Соціал-Демократична Робітнича Партія грала також важливу роль. В періоді Директорії до кінця грудня 1918 року ріс також опозиційний "революційний" рух всередині УСДРП. Коли за часів гетьманщини назагал ця партія твердо стояла на парламентарно - демократичних позиціях, то при кінці 1918 р. стали в ній проявлятися симптоми симпатій до "радянського революційного принципу". Проте,

спочатку ці симптоми були невиразні та творили досить сорокату мішанину з щиро демократичними принципами. Так було навіть у провідних членів ЦК партії⁸¹).

Проте, всі ці радянські симпатії всередині УСДРП аж до першої половини січня 1919-го року не оформили себе в окрему фракцію. Стан поглядів був пливкий і часто ті самі особи міняли свої погляди з дня на день у протилежнім напрямку.

Сильна психологічна війна, яку Советська Росія провадила одночасно з мілітарною агресією, відбивалася також своїми "радянськими симпатіями" всередині інших українських партій. Проте, ці симпатії до "радянської системи влади" в цих партіях мали значіння не принципу й віри в цю систему, але як тактичний засіб для поборювання московського крику про "владу рад". Висуненням "трудового принципу" сподівалися ці кола успішніше побороти советську пропаганду⁸²).

Українська Партія Самостійників - Соціалістів була третьою партією, що в добі Директорії, зокрема ж у її перших місяцях, мала співрішальне становище в усіх подіях національного життя. В порівнянні з двома попередніми, тобто з соціал-демократами і соціалістами-революціонерами, самостійники-соціалісти були щодо числа членів і щодо засягу впливів у масах найслабшою з них. Проте, ця партія була сильнішою в тій добі ніж всі інші партії, про які ще буде мова далі. Самостійники - соціалісти творили перед повстанням президію Українського Національного Союзу, брали участь у виборах Директорії УНР і, як представника їхньої партії, обрано до складу Директорії адвоката Панаса Андрієвського.

Офіційне ім'я цієї партії було: Українська Партія Самостійників Соціалістів (Українська Народна Партія). В партійних виданнях ця назва була скорочена так: Українська Партія Самостійників - Соціалістів (У.Н.П.). Популярно цю партію називано коротко самостійниками-соціалістами. У колі українських політичних партій ця партія була в тім часі наймолодшою,

бо вона зорганізувалася щойно на своїм першій з'їзді 17 грудня 1917 року. Вона виникла з різних нових революційних діячів, що в перших місяцях революції не приєдналися безпосередньо до трьох старших партій — соціал-демократів, соціалістів-революціонерів і соціалістів-федералістів, а з другого боку з відновленої організації Української Народної Партії, яка діяла колись між 1902 і 1906 роками. Українська Народна Партія пізніше завмерла поволі і про неї та її діяльність не було знаку. Вона виникла була з розколу Революційної Української Партії. До її провідників належали з відомих діячів Микола Міхновський, д-р Іван Луценко і Вал. Отамановський. З утворенням Української Центральної Ради від цієї партії входив до УЦРади, як її представник, Вал. Отамановський, а пізніше замість нього прийшов Микита Шаповал^{78А}). Микола Міхновський і д-р Іван Луценко входили до УЦРади, не як делегати партії, але інших організацій.

Перша група партії самостійників-соціалістів складалася головню з офіцерів і підофіцерів тодішньої армії. Друга група, з колишніх членів Української Народної Партії, складалася з давніших і старших партійних і громадських діячів. Перша група переважала в партії і вона надавала їй тон. Це були молоді люди, мали небагато політичного досвіду і не дуже то рахувалися з голосом досвідченіших діячів у партійнім проводі. На згаданім з'їзді партії в грудні 1917 року обрано такий провід: голова інж. Олександр Макаренко; заступники голови ("товариші голови") — д-р Іван Луценко, Панас Андрієвський, київський адвокат; д-р технології Павло Макаренко, член УЦРади від Всеукраїнського Військового З'їзду; секретарі — полк. Андрус та інж. Іван Заиченко, офіцер артилерії, член УЦРади^{78В}).

В цю партію нахлинуло багато молодого націоналістичного елемента, який був тоді при війську, а потім здемобілізований, знаходився в часі гетьманського режиму на різних нижчих цивільних посадах, зокрема як учителі. В часі повстання Директорії той елемент знову

явився до різних повстанських загонів і творив головню частину всіляких нижчих і вищих отаманів, тобто командирів менших і більших загонів, що діставали назву полків і дивізій. Після повстання Директорії пристало до цієї партії ще більше різних військових, між ними і генерал Греків.

Програма партії була ухвалена в грудні 1917 року. Це звичайна соціалістична програма з сильним націоналістичним налетом. Тим то офіційна пропагандивна література партії називала свій соціалізм також "національним соціалізмом"^{78С}).

Коротка характеристика програми цієї партії така: В земельній справі — повна конфіскація нетрудової землі і безкористовне наділення нею селян. В промисловій ділянці повторяється програма-мінімум соціал-демократів і соціалістів-революціонерів. У військовій справі партія заступала усунення постійної армії і заступлення її народною міліцією^{78D}).

Цікаво буде зазначити, що ця своїм духом націоналістична партія в релігійній справі заступала такі принципи: "1. Одділити церкву од держави; державна власть не має права втручатися до релігійних справ. Незалежна церква українська. 2. Священство виборне. 3. Ніхто не має права наставляти панотця проти волі громади"^{78E}).

Партія самостійників-соціалістів, як нова партія, не мала свого міцного партійного апарату і тому також вона не мала тривкого впливу на маси. Цей вплив був хиткий і залежав від хвилювань подій.

Малу силу щодо правильної партійної організації на місцях мала також четверта політична партія, яка в Директорії не була заступлена, але яка солідаризувалася морально з повстанням Директорії. Це була українська Партія Соціалістів-Федералістів. Вона виникла з Товариства Українських Поступовців у березні 1917 року В ній знаходилися випробовані громадські діячі різних партій, що діяли в часі першої революції в 1905-1906 роках. В її рядах були в найбільшій числі інтелектуали.

Ця партія протягом перших місяців 1917 року міняла свою назву аж три рази. Це вказує на те, що в партії не було тривкої традиції і твердого світогляду. Вона охоплювала квіт української інтелігенції, але зате не мала ніякого партійного апарату на провінції і тому не мала також своїх організацій серед селян і робітників.

Взагалі треба сказати, що політична організація українських народних мас на самім початку революції в 1917 році була близькою зєра, бо ж вона могла бути з огляду на московсько-царську заборону тільки нелегальною. Така організація була гуртковою, а не масовою, а тому й слабою. За кілька місяців свободи в часі влади УЦРади ця організація в революційних відносинах все одно не могла зробити чудес. В часі гетьманського режиму — те саме. Тим то Директорія через свої партії мала в масах багато симпатій і настроєвих впливів у перших тижнях повстання, але дуже мало тривкої організації⁷²⁶).

В політично організованім суспільстві тоді в Західній Європі такого громадського діяча, який не належав до ніякої політичної партії, називано цілком слушно “дики м”. Такий діяч діяв виключно на власну відповідальність, а не в громадський спосіб. Таких “диких”, тобто політично неорганізованих не то масових людей, але й громадських діячів, була в Україні більшість. Звідсіть впливали також отаманські настрої різних впливщиків у революції провідників без політичної традиції⁷²⁶). Навіть пізніша опозиція до проведу Директорії мусіла признати виразно, що “українське громадянство зустріло революцію майже незорганізованим. Незорганізованість українського громадянства в значній мірі причинилася до анархії в Україні і тих катастроф, що їх український нарід під час революції пережив...”⁷²⁷).

Брак спокійного періоду політичної організованости і вироблености був також одним із чинників, який потягнув за собою хитання щодо напрямку українського державного будівництва і його зовнішньої політики.

В такій ситуації українського політично-партійного життя треба було діяти владі Директорії. В тім самім часі приходили до Винниці і Києва вістки про революційні розколи в робітничих партіях на Заході Європи, зокрема в Німеччині. Це ще сильніше робило політичні настрої непевними в Україні і тому Директорія цілих 10 днів вагалася, заки прийняла по дебатах текст своєї Деклярації з 26 грудня 1918, яка становила деяку форму Тимчасової Конституції УНР.

ПЕРША ТИМЧАСОВА КОНСТИТУЦІЯ

ДЕКЛАРАЦІЯ ДИРЕКТОРІЇ УНР З 26 ГРУДНЯ

Дня 26 грудня 1918 була оповіщена в Києві і по всій Україні така декларація Директорії Української Народної Республіки:

«Героїчним поривом українського озброєного трудового народу зметено з лица Землі Української руйнуюче поміщицько-монархічне панування — гетьманщину.

«Україну вичищено від карних експедицій, старост, жандармів та інших злочинних інституцій пануючих кляс. Відновлено національно-персональну автономію, що забезпечує кожній нації право на вільне життя.

«Цензові думи та земства, поставлені гетьманським урядом, скасовано й відновлено демократичні, вибрані всенародним голосуванням органи місцевого самоврядування⁷⁴⁾.

«До повного вирішення земельної реформи Директорія Української Народної Республіки оголосила, що всі дрібні селянські господарства й усі трудові господарства залишаються в користуванні попередніх їх власників ненарушеними, а решта земель переходить у користування безземельних і малоземельних селян, а в першу чергу тих, хто пішов у вій-

ська Республіки для боротьби з бувшим гетьманом. Верховне порядкування цією землею належить Директорії Української Народної Республіки. Ця постанова стосується також до монастирських, церковних і казенних земель. Для переведення реформи організовано Народні Земельні Управи⁷⁵⁾.

«По "Наказу Нр. 1 Директорії селянам" робляться списи контрибуцій, узятих поміщиками з селян для повернення їх покривдженням.

«Так само ведуться слідства по всій Україні з приводу тих зловживань і злочинств, які було учинено над селянством поміщиками та гетьманським урядом.

«Постановою 9 грудня Директорія одмінила всі закони й постанови гетьманського уряду в сфері робітничої політики. Відновлено восьмигодинний робочий день. Знов установлено колективні договори, право коаліцій і страйків, а також усю повноту прав робітничих фабричних комітетів.

«В усіх інших галузях життя Директорія так само одмінила всі закони й постанови гетьманського уряду, направлені проти інтересів трудящих кляс і шкідливих для всього громадянства.

«Уповноважена силою й волею трудящих кляс України, Верховна Влада Української Народної Республіки. — Директорія цими заходами завершила перший акт соціального та національно - політичного визволення українського народу.

«Слідуючим етапом нашої революції є творення нових справедливих, здорових і відповідних до реального відношення сил у державі, соціальних і політичних форм.

«Директорія є тимчасова верховна влада революційного часу. Одержавши на час боротьби силу й право управління державою від першого джерела революційного права — трудячого народу, Директорія передасть своє повноваження тому ж самому народові.

«Але Директорія вважає, що право правління й порядкування краєм повинно належати тільки тим класам, які суть основою громадянського життя, які творять матеріальні та духові цінності, які кров'ю й життям своїх членів вступили до боротьби з руйнуючими силами сучасного ладу⁷⁶»).

«Влада в Українській Народній Республіці повинна належати лише класам працюючим — робітництву й селянству, тим класам, що здобули цю владу своєю кров'ю».

«Так звані "пануючі класи", класи земельної і промислової буржуазії за сім місяців цілковитого, нічим необмеженого свого панування на Україні доказали свою цілковиту нездатність і надзвичайну шкідливість для всього народу в управлінні Державою⁷⁷»).

«Маючи всі матеріальні, фізичні і духові засоби, маючи повну волю для організації для економічного і політичного життя, ці класи внесли тільки дезорганізацію й руїну в край. Переслідуючи тільки свої вузько-класові егоїстичні інтереси, ці класи вели воїстину грабіжницьку політику в краю⁷⁸»).

«Ними розграбовано, розкрадено й роздано в чужі імперіалістичні руки значну частину державно-народного майна».

«Дбаючи тільки про накоплювання капіталів у приватних руках, ці люди довели промисловість до повного занепаду, а господарство краю до злиденного стану. Розцвіт спекуляції за панування цих правителів дійшов до нечуваних розмірів. Поводячись як у завойованій країні, великовласники правили методом безоглядного терору й насильства. Закопування живцем у землю, вирізування шматків живої шкіри, випікання очей так званими «поміщицькими карателями» були цілком нормальним способом управління народом. Будучи чужинцями в краю, великовласники брутально топтали національні права і здобутки нашого народу, ганьбили гідність його

го державности, продавали й зраджували з такими жертвами й такою працею збудовані державні форми».

«З боку революційного правительства, постановленого народом, що в гніві й муках повстав проти цих гнобителів, було би злочинством супроти всього краю після всього цього допустити ці класи до участі в правлінні країною».

«Отже Директорія заявляє:

«Класи нетрудові, експлуататорські, які живляться й розкошують з праці клас трудових, класи, які нищили край, руйнували господарство й означали своє правління жорстокостями й реакцією, не мають голосу в порядкуванні державою».

«Директорія передасть свої права й уповноваження лише трудовому народові самостійної Української Народної Республіки».

«Директорія пропонує:

«1. Трудовому селянству, що перше одгукнулось на поклик Директорії та встало зі зброєю в руках до бою з панством, по всій Україні з'їхатись у губернії і вибрати своїх делегатів на Конгрес Трудового Народу України. Ті делегати будуть представляти там волю як того озброєного селянства, що тепер тимчасово у війську, так і тих, що мирною працею дома допомагають творити народний державний лад та порядок⁷⁹»).

«2. Міському робітництву вибрати од фабрик, майстерень, заводів, контор та інших установ людської праці своїх делегатів на Конгрес Трудового Народу України».

«Частина робітництва не-української національності під час боротьби українського народу з бувшим гетьманом ставилась до цієї боротьби не з повною активністю, а частина нейтрально. Директорія гадає, що в боротьбі за визволення всіх працюючих не-українське робітництво забуде свою національну

нетерпимість і щиро та дружньо прилучиться до всього трудового народу України.

«3. Трудовій інтелігенції, що безпосередньо працює для трудового народу, себто: робітникам на полі народної освіти, лікарським помічникам, народним кооператорам, служачим у конторах та інших установах таксамо вибрати своїх представників на Конгрес Трудового Народу України⁸⁰⁾».

«Місце й час одкриття праці Конгресу, а також норми виборів до нього Директорія оповіщає окремою інструкцією».

«Конгрес Трудового Народу України матиме всі верховні права і повноважність рішати всі питання соціального, економічного та політичного життя Республіки⁸¹⁾».

«Конгрес Трудового Народу, як революційне представництво організованих працюючих мас, скликається не по удосконаленій формулі виборів, якої додержати зараз неможливо. Надалі, коли настане мирне життя, він має бути замінений представництвом працюючих мас, обраним по удосконаленій системі виборів, себто Установчими Зборами».

«Конгрес Трудового Народу має вирішити форми влади як на місцях так і в центрі. До цього рішення Директорія вважатиме всякі спроби захвату влади якими-будь групами насильством над волею Трудового Українського Народу і тому буде рішуче припинити всякі такі самовольні виступи».

«До Конгресу Директорія верховною властю своєю насамперед поверне селянству ті контрибуції, які було зібрано з нього поміщиками».

«Рятуючи державу від дальшого господарського та промислового занепаду, розграбування та безоглядної експлуатації робітництва і всього населення, Директорія поставить на фабриках, заводах та інших промислових установах державний робітничий контроль і пильно дбатиме, щоб проми-

словість набрала здорового, корисного для народу життя».

«Всі зусилля своєї Директорія направить на таку організацію народного господарства, яка відповідала б сучасному перехідному моменту, коли нищиться старий капіталістичний світ і на його руїнах сходять паростки нового всесвітнього ладу, який не знатиме ніякого гніту і визиску. Директорія вважає своїм обов'язком взяти під керування Української Народної Республіки головні галузі української промисловости й направити все господарство в них в інтересах працюючих класів і всього громадянства, а не малої групи класу великовласників⁸²⁾».

«Всі форми спекуляції Директорія нищитиме безпощадно, не зупиняючись перед карами військового часу. Для цього по всій Україні будуть організовані «Комісії для Боротьби зі Спекуляцією». Так само Директорія пильно дбатиме, щоб негайно трудові маси були задоволені предметами першої необхідности (шкіри, мануфактури, залізних виробів та іншої краму, а також продуктів споживи)».

«Стаючи твердо й непохитно на шлях соціальних основних реформ, Директорія вважає необхідним підкреслити, що вживатиме всіх засобів, щоб уникнути анархічних, незорганізованих і несистематичних форм цієї перебудови. Директорія вважатиме своїм обов'язком погоджувати ці великі завдання з соціально - історичними й міжнародними умовами, в яких у даний момент перебуває Україна, а також з тими кращими формами соціальних реформ, яких досягатиме світова, особливо західно - європейська трудова демократія».

«В сфері міжнародних відносин Директорія стоїть на ґрунті цілковитого неутраїтету й бажання мирного співжиття з народами всіх держав. Ставляючи перед собою великі та складні завдання, Директорія хотіла би всі здорові, трудові сили свого народу вжити не на криваву боротьбу з сусідами, а

на утворення нового життя в краю та на заведення порядку й ладу, так бажаного всім працюючим.

«Так само у внутрішніх відносинах Республіки Директорія ставить собі метою національну злагоду й дружнє поєднання трудової демократії всіх націй, що заселяють Українську Землю⁸³⁾».

«Директорія щиро вірить, що спільними силами всіх працюючих трудовий нарід України без жорстоких, кривавих і непотрібних форм боротьби досягне своєї мети. Отже клясам нетрудовим треба розуміти й чесно признати всю шкідливість і несправедливість їхнього бувшого панування і раз на все примиритися з тим, що право рішати долю більшості народу повинно належати тільки самій більшості, себто клясам трудовим⁸⁴⁾».

«Трудову інтелігенцію Директорія рішуче закликає стати на бік працюючих кляс і в інтересах творення нового справедливого й здорового життя для всього народу прикласти своїх сил, знання й науки для найкращого направлення будівничого соціального процесу.

«Соціалістичні партії та групи всіх соціалістичних напрямків і всіх національностей Директорія кличе поставитися з повним розумінням важности моменту, і всі свої сили направити на правильну та достойну трудового народу організацію волі його, на організацію порядку й ладу по всій землі Трудової Республіки.

«Доручаючи негайне переведення в життя цих великих задач Правительству Української Народної Республіки — Раді Народних Міністрів, Директорія вірить, що весь трудовий нарід України щиро допоможе своєму Правительству в цій важній відповідальній роботі».

Підписано: «Голова Директорії Української Народної Республіки В. Винниченко. Члени Директорії: Петлюра, Швець, Андрієвський, Макаренко^{85A)}».

ДИРЕКТОРІЯ ПОКЛИКУЄ ПЕРШИЙ НОРМАЛЬНИЙ УРЯД

Перед проголошенням Деклярації з 26 грудня, Директорія провадила також довгі пертрактації з представниками партій про справу складу Ради Народних Міністрів у зв'язку з цією Деклярацією. Врешті ці переговори допровадили до утворення широкої коаліційного складу Ради Народних Міністрів. Вона виглядала так:

1. Голова Ради Народних Міністрів і одночасно міністер зовнішніх справ — Володимир Чехівський.
2. Міністер внутрішніх справ — проф. Олександр Мицюк.
3. Міністер земельних справ — Микита Шаповал.
4. Виконуючий обов'язки міністра військових справ — ген. О. Осецький.
5. Міністер морських справ — М. Білинський.
6. Міністер торгу і промисловости — С. Остапенко.
7. Виконуючий обов'язки міністра освіти — Петро Холодний.
8. Виконуючий обов'язки міністра юстиції — генеральний суддя Сергій Шелухин.
9. Виконуючий обов'язки міністра фінансів — Василь Мазуренко.
10. Виконуючий обов'язки міністра праці — доцент Л. Михайлів.
11. Керуючий міністерством шляхів — інж. П. Пилипчук.
12. Керуючий управлінням віровизнань — д-р Іван Липа.
13. Міністер пошт і телеграфів — І. Штефан.
14. Міністер мистецтва — проф. Дм. Антонович.
15. Міністер народного здоров'я — д-р Борис Матюшенко.
16. Міністер продовольчих справ — проф. Борис Мартос.
17. Державний контрольор — Д. Симонів.
18. Виконуючий обов'язки державного секретаря — І. Сніжко.

Володимир Чехівський

19. Міністер жидівських справ — А. Ревуцький.

20. Голова управління преси — д-р О. Назарук.

В цім складі міністрів партійна приналежність виглядала так:

I. Володимир Чехівський, Дмитро Антонович, Борис Матюшенко, Борис Мартос, Василь Мазуренко, Л. Михайлів — це соціал - демократи.

II. Олександр Мицюк, Микита Шаповал, І. Штефан, П. Пилипчук, Сергій Остапенко — соціалісти-революціонери.

III. Петро Холодний і Сергій Шелухин — соціалісти-федералісти.

IV. Ген. О. Осецький, М. Білинський, Д. Симонів — самостійники-соціалісти.

Д-р І. Липа і І. Сніжко в часі йменування їх міністрами були безпартійними, але вони співпрацювали вже тоді з самостійниками-соціалістами.

В короткім часі, на початку січня, зайшли в кабінеті деякі персональні зміни, а саме: Виконуючим обов'язки міністра освіти йменовано проф. Івана Огієнка, який тоді записався до соціалістів-федералістів, а виконуючим обов'язки державного секретаря Михайла Корчинського, також соціаліста-федераліста⁸⁴).

Також на пості міністра військових справ зайшла на початку січня зміна, бо замість ген. Осецького покликано ген. Олександра Грекова, також самостійника-соціаліста⁸⁵).

Отож у кабінеті міністрів мали соціал-демократи шістьох членів, соціалісти-революціонери п'ятьох членів, або обидві ці партії, які тоді найближче з собою співпрацювали, мали абсолютну більшість у кабінеті. Самостійники-соціалісти мали в кабінеті чотирьох членів, бо в пізнішій часі д-р Липа вступив формально до цієї партії. Крім того д-р Осип Назарук, який був членом Української Радикальної Партії (Західня Україна), так тісно співпрацював із самостійниками-соціалістами, що його самостійники-соціалісти зараховували до своєї групи в Раді Народних Міністрів⁸⁶). Соціалісти-федералісти були заступлені в кабінеті чотирьома членами.

Під суспільним оглядом у тім часі роблено популярно в українській політичній світі поділ на "лівицю" і "правицю" в той спосіб, що до "лівиці" зараховувано соціал-демократів і соціалістів - революціонерів, а до "правиці" — самостійників-соціалістів, соціалістів-федералістів і всі дрібні партії, що виникли раніше чи в пізнішій періоді. Очевидно, що цей поділ був також тоді релятивний⁸⁷). Все залежало від того, хто кваліфікував політичні партії, як "ліві" чи "праві". Московські більшовики кваліфікували всі українські політичні партії "буржуазними націоналістами" і "реакцією" або "контрреволюцією". Часом вони робили уступку в тій кваліфікації в той спосіб, що обидві перші соціалістичні партії вони називали "дрібно-буржуазними", або "соціал-патріотичними" партіями. Боротьбисти і пізніші "не-

Сотник Федір Черник
(Поляг у переможнім бою
під Мотовилівкою в ли-
стопаді 1918 р.)

залежні соціал-демократи” зараховували більшість соціал-демократів і соціалістів-революціонерів (тобто їхню “центральну течію”) до “правиці” або до “дрібної буржуазії”.

Однак якщо оцінювати партії, які входили до кабінету міністрів з об’єктивного становища, то треба сказати, що вони в практичному переведенні своїх програм майже не виявляли різниці в соціально-економічній ділянці. Всі вони були за радикальну земельну реформу і за націоналізацію “зрілих до того ділянок промислу”. В реальній економічній політиці фактично не переведено націоналізації майже ні в якій ділянці промислу (за винятком цукроварства). Тим то всі ці партії можемо сьогодні назвати в соціальному розумінні лише партіями “соціально-економічної реформи”⁸⁸⁸).

Важливий момент для нас в оцінці програмової підстави кабінету є те, що кабінет був покликаний ніби для

Д-р Осип Назарук

переведення програмових тез Деклярації Директорії з 26 грудня. В дійсності, на практиці, ніхто серйозно не міг очікувати практичної реалізації Грудневої Деклярації в цій кабінеті міністрів, бо ж до нього входили міністри від партій, які до принципу “трудова демократія” ставилися негативно і заступали загальну демократію. До таких членів кабінету належали не лише члени партій самостійників - соціалістів і соціалістів-федералістів, але також деякі члени соціал-демократів і соціалістів-революціонерів. Це Директорія добре знала ще перед покликанням цього кабінету з Державної Народи в Винниці, а потім із розмов у Києві після його звільнення. З факту покликання такого кабінету видно наглядно, що в часі створення цього кабінету вся Директорія, отже також ті, які раніше заступали рішучу лінію в напрямку “поглиблення революції”, рішилися провадити політику можливо широкої національної консолі-

дації для державного будівництва. Інакше не можемо собі пояснити факту, що кабінет був утворений на широкій коаліційній базі разом “лівиці” і “правиці” в тодішнім розумінні. З того на практиці випливала наперед консеквенція, що кабінет у соціальних справах не буде йти на ніякі експерименти “соціальної революції” для самого гасла, не рахуючися з реальними обставинами України.

Практика показала, що вибір соціал-демократа Чехівського на прем'єра і міністра зовнішніх справ був крайньо невдалий. Він не мав відповідної рішучості і твердості, потрібної в тих бурхливих часах на такім відповідальнім становищі.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕКЛЯРАЦІЇ З 26 ГРУДНЯ

Заки розглянути тимчасові конституційні постанови Деклярації Директорії з 26 грудня, ми повинні зазнайомитися з її загальною характеристикою.

Зі стилю й духа Деклярації поза всяким сумнівом видно, що автором її був Володимир Винниченко. До авторства цієї Деклярації признається зрештою посередньо він сам⁶⁵).

В тих чи інших місцях Деклярації мусіли бути деякі поправки інших членів Директорії і зокрема також деяких політичних провідників з-поза Директорії, але вони були, очевидно, вредагані до Деклярації стилем Винниченка. Зокрема Винниченко був примушений прийняти до Деклярації народницьку засаду “трудового народу”, зложену з трьох клас — трудового селянства, промислового робітництва та трудової інтелігенції. Цей принцип не відповідав вповні поглядам Винниченка, які впливали з його марксистської філософії, що визнавала тільки пролетаріят, а всю решту суспільства називала або “буржуазією” або “дрібною буржуазією”. В дусі марксистської філософії старався автор Деклярації її перевести в цілості, але це йому не могло вдатися з огляду на те, що більшість Директорії і підстава її

Ген. Олександр Греків

сили — трудове селянство та інтелігенція, не визнавали марксистського погляду на суспільство. Звідсіля у різних місцях Деклярації виходять суперечності і недоліки.

Візьмім насамперед основну конструкцію Деклярації — владу “трудової демократії”. Принцип трудової демократії визнає повну рівноправність і рівновартість (з морального і економічного погляду) всіх людей творчої праці, які самі не використовують чужого труду для продукції. Отож Деклярація повинна була говорити про три трудові класи — селянство, промислових робітників та інтелігенцію. В дійсності автор Деклярації говорить всюди тільки про дві трудові класи — селян і робітників, а інтелігенція причеплена до основи Деклярації лише як якісь слуги “трудового народу”, а не самостійний духово-творчий чинник всякого суспільства, зокрема ж трудового.

Хоча зміст Деклярації виразно каже, що про засадничий лад в Українській Народній Республіці рішать делегати Конгресу Трудового Народу України тимча-

сово, а потім тривало Установчі Збори, то все одно вона наперед стає на базу соціалізму і звертається за співпрацею тільки до соціалістичних партій, а поминає цілком інші демократичні партії, які вправді визнавали потребу великих суспільних реформ, але соціалістами не були. Ця однобокість Деклярації була її великою хибою⁸⁰). Насамперед треба нам спинитися над основними принципами цієї деклярації Деклярації Директорії.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ГРУДНЕВОЇ ТИМЧАСОВОЇ КОНСТИТУЦІЇ УНР

Груднева Деклярація Директорії містить у собі не тільки її політичні завдання та програму найближчої дії, але вона одночасно окреслює засади Тимчасової Конституції УНР до часу ухвалення наступної Конгресом Трудового Народу України. Тому, що від тих конституційних постанов залежав спосіб державного будівництва й практичної адміністрації, то нам треба насамперед спинитися над змістом Грудневої Деклярації.

Тимчасова конституція УНР, випливаюча з Деклярації Директорії з 26 грудня 1918, має такі основні принципи:

1. Заведена аж до іншої постанови Конгресу Трудового Народу України "трудова демократія" в Українській Державі, тобто принцип, що голос і участь у правлінні і адміністрації держави мають тільки трудові класи без огляду на свою національність.

2. Директорія до часу скликання Конгресу Трудового Народу України затримує "тимчасову верховну владу".

3. Як начальний виконавчий орган, є установлена Рада Народних Міністрів, що її покликає Директорія і яка, очевидно, відповідає перед нею.

4. Як осовний напрямок діяльності начальних державних органів визначає тимчасова конституція з 26 грудня переведення засадничих соціальних реформ, які

зміряють до усунення приватного капіталістичного ладу за зразком тодішнього західньо - європейського соціалістичного реформаційного руху.

5. Адміністрація на місцях мала згідно з новою конституцією будуватися також на основі "трудової демократії", але тимчасово відновила вибір самоврядних органів на основі загального виборчого права⁸⁷).

ОРГАНІЗАЦІЯ НАЧАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ

Тимчасова Груднева Конституція полишала в чинності Директорію, як колегію, в дотеперішньому складі 5 осіб. Ні ця конституція ні додаткова інша норма не установляла ближчих приписів про внутрішню працю Директорії, її наради, рішення і компетенції пленарної колегії та її окремих членів. Під цим оглядом остало все по старому, як було в попередньому періоді. Це було фатальним недоліком.

Директорія, як колегія, виконувала функції голови держави і репрезентувала Українську Державу назовні. Зміна наступила лише остільки, що тепер під нотами Директорії підписувалися не тільки самі члени Директорії, як це було в попереднім періоді, але також міністер заграничних справ.

Із тексту тимчасової конституції логічно випливало б, що Директорія тепер полишала за собою тільки права голови держави, тобто в сфері законодавства застерегла собі затвердження законів, ухвалених Радою Народних Міністрів; в сфері судейській помилування і аболіцію процесів, в справі військовій начальну команду всіма збройними силами. Саму адміністрацію мала б провадити відповідальна перед Директорією Рада Народних Міністрів, зглядно відповідальні за свій ресорт окремі міністри.

Однак в цім напрямі не видано ніякої загальної організаційної і компетенційної норми. Тому на практиці Директорія, як колегія, а також її окремі члени видавали різні накази в кожній сфері державного жит-

тя побіч Ради Народних Міністрів чи навіть накази окремим народним міністрам⁸⁵). Таким чином Директорія мала не лише репрезентаційні функції, але вона виконувала також безпосередні функції законодавчі, судові і адміністраційні, хоч у меншій мірі, ніж це було в попереднім періоді. Як правило, закони мали бути вироблені в проекті компетентним народним міністром, потім ухвалені цілою Радою Народних Міністрів, а вкінці їх санкціонував Директорія, при чому її санкцію стверджував відповідальний державний секретар.

Рада Народних Міністрів складалася з голови і з 18 ресортових народних міністрів: 1) закордонні справи, 2) внутрішні справи, 3) земельні справи, 4) мистецтво, 5) морські справи, 6) народне здоров'я, 7) пошта і телеграф, 8) продовольчі справи, 9) торг і промисловість, 10) військові справи, 11) народна освіта, 12) юстиція, 13) державні фінанси, 14) праця, 15) шляхи, 16) культу (віровизнання). Окремо був покликаний державний контролер і державний секретар. До кабінету входив ще як 17-ий член народний міністр жидівських справ, іменованій завжди зпоміж жидівських представників, а 18-тим міністром був голова управління преси і пропаганди.

Рада Народних Міністрів, як колегіальний орган, мала надавати засадничий напрямок державної політики і адміністрації, а окремі міністри мали керувати своєю ділянкою адміністрації. Проводив Радою окремий голова Ради Народних Міністрів.

На чолі незалежного судівництва стояв Генеральний Суд УНР, який був повернений після скасування створеного в періоді гетьманщини на російській зразок "Державного Сенату".

ВІЙСЬКО

Військо було організоване й доповнюване в той сам спосіб, як у винницькій періоді Директорії. В принципі існувала загальна мобілізація, але на практиці діяла тільки кадрова система при Корпусі Січових Стріль-

**Козак Загону Чорних
Запорозців.**

(Портрет роботи
В. Перебийноса)

ців. Інші відділи творилися на принципі призначення наперед командира, який добирає собі штаб і потім збирав до свого відділу рядових вояків і підстаршин. Ця система виявила себе цілком непрактичною.

Адміністрацією війська і доповненням мав відати міністер військових справ, а керуванням на фронті — Головний Отаман і його штаб. Однак Головний Отаман дуже часто видавав накази народному міністрові військових справ із ділянки чистої адміністрації (наприклад, наказ число 18 з 2 січня 1919).

Внаслідок невпровадження кадрової системи на підставі набору добровольців, яку пропонували Січові Стрільці, військова організація не могла бути правильно переведена також у цей період. Нагло вирости великі "повстанські дивізії" не мали досить вироблення в службовій дисципліні і тому не мали доброї боєвої вартости. Як їх склад щодо рядовиків, так і їх старшини були в значній мірі вислідом припадку. Тим то вони були лег-

ким ґрунтом для ворожої агітації. Часто такі “дивізії” ставали об’єктом різних експериментів їхніх амбітних командирів-отаманів. Вояки цих частин були відважними і мали бажання боронити Україну, але, не маючи доброго старшинського проводу, вони були скеровувані виладовувати свого боевого духа не так в боротьбі з ворогом, як у боротьбі за амбітні пляни своїх командирів-отаманів. В цім періоді, починаючи від другої половини січня 1919, мають місце жалюгідні бунти отамана Зеленого й отамана Григорієва, для побороення яких треба було відтягати регулярні частини, замість вжити їх на фронті⁹⁹).

Різні військовики й цивільні діячі носилися з всілякими новими організаційними плянами, які мали бути застосовані для перебудови Армії УНРеспубліки в тім періоді. Проте, вони були досить фантастичні і не поверталися до єдиної випробованої системи, яка передбачає правильне кадрове вишколення вояків⁹⁹).

Виріст “отаманства”, тобто непослух окремих командирів для головного командування Армії УНРеспубліки в особі Головного Отамана Військ Симона Петлюри і для Уряду УНР взагалі, політичні противники Симона Петлюри приписують виключно на рахунок його вини⁹⁹). Це твердження цілком безпідставне. Мобілізаційний наказ видала ціла Директорія та з одобренням головного штабу, яким проводив фаховий військовик, яким був ген. Осецький. Таким чином помилка щодо мобілізаційного наказу, який був першою причиною недоліку організації армії і джерелом пізнішої отаманії, не була спричинена самим Петлюрою.

Друга важлива обставина, то об’єктивні причини, які витворювали спочатку недисциплінованість деяких командирів. Пригадаймо, що це був революційний час, який з-правила витворює таку недисциплінованість сильніше ніж у час миру. Подібні явища були тоді в сусідній Польщі, Чехії і навіть у Советській Росії, яка мала сильну диктаторську партію⁹⁹).

Революційна атмосфера і брак постійного твердого нагляду згори псували навіть найкращі характери, якщо вони не мали раніше доброї військової школи. Всі, чи принаймні велика більшість цих командирів – отаманів, що скінчили бунтами проти своєї державної влади, спочатку виявили себе дуже чесними і жертвеними старшинами, коли вони ще командували малими відділами. Коли ж їх частини вирости потім нагло у великі з’єднання і дивізії, тоді вони не могли подолати цьому становищу, до якого вони не доросли, а надто широка влада, зв’язана з командуванням таких великих з’єднань, їм закручувала голову і вони діставали деяку манію величі⁹⁹).

Проте, мусимо з історичної перспективи бути об’єктивними в нашій оцінці в зв’язку з тодішньою ситуацією, а не нашими нинішніми бажаннями. Взагалі Придніпрянська Україна мала ще менше національно свідомих українських старшин у порівнянні до числа населення, ніж їх мала Західня Україна. Це була головна причина слабости організації армії, бо без відповідного числа національних старшин неможливо зорганізувати велику дисципліновану модерну армію. Уряд УНР поставив у січні регулярну армію в силі понад 25,000 вояків. Це справді в тім часі було максимум того, що можна було зробити тими старшинськими силами. По деякій натусі можна було б іншими методами зміцнити цю армію до сили яких 50,000 до 60,000 вояків у першій лінії та ще яких 60,000 у резерві й вишколі. Більше в першім півроці досягнути тими старшинськими силами, що були українського духу, ніяк не було можливо.

На початку повстання Армія УНР числила біля 100,000, коли врахувати сюди різні селянські повстанські відділи, які зразу слухали наказів регулярних частин Армії УНР, але після перемоги повстання просто розійшлися домів зі своєю зброєю і вирядом, уважаючи, що їх завдання виконане. Дехто з авторів писав про 400,000 вояків у повстанській Армії УНР, одначе цю

цифру на основі перевірених даних треба вважати цілком фантастичною⁶⁵).

Закінчуючи огляд військової справи в цім періоді Директорії, треба ще згадати, що на зразок регулярної армії в старій Росії та Австрії було в УНР відділене судівництво цивільне від військового. Це було конечне з огляду на воєнний стан. Функціонували правильні військові суди при усіх вищих командах із начальним військовим судом при штабі Головного Отамана. Їх компетенції підлягали всі військові особи та ті цивільні особи, які провинилися більшими злочинами в тих областях, де був проголошений стан облоги. Ці суди зокрема боролися зі злочинами шпигунства, бунту і погромництва⁶⁶).

ВНУТРІШНЯ АДМІНІСТРАЦІЯ

Важлива ділянка державного життя — це внутрішня адміністрація. Від справности цієї адміністрації залежить справність запілля фронту.

В цьому періоді Рада Народних Міністрів, чи пак міністер внутрішніх справ, не підготували і не предложили до санкції Директорії закону про “трудоі ради” селян і робітників, які заповідала Деклярація Директорії. Отож у ділянці державної і самоврядної адміністрації остали старі порядки з винницького періоду, тобто державна адміністрація полагоджувалася при допомозі відповідних повітових і губерніяльних комісарів УНР, а в ділянці самоврядування існували раніше вибрані загальним голосуванням волосні ради та земства. В ділянці загальної адміністрації важливий новий закон про державну мову.

В ділянці земельної адміністрації був виданий закон про землю з 9 січня 1919 року з принципом соціалізації землі і створенням відповідних органів “народної земельної управи”.

Як бачимо, то Директорія спізнилася сильно з виданням цього закону, який треба було видати ще в попереднім періоді, безпосередньо по перших кроках повстання. Тим часом тоді видано тільки закон про спи-

нення мобілізації землі (закон з 15 грудня 1918 р. про заборону продажу, закладу й оренди землі), не даючи самої земельної реформи. Тим викликано різні чутки щодо намірів Директорії у земельній справі. Тим то закон про землю з 9 січня і Універсал Директорії з 10 січня до селян сприводу ухвалення земельного закону треба було розсилати телеграфічним шляхом на місця, щоб тим способом частинно ударемнювати большевицьку підривну роботу, яка закинула Директорії прихильність до старого поміщицького ладу.

Земельного закону УЦРади чомусь не привернено відразу до обов'язуючої сили. Це можна було зробити відразу і без клопоту, а потім евентуально перевести дещо змін у ньому. Тимчасом земельна справа була неполагоджена цілих два місяці. Адміністрація на місцях не знала, як властиво буде виглядати земельний лад. Політичні партії УНСоюзу, які підтримували Директорію, також не знали намірів Директорії у земельній справі і тому не могли протидіяти агітації большевиків проти УНРеспубліки в цій ділянці⁶⁶).

А тимчасом земельна справа була для українського державного будівництва побіч військової справи найважливішою справою. Це видно із цифр, які показують нам тодішній суспільний стан українського народу. В тім часі Українці щодо своїх економічних зайнятть поділилися так:

Хліборобство і добування сировин —	90 %
Промисловість (оброблення сировин і продукція товарів) —	3,6%
Торгівля —	0,9%
Вільні професії, військо, адмініст., прив. служба —	5,5%

Національні меншини жили переважно в містах, а Українці по селах. Москалі на кожних своїх 100 націоналів жили в містах у 54,9%. Жиди на кожних своїх 100 націоналів мали в містах 66,2, а Українці на кожних своїх 100 душ мали в містах лише 8,8%. Українці в тім часі були отже селянською нацією і тому державне бу-

дівництво в першу чергу мусіло мати на увазі селянську клясу і земельний лад, потрібний для економічної сили України і для зміцнення селянської підстави нації⁹⁷).

Закон Директорії встановлював лише посідання землі і користання нею, а верховну власність землі признавав державі, яка мала адмініструвати цим земельним фондом за посередництвом виборних земельних управ. Закон затверджував дотеперішнє посідання землі для трудових селян, але максимум посіданої норми було визначене на 15 десятин. Це посідання було визнане непорушним. (Закон УЦРади з 31 січня визнавав непорушною норму 40 десятин). Ця норма була непорушна і переходила в спадщину.

Зі земель, що раніше належали до поміщиків і інших нетрудових господарств, надавали органи земельного самоврядування, під верховним порядкуванням державної влади, наділи дрібним селянським господарствам або й безземельним селянам до максимальної норми трудового господарства (тобто найвище до 15 десятин). Була встановлена також мінімальна норма наділу безземельним селянам, а саме мінімум 5 десятин. Наділ давано у вічне користування, отже цей закон УНРеспубліки відкидав большевицьку систему, яку запроваджувано в окупованій частині України, тобто постійне переділювання землі. Закон передбачав також хліборобські добровільні спілки в формі кооператив⁹⁸).

В психологічній війні проти Української Народної Республіки московські большевики і їх спомогачі старалися ударемнити пропагандивний вплив закону Директорії з 9 січня 1919 тим способом, що безземельним і малоземельним селянам вони товкмачили, що буцім то цей земельний закон був виданий виключно в користь куркулів. Тому, що серед цих верств селянства було до 80 відсотків неграмотних, то ці фальшиві твердження численних большевицьких агентів трудно було спростувати. Це було трудно тим більше, що земельний закон був виданий пізно, вже тоді, коли йшла в цілім

розгарі воєнна агресія Советської Росії проти України⁹⁹).

З другого боку Уряд УНРеспубліки не мав досить інтелігентних працівників, при допомозі яких міг би використати у своїй пропаганді проти большевиків ті різні протиселянські закони, які переводила большевицька влада в Росії і на окупованій частині України. Внаслідок тої недостачі був апарат політичної розвідки дуже слабкий і тому Уряд Директорії слабо був зорієнтований про те, що діялося по боці большевиків¹⁰⁰).

Щодо фінансів, то окрім дрібних постанов не видано ніяких змін. Зрештою в такий революційний час мало-хто платив належні державні податки і тому державні видатки покривалися в першу чергу шляхом позички в Державнім Банку, який для того випускав нові банкноти.

В церковній справі видала Директорія закон про автокефалію Української Соборної Православної Церкви (закон про Всеукраїнський Церковний Собор і Український Церковний Синод). В тому періоді цей закон не був зрештою виконаний.

Всеукраїнський Церковний Собор не міг у тім часі відбутися тому, що ні один єпископ існуючої в Україні Православної Церкви не хотів взяти в такому Соборі участі. Без участі хоч одного єпископа Собор був би неканонічний. Треба тут замітити, що таке негативне становище єпископів в Україні до автокефальної Української Православної Церкви, тобто до її незалежності від московської патріярхії, тривало далі в другім періоді Української Народної Республіки в добі Директорії. Всі православні владика в Україні були рішучими або московськими чорносотенцями або москвофілами і тому противниками незалежності Церкви в Україні від московської партіярхії.

В ділянці народної освіти і шкільництва видано кілька законів про поправу матеріяльного положення учительства.

ВИБОРИ ДО КОНГРЕСУ

Дуже важливим законом була Інструкція про Вибори до Конгресу Трудового Народу України з 5 січня 1919. Як знаємо із засадничих постанов тимчасової конституції з 26 грудня, система виборів до Трудового Конгресу була куріяльна. В демократичних умовах така система є дуже практична, бо дає відповідним суспільно - господарським, чи у випадку національних курій, також національним групам відповідне і законом забезпечене представництво. Поділ мандатів між курії був в основі справедливий, бо забезпечував українському селянству, яке творило тоді компактну більшість населення держави, двотретинну більшість.

З другого боку закон про цю виборчу інструкцію в деякій мірі фаворизував робітників, бо давав їм дещо більше представництво ніж це їм на основі їх відсотку серед населення могло належатися.

Найбільше закон фаворизував трудову інтелігенцію, бо давав їй гарантованих понад 6% мандатів. Закон не забороняв вибирати в даній курії депутатами кандидатів із інших курій, тобто робітники могли собі вибирати селян чи інтелігентів або навпаки.

На підставі Інструкції про Вибори, Конгрес Трудового Народу України мав складатися з 593 депутатів відповідно до розподілу числа мандатів від окремих губерній на кожен трудову курію. Цей розподіл був такий:

Губернії:	Число депутатів від:		
	селян	робіт.	інтеліг.
Київщина	50	12	5
Поділля	45	8	4
Харківщина	50	11	4
Херсонщина	37	11	4
Волинь	46	10	4
Чернігівщина	42	9	3
Полтавщина	46	8	4
Катеринославщина	31	12	3

Таврія	14	3	1
Холмщ., Підляшшя, Полісся	14	4	1
Всеукр. з'їзд залізничників		20	
Всеукр. з'їзд поштовиків		10	
Разом	377	118	33

Пізніше, після ратифікації постанови УНРади ЗУНР про злуку признано для Західньої України ще загальне число делегатів від УНРади — 65 депутатів¹⁰¹).

Виборче право вибирати і бути обраним мали громадяни УНР вище 21 року життя без ріжниць статі і віровизнання та національної приналежності, якщо вони належали до вище наведених трудових груп населення. Позбавлені були виборчого права ті особи, які були покарані судом за злочини.

Практично зовсім не було потрібно виключати так звані “нетрудові” класи від виборчого права. Приймавши за основу куріяльну систему, можна було зовсім спокійно дати також нетрудовим класам відповідаюче їх кількості населення відповідний процент репрезентації. Ці класи “великовласників”, як їх називає тимчасова конституція з 26 грудня, були зникаючою меншістю щодо числа населення і їхня присутність у представницькому законодавчому державному органі була б фактично не вплинула на його законодавство. Все ж таки тоді такий представницький законодавчий орган Української Держави був би дійсним образом населення держави і не ломив би при виборах депутатів освяченої новітньою історією загальної демократичної репрезентаційної системи. У вільних відносинах Української Народної Республіки не могло бути побоювання, що в революційних часах і при переможній революційній українській владі встигнуть московські чи польські “великовласники” здобути не то більшість у селянських українських масах, а навіть якусь значнішу меншість для своїх кандидатів із селянської курії. Виключення від виборів незначної меншости б. великовласників давало московським і польським колам аргумент перед західніми державами переможної антанті, що влада Дирек-

торії УНР це по суті тільки інший рід большевиків — українських. Це дало зброю в руки ворогів української національно - державної визвольної боротьби.

В оправданні постанови Директорії про “трудова систему” при виборах до Конгресу Трудового Народу України треба зазначити ось що: В часі, коли рішалася ця справа, був сильний настрій передових верств народу у користь такої чи подібної системи. Вони сподівалися, що тим способом буде легше протиставитися демагогії з гаслом “диктатури пролетаріату” або гаслом про “диктатуру трудящих”, що їх голосили большевики і їхні прихильники. Події того часу доказують, що під цим оглядом виборча система Конгресу Трудового Народу України все таки могла похвалитися також деякими успіхами в психологічній війні проти Советської Росії.

При тій трудовій виборчій системі впливали ще різні практичні труднощі при відповіді на питання: Хто належить до одної з трудових клас? Коли при селянській трудовій класі це питання не робило окремих труднощів, раз приймалося дефініцію, що трудовим селянином є той, хто має таке господарство, в якому власник перед вибухом революції в 1917 не користувався постійним найманим трудом, то вже при міських трудових класах виникало багато труднощів. По-перше, як бути з ремісниками і їхніми челядниками? Челядники й учні не є найманими робітниками, а майбутніми самостійними майстрами-робітниками. В цій справі інструкція не мала ясних окреслень. По-друге, чому не визнано трудовим елементом самостійних професій — як лікарів, адвокатів, інженерів, духівників, ветеринарів, дентистів, образотворчих мистців, артистів, письменників, державних і самоврядних урядників? Інструкція визнавала виразно лікарських помічників і аптикарських помічників, а про аптикарів і лікарів мовчала. Значить, автори інструкції не визначили докладно поняття трудової інтелігенції, як зрештою того не зробила тимчасова конституція з 26 грудня. Однак в тому не

головна хиба цієї системи, а тільки в тому, що вона не визнавала принципу загального виборчого права. Куріальна система при резонному і справедливому стосунку могла усунути всякі можливі надужиття переваги капіталу і виборчі хитрощі, притаманні попередньому царському режимові в останніх Думах¹⁰²).

Вибори до Трудового Конгресу України були посередні. Сільські громади вибирали своїх делегатів відповідно до числа виборців, а ці делегати з'їжджалися у визначений день на повітові з'їзди селянських делегатів, які вже вибирали свого депутата на Конгрес. Подібно з певними відмінами відбувалися вибори робітничої курії по губерніях. Цю систему посередніх виборів прийнято тільки тому, що з огляду на поспіх не було часу приготувати технічно вибори через безпосереднє голосування виборців з пристосуванням пропорційної системи.

Щодо інтелігенції, то виборча інструкція допускала також участь самоврядних і державних урядовців.

Активне і пасивне виборче право мали тільки громадяни Української Народної Республіки обох статей з укінченням 21 роком життя.

Конгрес був скликаний Директорією на день 22 січня 1919 до столиці держави, Києва.

ЧАСТИНА АДМІНІСТРАЦІЇ У ВІЙСЬКОВИХ РУКАХ

При загальній адміністрації внутрішніх справ не можна поминути згадки про те, що з огляду на перші революційні тижні, а потім з причини воєнного стану з Советською Росією, частину внутрішньої загальної адміністрації передала Директорія військовим владам. Йшлося тут головню про внутрішню безпеку міст. При увільненні Києва 14 грудня Директорія передала всю повноту влади в столиці аж до свого приїзду командуванню Корпусу Січових Стрільців. Командування Корпусу СС і Стрільська Рада не хотіли брати на себе такого завдання, але Директорія настоювала на своїм наказі.¹⁰³) Потім, після приїзду Директорії до Києва, вико-

навча влада безпеки в Києві далі мусіла спочивати в руках Корпусу СС, бо ще не було утвореного регулярного Уряду, який покликано аж 26 грудня. Тоді Директорія покликала для поліційної влади в столиці спеціального “столичного отамана”. Ним іменовано Павла Богацького¹⁰⁴).

Недоліком було те, що для внутрішньої адміністрації покликувано різні комісії й уряди, компетенція яких не була точно визначена і тому вони перешкоджували одні одним. Силу таких комісій покликувала сама Директорія й кожне міністерство. Творилися “штати”, яких неконечно було треба, а які непотрібно відтягали людей від іншої конечної роботи¹⁰⁵).

ЗОВНІШНЯ АДМІНІСТРАЦІЯ

Адміністрація зовнішніх справ стояла під начальним керівництвом міністерства закордонних справ. Йому підлягали посольства і дипломатичні місії в чужих державах та консульства.

Щойно в цім періоді Директорія і Уряд приступили до організації посольств і дипломатичних місій, при чому це сталося досить пізно, бо аж у січні 1919. Народним міністром закордонних справ був сам прем'єр Володимир Чехівський, при чому із членів Директорії заграничними справами займався до певної міри, як своїм ресортом всередині Директорії, її голова Володимир Винниченко. Дипломатичні місії були дуже “розбухані” щодо числа своїх співробітників, при чому висилано багато такого інтелігентного елемента, який був доконче потрібний на місці для організації державного апарату і для роботи серед народних мас.

НАДЗВИЧАЙНО ТРУДНІ ОБСТАВИНИ

Взагалі можна сказати, що в тих революційно-хаотичних часах дуже трудно було новій державі, якою була Українська Держава після замаху Павла Скоропадського 14 листопада та після необхідного національ-

ного повстання проти цього замаху, наладати зразу адміністрацію. В легших відносинах, в яких тоді була Польща і Чехо-Словаччина, також на початках трудно було після перевороту проти чужої влади, наладати нову адміністрацію держави. Україна ж тоді була в далеко трудніших обставинах ще тому, що вона мала мало українських сил, здатних до розбудови державної адміністрації.

Тим то цілком несправедливі ті закиди й нарікання, які на адресу державної адміністрації, — цивільної і військової, кидали пізніші її критики і то переважно ті, які самі чимало причинилися до труднощів тієї адміністрації. Маємо на увазі всіх тих публіцистів, які без уваги на тодішні часи “громлять отаманію” в адміністрації¹⁰⁶).

Закиди, які підіймали пізніші критики недоліків тодішньої початкової адміністрації УНРеспубліки періоду Директорії, зверталися фактично не проти дійсних недоліків, а власне проти того, що ця адміністрація поборювала буцім то соціалістичну, а в дійсності анархістичну діяльність різних “боротьбистів” і таки справжніх московських большевиків і їхніх прислужників та агентів. Візьмім кілька прикладів із тих закидів.

Симонові Петлюрі, як Головному Отаманові Військ УНР, закидають нездалість такого його наказу:

«До мого відома дійшло, що в місцевостях, оголошених на військовому стані облоги, ведуть злочинну агітацію проти Української Народної Республіки та її законної влади Директорії, переважно люди, що не належать до громадян нашої Республіки і що наїхали з Великоросії та інших країн бувшої Росії. Ті люди, замість того, щоб дякувати нашій Україні за той хліб, який їдять тут, вчиняють різні заколоти, сіють анархію, грабують мирне населення, займаються саботажем, провокацією та спекуляцією. Бувші гетьманці поробилися большевиками-комуністами і хочуть знову накинути нам на шию

московське ярмо, од якого ми тількищо увільнились, і вирвати у нас ту землю та волю, яку ми здобули.

«Повідомляю, що Українське Республіканське Військо проливало свою кров не для того, щоб вернулася знову гетьманщина та московські совети, а для того, щоб наш нарід зажив мирно і спокійно своїм власним життям в самостійній Українській Народній Республіці.

«А через це наказую всім командуючим фронтами, губерніяльним командантам і охороні залізниць, незалежно від встановлених вже мір по боротьбі з контрреволюцією та анархією, висилати за межі України всіх ворогів Української Влади, замічених в злочинній агітації проти неї... Наказую оголосити для загальної відомости, що висилці підлягають не тільки самі злочинці-агітатори, а разом з ними їх жінки та сем'ї. З огляду на те, що агітатори не-Українці часто підробляють документи і паспорти на громадян Української Республіки, наказую телеграфно робити перевірку таких документів, а винуватих у фальшуванні документів розглядати як шпівнів з впливаючими звідсіль висновками.

«Наказ цей передати телеграфно по призначенню та оголосити в часописах і наліпнути по всіх станціях та негайно вводити в силу».¹⁰⁷).

2 січня 1919 року.

Підписано:

Головний Отаман Петлюра.

Цей наказ Головного Отамана число 18, переданий через міністра військових справ, дуже обурював тодішніх і пізніших “боротьбистів” і, очевидно, всіх інших прислужників Советської Росії. Мовляв, як міг наказ Петлюри “ставляти на одну дошку гетьманщину і большевицьку диктатуру.”¹⁰⁸) Автім, цей наказ Головного Отамана є просто зразковою директивою для оборони Української Держави перед страшною потопою агі-

тації проти України взагалі, а зокрема проти влади Директорії УНРеспубліки, як виразниці змагання українського народу до своєї державної самостійности. І цілком слушно наказ ставив на одну дошку білих і червоних неділимців, як однакових ворогів української державности. При тім у наказі Головного Отамана ставлено виразно директиву проти чужинців, громадян Московії, які прибували для підривної роботи в Україну. Хто при тім фальшував свої особисті документи, то цілком слушно мусів уважатися в прифронтовій і в фронтовій полосі за шпигуна, без огляду на свою національну приналежність, бо ж яка ціль була фальшувати своє прізвище і ховатися під чуже? А власне “боротьбисти” і різні “соціяльні революціонери”, що були прихильниками большевицької диктатури, найбільше були обурені цим наказом за те, що він міг бути стосований у деяких випадках власне також проти них.¹⁰⁹)

Справа ясна, що вороги української державної самостійности в формі УНРеспубліки та у всякій іншій, у грудні і на початку січня провадили на всіх мовах очорнюючу агітацію проти кожного відповідального командира в Армії УНРеспубліки, який у военній полосі не дозволяв на організацію державного замаху в ім'я Денікіна чи ім'я Леніна або П'ятакова. На полковника Болбочана, командира фронту на Лівобережжі, сипалися тоді всякі вимисли в його “контрреволюційності” і навіть “зраді” за його рішучу поставу проти московських неділимців білого і червоного напрямку та проти всіх охочих до анархічного захоплення влади в ім'я якихсь неокреслених гасел. Предметом нападів на нього був, наприклад, такий його цілком резонний наказ:

«Оголошую, що ніяких советів робочих депутатів, монархічних організацій і всяких [інших] організацій, що намагаються захопити владу, я не допущу. Підкреслюю, що ми боремося за самостійну демократичну Українську Республіку, а не за єдину

Росію, яка б вона не була — монархічна чи большевицька».¹⁰⁰⁾

Найбільше очерчень, нападів і ненависти викликав на себе Корпус Січових Стрільців і його старшини з боку всіх різнокольорових ворогів самостійности української демократичної державности. Це тому, що всі агентури були безсильні, щоб підірвати боеву мораль цього найліпше дисциплінованого війська, на яке в перших двох місяцях своєї влади могла єдино спертися з цілою певністю влада Української Народної Республіки в самім центрі. Ця повна здисциплінованість та відданість і вірність для української державної ідеї були причиною того, що Директорія єдинодушно рішила, що лад і порядок в Києві, столиці України, має держати не якась інша військова частина, але виключно Корпус СС. Поборюючи московську чорносотенну агентурну діяльність у Києві на рівні з переворотною підривною роботою московських большевиків і їх вільних чи невільних спомогачів, Корпус Січових Стрільців став сіллю в очах усіх ворогів української демократії. Наприклад, в агітації проти Директорії УНРеспубліки використувано такий наказ командира Корпусу Січових Стрільців полк. Євгена Коновальця, якому Директорія єдинодушно доручила оборону безпеки Києва:

«Наказом моїм від 22 цього грудня ч. 21 було заборонено всяку агітацію проти існуючого державного устрою Української Народної Республіки і її самостійности, прав Директорії, законів, установ і розпоряджень підлеглої Українському Урядові влади. В додаток до цього оповіщаю, що всі агітатори, які з метою ворожої агітації будуть з'являтися в казарми, табори та інші місця розташування війська, негайно будуть розстріляні без слідства і суду на місці свого злочинства».¹⁰¹⁾

Без сумніву, що цей наказ є дуже гострим. Однак такий наказ видасть кожний відповідальний командир в області, яка проголошена на воєннім стані. Інакше й бути не може, якщо командир бажає зберегти своє вій-

сько перед ворожою розкладовою агітацією в часі війни і революції. І ніякий пізніший критик не міг висунути ніякого реального аргументу проти змісту цього і подібних наказів. Проте, в грудні 1918 і на початку 1919 року протидемократична і взагалі протиукраїнська агітація аж пінилася ненавистю проти Січових Стрільців саме з причини своєї безсильної лютости, що нікому не вдавалося розкласти цю найтвердшу оборону влади Української Народної Республіки.¹⁰²⁾

ПРЕСА

При огляді внутрішньої адміністрації треба ще коротко згадати про державний нагляд над пресою.

При вступі в столицю Директорія покликала до життя своє інформаційне пресове бюро під давню назвою "Українська Телеграфічна Агенція" (УТА). Цю агенцію при гетьманщині провадив редактор Дмитро Донцов. Тепер шефом її іменовано д-ра Осипа Назарука. Донцов перебував під час облоги міста Директорією у Києві і повнив далі свій уряд. Тепер Назарук перебрав від нього цю державну пресово-інформаційну установу.¹⁰³⁾

Завданням цієї державної установи було достачати пресі скорі інформації про все, що діється в Україні і в цілیم світі, а зокрема давати авторитетні інформації від урядових установ УНРеспубліки. Ця установа була зорганізована на зразок подібних пресових урядових агенцій у Франції (Ава), Британії (Рютер) і в інших країнах Європи.

Коли 26 грудня був утворений Уряд УНРеспубліки в формі Ради Народних Міністрів, тоді за ініціативою Винниченка покликано до життя окреме Управління Преси й Пропаганди УНРеспубліки, а головою цього Управління іменувала Директорія д-ра Осипа Назарука. Голова цього Управління займав становище міністра і входив до Ради Народних Міністрів на правах повноправного її члена.¹⁰⁴⁾

Від першого моменту виринуло питання, як управ-

ляти справою преси в тих бурхливих часах, в яких приходилося будувати державний лад і порядок. У згоді з головою Директорії Винниченком голова Управління Преси й Пропаганди спочатку рішив запровадити в Києві і в цілій УНРеспубліці ліценційну систему і попередню цензуру випусків газет, тобто перших примірників кожного друкованого випуску газети чи книжки. Це була так звана превенційна цензура. Якщо урядовий цензор знайшов у даній публікації щось протизаконне, тоді він конфіскував цю частину чи цілість друку, а видавець і автор були вільні від відповідальності перед судом. Ця система цензури не подобалася деяким українським ліберальним колам, зокрема ж інтелігенції. Внаслідок того голова Управління Преси й Пропаганди вніс був проект повної свободи друку з тим, що за всяке порушення законів чи розпорядків має видавець, автор і друкарня відповідати обов'язково перед судом. Однак з огляду на навал праці в Директорії і в Раді Народних Міністрів цей проект закону не перейшов всіх інстанцій і так залишився проектом. Тим то в практиці залишилася стара система превенційної цензури¹¹⁵).

У воєнних відносинах ця система преси була дуже ліберальна. В кожному разі ліберальніша ніж була у війні антантських держав, які є старими демократіями. Не зважаючи на це, пізніше дуже гостро нападали на цю систему цензури саме ті, які повинні були її боронити з погляду державного інтересу і охорони внутрішнього ладу в державі.¹¹⁶)

Зрештою на цім місці треба підкреслити, що українські публіцисти й журналісти в тім часі не дуже то відчували всю відповідальність преси перед інтересами нації і її держави. Нерідко вони без ніякої потреби нападали на урядові розпорядження, які йшли в напрямку береження ладу й порядку та національного характеру держави. З того виходило багато мороки для адміністрації УНРеспубліки, зокрема, коли такі напади робили визначні публіцисти в переконанні, що їм все вільно¹¹⁷).

БРАК ІНТЕЛІГЕНЦІЇ НА МІСЦЯХ

“Розбуханість” посольств і дипломатичних місій стосується не тільки надмірного числа персоналу кожної місії, що, зрештою, потягала за собою надмірні фінансові видатки в тім часі, коли держава з наведених вже раніше причин не могла мати відповідних фінансових прибутків. Треба при цій нагоді згадати, що службові платні дипломатичного персоналу були встановлені в дуже високім розмірі так, що вони були рівні платням дипломатів великих держав. У тім самім часі не було достатніх фінансових засобів на добре утримання військових сил.¹¹⁸)

Також непотрібно висилано дипломатичні місії до таких країн, які в даній політичній ситуації не могли мати значіння для зовнішньо-політичної акції Української Держави (наприклад, у Данії). Одночасно з дипломатичними місіями, які були нормальним дипломатичним представництвом держави, висилано на той чужий терен ще різні окремі місії і комісії, які мали полагоджувати такі завдання, які повинна була полагодити дана дипломатична місія. Це розтрачувало людські і фінансові засоби, а окрім того вносило замішання в дипломатичну діяльність. Висилано окремі місії Українського Червоного Хреста, окремі економічні, окремі кооперативні, окремі для перевезення колишніх полонених із Німеччини, Італії, Франції і т. д.

Міністерство закордонних справ потурало взагалі побільшуванню місій. Коли ситуація на фронті воєнної агресії з боку Советської Росії ставала щораз загрозливішою, то щораз більше людей пхалося у закордонні місії, щоб уникнути небезпеки від війни. Міністер закордонних справ не спиняв того гону до утечі з краю, але ще його улегшував. У половині січня це міністерство для обсерваторів перемінялося в якесь — еміграційне бюро.¹¹⁹)

НАПРЯМОК ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Закордонною політикою взагалі, а персональним складом тих чи інших дипломатичних місій, займався дуже пильно голова Директорії Винниченко. Фактично, можна сказати, що зовнішню політику провадив не міністер закордонних справ, а голова Директорії, Винниченко. Не міністер зовнішніх справ давав остаточні інструкції дипломатичним місіям, а Винниченко рішав про те, які особи мають їхати з тою чи іншою місією.¹²⁹) Річ ясна, що Винниченко полагав ці справи з ко-нечности: міністер зовнішніх справ, що був одночасно прем'єром, В. Чехівський, не міг полагодити своїх завдань у зовнішній ділянці. Тимто Винниченко наперед сам приготавляв певні справи з тієї ділянки, а потім предкла-дав ці справи цілій Директорії в присутності В. Чехів-ського.

Делегацію на Мирову Конференцію в Парижі сфор-мовано дуже пізно, хоч вона власне була найважливі-шою з усіх. Париж тоді був осередком всієї світової політики і тут на Мировій Конференції, перебували не тільки міністри зовнішніх справ усіх переможних дер-жав-антанти, але також шефи самих урядів і диплома-тичні представництва всіх інших держав з найширши-ми повноваженнями. Щоправда, туди вислано ще в грудні 1918 року інж. Григорія Сидоренка, але без від-повідної дипломатичної допомоги фахових радників. Він добився до Парижу щойно при кінці січня 1919 р., а весь інший персонал цієї найважливішої диплома-тичної місії зібрався в Парижі щойно в половині квіт-ни.¹²⁹)

Зате за головний зв'язок зі Заходом Директорія не-слушно уважала Одесу.

В цей період Директорії напрямком зовнішньої по-літики Української Держави, як він проявлявся в її ак-тах, не був твердий. Він хитався між "неутральністю", яку проголосила Директорія ще в попереднім періоді, а між шуканням опертя на антантську допомогу, ко-

ли виявилось, що неутральність все одно не спиняє Советської Росії від її агресії. Шукаючи цієї допомоги в антанти, Директорія і міністер закордонних справ менше уваги присвячували безпосереднім зв'язкам з центральними урядами антантських держав, але всі свої старання в справі допомоги від антанти звертали до військового командування антантського десанту в Одесі. Туди висилано кілька різних місій: ген. Грекова, потім д-ра Осипа Назарука й Сергія Остапенка, а далі місію Арнольда Марголіна. Рівнобіжно з тим була спе-ціальна місія, визначена Винниченко в особі ген. Мат-вієва. Внаслідок того, що ті місії мінялися, то тяглість переговорів вривалася і причинялася до меншого успі-ху, який і так зрештою був проблематичний з огляду на неділимську позицію французького командування в Одесі, що репрезентувало там антантську політику.¹²¹)

В цей період діяльності Директорії припадає та-кож полагодження проблеми воєнного нападу Совет-ської Росії проти України. В цій справі Директорія ра-зом з міністром зовнішніх справ Чехівським зразу ве-ла переговори безпосередньо шляхом радія і телегра-фу. Пізніше Винниченко й Чехівський висунули пита-ня окремої мирової делегації для переговорів з Совнар-комом Росії. Таку розв'язку пропонувала, зрештою ли-цемірно, також сама московсько-советська влада. Зра-зу була проєктована така делегація під проводом Юр-ка Мазуренка. Коли ж її платформа для переговорів не знайшла для себе підтримки в політичних партіях, Вин-ниченко й Чехівський сформували нову делегацію під проводом Семена Мазуренка. Ця делегація дійсно була відїхала до Москви і там вела переговори, які одначе ніякого реального успіху мати не могли.¹²⁵)

Тоді Директорія пробувала нав'язати дипломатич-ні взаємини також з відновленою незалежною польською державою. Директорія вислала до Варшави окрему мі-сію під проводом Карпінського. Ця місія одначе в цій періоді ніякого результату не досягла.¹²⁶)

ЗАКОНОДАВСТВО

Від часу встановлення Ради Народних Міністрів змінився порядок законодавчої процедури. До того часу загальні правні норми (закони, розпорядження, накази й універсали) видавала сама Директорія за своїми підписами. Від того часу кожний законопроект підготовляло відповідне міністерство, потім давало його на розгляд Ради Народних Міністрів, а щойно вона схвалений проект предкладала Директорії для затвердження. Після затвердження законопроекту Директорією наступало оповіщення у віснику законів і розпоряджень за підписом Директорії і відповідального міністра.

В цім періоді Директорія видала більшу кількість законів, які або касували деякі норми попереднього гетьманського режиму і привертали діючу силу для законів Української Центральної Ради, або ці закони Директорії впроваджували зовсім нові правні норми.

Тут наводимо такі важливіші закони цього періоду.

1. Закон про відновлення закону Української Центральної Ради щодо утворення Генерального Суду Української Народної Республіки.

2. Закон про скасування гетьманського закону з 3 жовтня 1918 про утворення комісії для порядкування міської адміністрації столиці, Києва.

3. Закон про скасування гетьманського закону про "Статут про Тимчасові Ревізійні Комісії по перевірці діяльності органів місцевого самоврядування".

4. Закон про скасування закону бувшого гетьманського уряду з 28 листопада 1918 "про заснування державного симфонічного оркестру" і видання нового про "Українську Республіканську Капелю".

5. Постанова про передачу майна Генеральної Козачої Ради в розпорядження начальника канцелярії Директорії.

6. Закон про землю.

7. Постанова про закриття на час від 9 по 15 січня

1919 доступу до сейфів в приватних банках та товариствах взаємного кредиту, з метою переведення контролю над цінностями в сейфах.

8. Закон та Інструкція про Вибори до Трудового Конгресу.

9. Закон про "дострочний призив молоді в армію".

10. Закон про тимчасові правила щодо порядку закриття підприємств та вчинення розрахунку з робітниками.

11. Закон про зміну штатів професійних середньотехнічних шкіл і про асигнування 2,300,000 карбованців на утримання цих шкіл.

12. Закон про збільшення державної допомоги на утримання вчителів нижчих початкових шкіл і про зміну штатів вищих початкових шкіл.

13. Закон про поліпшення долі карних злочинців.

14. Закон про державну українську мову в УНР.

15. Універсал Директорії з 10 січня 1919 до селян з приводу видання Директорією земельного закону.

16. Закон про автокефалію Української Православної Соборної Церкви (закон про Всеукраїнський Церковний Собор і Український Церковний Синод).

Як на цей релятивно довгий і важливий період державного життя, видано законів мало; багато справ остало неунормованих, головно з ділянки державної адміністрації.¹²⁷⁾

Найважливішою хибою законодавчої діяльності Директорії цього періоду і Ради Народних Міністрів треба уважати факт, що вони не виробили ні одного законопроекту у засадничих справах, щоб предложити до ухвалення Конгресові Трудового Народу України. Зокрема не зроблено приготування проекту конституції. В Директорії був Панас Андрієвський, з професії адвокат, однак він не виконав того свого обов'язку з ділянки права, який поклала на його плечі історія та його високий уряд. Не зробила цього також Рада Народних Міністрів, в якій засідали такі правники: С. Остапенко, Сергій Шелухин (колишній суддя Генерально-

го Суду УНР, пізніший професор на правничім факультеті Українського Вільного Університеті в Празі), О. Мицюк (також пізніший професор УВУ в Празі) і М. Корчинський (адвокат). Особливий обов'язок у цій справі падав на Сергія Шелухина, що був у кабінеті Народних Міністрів міністром юстиції. Тим часом для Конгресу не виготовлено найменшого проекту, щоб полегшити його працю і надати напрям його законодавчій діяльності.

Сталося це з єдиної причини: ні в Раді Народних Міністрів ні в Директорії не було певного напрямку щодо дальшої лінії державного будівництва. Як голова Директорії Винниченко, так голова Ради Народних Міністрів Чехівський виявляли хитання щодо засадничої лінії державної політики. Раз вони обидва заступали думку про потребу завести в Українській Державі систему диктатури пролетаріату у формі "радянської влади", то знову схилилися до парламентарної системи то вкінці завертали до "трудої демократії". Ці хитання обидвох провідних осіб державної політики передавалися іншим членам Директорії, кабінету міністрів і інших начальних державних органів. Це виявилось між іншим в тому, що ще на тиждень перед відкриттям Конгресу Трудового Народу України, що мав вирішити засадничі питання державного будівництва, обидва провідники державної політики уважали за потрібне скликати нову Державну Наряду для того, щоб вирішити питання: Яку систему державного будівництва вибрати для дальшої роботи? Чи продовжувати дотеперішню, усталену в Тимчасовій Грудневій Конституції чи, може, перейти на якусь іншу? Ці сумніви й хитання в основній справі виринули в три тижні після оповіщення Тимчасової Конституції з 26 грудня. Вагітна в наслідки нарада відбулася 16 січня 1919. Вона вирішила це питання. З огляду на вагу цієї Державної Наряди, ми присвячуємо їй більшу увагу в окремій розділі.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ РУХ

ЗАГАЛЬНА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ В ЦІМ ПЕРІОДІ В ЗВ'ЯЗКУ З ВІЙНОЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

На політичні настрої українського суспільства та національних меншин в Україні впливали насамперед події в міжнародній політиці.

На північних, північно-східних і на південно-східних та південно-західних кордонах України панував фактичний воєнний стан.

З Півночі і з Північного Сходу наступали регулярні відділи червоної армії Советської Росії. Вже 1-го грудня 1918 був оповішений маніфест "Тимчасового Робітничо-Селянського Уряду України" в урядових московських "Ізвестіях", який заявляв, що цей нібито уряд очолює повстання українського робітничого народу проти Уряду УНРеспубліки. Цим способом була спроба замаскувати головний факт агресії Советської Росії. При кінці грудня ворожа агресія посунулася була вже під Харків. На початку січня московсько-советські війська були зайняли вже Харків і посувалися на Полтаву, а одночасно наступ ішов з Півночі на Київ. Внаслідок того підіймали голову всі большевицькі і большевикфільські елементи в Україні до явного бунту.

З Південного Сходу стояла "добровольча армія" біло-московського руху під проводом ген. Антона Денікіна та союзна з нею армія Донського Війська. Ці сили тоді діяли в користь віднови небольшевицької російської імперії.

На Південнім Заході була переведена в грудні висадка французьких військ і грецьких дивізій, які були під французькою командою. Обсаджено чорноморські порти в Одесі і Миколаєві разом з поблизькою околицею. Там у свою чергу підняли голову московські неділимці, бо їм патрунувала французька команда.

На Заході Польща стала займати нові області України, загрожуючи дальшим походом за Буг.

В тім часі в Німеччині вибухали то тут то там поодинокі збройні виступи частини робітництва, яке попало під вплив комуністичної пропаганди.

В Берліні на початку січня спартаківці під проводом Карла Лібкнехта і Розі Люксембург підняли були повстання проти демократичної влади під проводом президента Фрідріха Еберта. Це повстання здушено, але в цілій Німеччині тоді по різних містах далі множилися револьти спартаківців. Це в декім зміцнювало віру в близьку світову революцію пролетаріату.

Весь той стан міжнародної ситуації витворював в Україні занепокоєння в публічній opinii щодо того, що буде завтра. На цім ґрунті витворювалося хитання "орієнтацій" всередині українських і меншостевих партій і взагалі всіх суспільних груп. Якби раніше існували сильніші і вироблені довгою працею дисципліновані українські політичні партії, то вони могли б легше опанувати той стан непевности. Вони самі витворили б відповідний настрій суспільства. Хиткіші елементи відкодолися б від цих партій у своїй меншості і не зробили б великої шкоди. Так сталося було в Німеччині, де соціал-демократична робітничка партія у своїй великій більшості станула твердо на демократичних позиціях та згнобила всякі спроби комуністичних переворотів всередині партії і держави. З об'єктивних причин, які витворилися в історичнім розвитку України, українські політичні партії були недавні і слабкі своїм організаційним апаратом. Тим то тут хитання в основних питаннях було сильніше. Воно в свою чергу відбилося на настроях начальних державних органів.

ОСЛАБЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ СОЦІЯЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ

Організаційний Комітет УПСР (центральна течія) і Центральний Комітет УПСР (боротьбисти) не залишали спроб порозуміння про об'єднання партії також після перемоги повстання Директорії, в яким боротьбисти не брали участі. Переговори про об'єднання проводилися тим разом у Києві; з одного боку виступали від центральної течії УПСР Никифор Григорій, Павло Христюк і О. Жуковський, а з другого боку, від ЦК боротьбистів, Гнат Михайличенко, А. Приходько і Шинкар. Боротьбисти в тім часі, як цілість, виступали ще легально, тобто явно, не рахуючи деяких поодиноких діячів, які жили в підпіллі.¹²⁸)

Центральна течія УПСР брала участь у повстанні і в урядовій роботі УНР. Від 26 грудня були її члени на відповідальних постах: Федір Швець, як член Директорії; Микола Шаповал, як міністер земельних справ; О. Мицюк, як міністер внутрішніх справ; І. Штефан, як міністер пошт і телеграфів, Сергій Остапенко, як міністер торгу й промисловости; Никифор Григорій, як шеф інформаційного бюро армії. Внаслідок тенденції до об'єднання з боротьбистами, які стояли в різкій і негативній опозиції до Директорії і заступали лінію "радянської влади" і "негайного миру" з Советською Росією, не могла центральна течія витворити в собі твердого духового спротиву проти розкладового руху боротьбистів. В самій центральній течії почали витворюватися симпатії до "радянської системи", хоч при самостійній Українській Державі і без монополії партії.¹²⁹)

Орган УПСР (центральної течії), "Трудова Республіка", під редакцією Дмитра Ісаєвича, Г. Толмачова і Павла Христюка на початках проповідував таку своєрідну "радянську систему", яка мала вміститися в самостійній Українській Державі і без диктатури пролетаріату в большевицькім змислі.¹³⁰)

Разом з тим одначе деякі статті з цього органу

УПСР (центральної течії) проповідували “єдиний робітничо-селянський революційний фронт”, що в практиці означало підкопування існуючої трудової системи Директорії і самостійности України, бо ж різні боротьбисти виразно обстоювали спільну працю з московськими большевиками і московськими лівими есерами (тобто з ворогами самостійности України). Внаслідок того цензура Управління Преси й Пропаганди в Уряді УНРеспубліки мусіла часто такі статті конфіскувати.¹³¹⁾

Проте, треба підкреслити, що компактна більшість УПСР (центральної течії) обстоювала або загальну демократію (в парламентарній формі); або існуючу тоді “трудова демократію”, сперту на Тимчасовій Конституції з 26 грудня. Там, де центральна течія діяла за посередництвом своїх вироблених діячів, всюди на ширших з'їздах, зокрема ж на селянських, приймалися майже однодушно резолюції про підтримку влади УНРеспубліки та про підтримку організації дисциплінованої армії. Зразком того можуть служити резолюції губерніяльного селянського з'їзду Київщини, що відбувся на початку обговорюваного періоду влади Директорії (22-24 грудня 1918 в Києві). В цьому з'їзді взяло участь понад 700 делегатів українського селянства, а серед його доповідачів були — член Директорії Ф. Швець, Михайло Грушевський (спеціально запрошений з'їздом), голова Директорії В. Винниченко, голова Селянської Спілки і голова Організаційного Комітету УПСР (центральної течії) Янко. Між іншим у резолюціях знаходимо такі місця:

«... З'їзд висловлює щиру подяку революційному Урядові — Директорії Української Народної Республіки, котра стала на чолі революційного народного руху і обіцяє їй дальшу підтримку в боротьбі за українську трудову республіку... Директорія Української Народної Республіки повинна рішуче заявити, що трудовий нарід України хоче жити в згоді з трудовим людом всього світу, але в ніякім разі

не допустить чужинців порядкувати в себе... Директорія мусить вжити негайно всіх заходів до організації народної армії на основі самої строгої дисципліни і порядку і цим забезпечити землю і волю трудовому народові. ... Директорія УНРеспубліки повинна вимагати, щоб в найкоротшому часі всі чужоземні війська виїхали за межі України»...¹³²⁾

При всіх згаданих вище переговорах з боротьбистами таки не знайдено спільного знаменника для партійного об'єднання. Боротьбисти з кожним днем дальшого просування московсько-большевицьких відділів в Україну щораз сильніше ставали не так у гострішу опозицію проти Директорії УНРеспубліки, як у повну ворожу боротьбу проти неї. Тим то при виборах до Трудового Конгресу Народу України УПСР (центральної течії) мусіла переходити в повну боротьбу проти представників УПСР (боротьбистів). Загальний вислід виборів до Конгресу виявив переважну більшість УПСР (центр. течії), отже це показує, що загал селянства ставився прихильно до політики Директорії в тім часі, а не тільки проти большевиків, але й проти тих, які заgravали з большевиками.¹³³⁾ Прихильники відкритої советської влади в союзі з большевиками мали на Конгресі лише кругло 30 осіб серед делегатів.¹³⁴⁾

Обговорюваний період закінчився тим, що остаточно наступив повний розкол колись єдиної Української Партії Соціалістів-Революціонерів на дві окремі партії — центральної течії і боротьбистів. В дальшій періоді вже не було спроб поєднати ці дві партії, бо боротьбисти з кожним місяцем переходили еволюцію в напрямку комунізму й большевизму.

Платформу УПСР (центральної течії) окреслив з'їзд партії, який відбувся в Києві 28 січня 1919. Він почав нову організаційну й політичну фазу цієї партії, яка припадає до наступного періоду. Тим то розгляд цієї діяльності знаходиться у відповіднім місці при огляді цього нового періоду.

УКРАЇНЬКА СОЦІЯЛ-ДЕМОКРАТИЧНА РОБІТНИЧА ПАРТІЯ

Ця партія від самого свого існування прагнула бути робітничою партією в змислі ідеології марксизму. Вона організувала в себе тільки українських найманих робітників і інтелегентів, які приймали марксістську доктрину в її новім викладі, який давав тодішній найбільший теоретик і найплодовитіший публіцист того руху, Карл Кавцкі.¹³⁵⁾

З огляду на свою організаційну базу — робітників і інтелегенцію — соціал-демократична партія не могла бути сильна відсотково в цілм українськм народі. Проте, вона мала багато вироблених партійних діячів, які діяли в тім самім ідеологічнім напрямку, отже партія була більш дисциплінована в акції. Все ж таки, з огляду на потребу підтримки в масі в часі державної роботи, ця партія з konieczности мусіла кооперувати з УПСР, яка мала за собою симпатії селянської маси.¹³⁶⁾

У Директорії мала УСДРП двох своїх провідних членів — Винниченка й Петлюру. В Раді Народних Міністрів вона мала Володимира Чехівського на рішальнім пості прем'єра і на пості ресорту зовнішніх справ; Дмитра Антоновича на пості міністра мистецтва; Дра Бориса Матюшенка, як міністра народного здоров'я; Бориса Мартоса, як міністра прохарчування (потім він перейняв ресорт міністра фінансів); Василя Мазуренка — міністра фінансів; Леоніда Михайлова на пості міністра праці. Якщо взяти на увагу, що і головою Директорії і головою Ради Народних Міністрів були соціал-демократи, то ця партія мала в своїх руках ключеві позиції, включаючи до того ще пост Головного Отамана всіх військ. З погляду відповідної кількості голосів у Раді Міністрів покликано до життя такі міністерства, які цілком були непотрібні в тім часі, як, наприклад, міністерство мистецтва, яке цілком добре могло і повинно було об'єднатися з міністерством освіти.¹³⁷⁾

В часі першої агресії Советської Росії відпало

від партії лише кілька одиниць, які пішли на коляборацію з большевицькою окупацією: Василь Шах-Рай, Василь Мазлах, Неронович і ще дехто. Зате в часі гетьманського режиму стала витворюватися в партії “лівниця”, яка одначе аж до кінця грудня 1918 не була виразно скристалізована. Окремі партійні діячі раз хиталися вліво, то знову вправо. Розділ у партії йшов по лінії двох проблем: проблеми повної демократії парламентарного типу з одного боку і “диктатури пролетаріяту” чи пак “радянської системи” з другого боку. Хто був прихильником парламентарної демократії, той відкидав рішуче всяку співпрацю з большевиками; хто був прихильником “радянської системи”, той тим самим був за конечність миру з Советською Росією. Таким чином ці дві проблеми одночасно визначували різне становище у внутрішніх і зовнішніх справах.

На початку січня 1919 рішуче за радянську систему стояли Андрій Пісоцький (“Річицький”), М. Авдієнко, Драгоміреський, М. Ткаченко, Юрко Мазуренко, З. Висоцький і інші.¹³⁸⁾

Між обидвома лініями стояли Винниченко, Чехівський і Микола Порш, що мали в партії до того часу найбільший авторитет. Петлюра займав весь час рішучу демократичну лінію і відкидав гостро всяку комбінацію з “диктатурою пролетаріяту” і капітуляцією перед Советською Росією. Перед початком Шостого Конгресу УСДРП у Києві, що відбувся в днях 10-12 січня 1919, Винниченко і Чехівський схилялися сильно в бік “радянської системи”. Пізніший прем'єр УНР, Ісаак Мазепа, який розмовляв довго про політичні справи з Винниченком у тім часі, характеризує позицію Винниченка так: “Винниченко був за мир з Советською Росією, але часто хитався і не знав, як поступати”.¹³⁹⁾ Про Чехівського, голову ради міністрів, він пише, що він “твердо стояв за порозуміння з Советською Росією”.¹⁴⁰⁾

Чехівський лучив у своїй ідеології дивну мішанину марксизму з християнством. В розмові з І. Мазепою він тоді говорив:

«Я маю сумління, як християнин. Чи маю я право посилати на фронт наших вояків на смерть, коли мені зовсім неясно самому, які наслідки для України принесе ця війна? Я сам можу йти на фронт воювати за те, в що я вірю. Але других примушувати, це на мою думку не морально.»¹³³)

Велику відповідальність взяв був на себе провід партії, призначаючи в такий відповідальний і воєнний час на пост прем'єра уряду людину, яка була абсолютно нездатна до належної дії провідного характеру в тім часі.¹³⁴)

Сильну опозицію проти всякого “советофільства” чи “радянства” займала група катеринославської організації УСДРП під проводом І. Мазепи, П. Феденка і Романченка. На окремих розмовах перед з'їздом вдалося Мазепі переконати Микблу Порша покинути “радянську плятформу” і повернути назад до демократичного парламентаризму.¹³⁵) Вдалося в цих розмовах відтягнути Винниченка від його нових симпатій до “радянства”. Але не вдалося переконати провідників лівиці А. Пісоцького, Авдієнка і Драгомірецького.¹³⁶)

У таких настроях відбувся у Києві, в днях 10-12 січня 1919 р., Шостий З'їзд УСДРП. В з'їзді взяло участь 55 делегатів, з того 35 з рішальним голосом. В дальшій ході з'їзду число делегатів збільшилося майже вдвоє. До президії з'їзду обрано: Дмитра Антоновича, як голову, та як членів Токаревського з Полтави, Довбишенка з Харкова, Капустянка з Катеринослава, Г. Драгомірецького з Києва, З. Висоцького з Києва та Прокопенка з Києва. Головним доповідачем з'їзду був визначений дотеперішнім Центральним Комітетом Андрій Пісоцький (“Річицький”), який виголосив доповідь про сучасне положення і впливає з того становище партії до дальшої політики в Україні. Пісоцький вже від грудня був “радянських” поглядів. Якщо ЦК партії визначив його головним доповідачем, то ясно, що ЦК партії тоді симпатизував з його поглядами.¹³⁶)

У своїй доповіді Андрій Пісоцький запропонував з'їздові прийняти таку політичну засаду для дальшої політики партії: Визнавати конечністю організацію робітничо-селянської влади в Україні, а Директорію та майбутній Трудовий Конгрес розглядати, як часові, скоромінаючі етапи на шляху до зазначеної мети.¹³⁶) Свою тезу Пісоцький обґрунтовував насамперед тим, що вже також на Заході Європи почалася соціалістична революція. Тимто також в Україні настигла пора організувати все господарство на соціалістичних засадах. Влада советів, казав він, це наймогутніша база соціалістичної перебудови суспільства. На його погляд, це помилка, коли Українці кажуть, що при советській системі влади вони втратять владу в Україні. Він твердив, що большевики є лише остільки проти української державності, оскільки вони в Україні не знаходять у цій державності співзвучних собі сил.¹³⁷)

Тезу Пісоцького підтримували в дискусії М. Драгомірецький, М. Ткаченко, М. Авдієнко, Юрій Мазуренко і інші “радянці”. Вони вимагали не тільки влади советів в Україні (тобто “диктатури пролетаріату з біднішим селянством”, згідно з большевицькою формулою). Але вони також твердили, що Україна повинна входити в найтісніший зв'язок з революцією: на Заході — з німецькою та на Сході — з російською. Вони пропонували, щоб партія вирішила таку політику, яка йшла б до негайного миру з Советською Росією з одного боку, а з другого боку, щоб Україна спільно з Росією воювала негайно проти Донської Области та проти антанті.¹³⁸) Вони покликалися на те, що ось, у Трипіллі, під Києвом, стоїть Дніпровська Дивізія під орудою отамана Данила Зеленого, де всі козаки кажуть: “Ми большевики!”¹³⁹)

За виразну й послідовну демократичну владу, з конечними соціальними реформами, виступила делегація з Катеринослава під проводом Ісаака Мазепи. До неї долучувалися й інші противники советської систе-

ми, як з Полтави, так із Києва і інших центрів. Несподіванкою для советофілів був виступ Миколи Порша, який раніше загравав виразно з тією советофільською лінією. Він виголосив сильну промову на з'їзді, в якій розбивав добрими аргументами советську концепцію влади в Україні. Він доводив:

«Соціалістична революція в світі ще не назріла. Те, що робиться в Росії, то не соціалізм. В умовах суспільної будови України диктатура пролетаріату в советській формі означала б панування московської меншини над величезною непролетарською більшістю українською. Єдиним виходом є послідовна демократія в Україні, а не диктатура пролетаріату. Не аграрна Україна має починати соціалістичну революцію, а високопромислові країни — Англія, Німеччина і т. д.»¹⁵⁰⁾

Винниченко прийшов на з'їзд сильно спізнено, вже тоді, коли було виразно видно, що “радянська” лівіця не здобула більшості на з'їзді, але що опинилася в незначній меншості. Дехто припускає, що Винниченко прийшов навмисне аж тоді, коли більшість з'їзду давала виразну директиву.¹⁵¹⁾ Його гостра промова проти всякого “радянськості” була великою несподіванкою для лівіці, яка уважала його і Чехівського своїми прихильниками.¹⁵²⁾ Його промова була подана в офіційнім органі партії в такім обширнім змісті:

«Там, де є 70% селянства, не може панувати міський пролетаріат. При індивідуальній методі нашого сільського господарства, тут — на Україні, не можна здійснити соціалізм по російській методі, бо село від нього конче мусить відсунутися. У погляді на наше державне існування я по часті художник і дивлюся на нього не так однолінійно, як деякі товариші.¹⁵³⁾ У якусь одну рубрику занести всього не можна. Ми, як марксисты¹⁵⁴⁾ не можемо триматися одної форми. Життя міняється — міняються й форми. Але життя тепер просто скаче. Треба ще мати при цьому всьому на увазі і те, що ми не тільки со-

ціалісти, але й державники. Кожен із нас є до деякої міри попечений націоналіст.¹⁵⁵⁾ Хіба ми рад не визнаємо? Хіба дух розвою працюючих, то не наш дух? Але як той, у кого пошкоджені легені, мусить насамперед лікувати їх, щоб органи набрали нормального стану, так ми мусимо доконче вигоїти своє національне питання. Треба насамперед відшукати вдоволяючі форми державного розвитку. А для того мусимо з'єднати два елементи: клясово-пролетарський і національний. Маємо перед собою ту саму картину, що й торік. Ріжниця тільки та, що ми пережили гетьманську реакцію. Гетьман — це твір російсько-большевицького безчинства торік на Україні. Не будь цього папасництва, Центральна Рада, еволюціонуючи, знайшла б правильний шлях. Ми торік оперували правильним матеріалом. Більшість працюючих на Україні — селянство. І треба тепер все селянство зробити трудовим. Це не буржуї. А законодавчі заходи наші і сугубо не зроблять зі селянства буржуазії. Сьогодні ухвалено земельний закон, по якому буржуазність селянства буде определятись 5—15 десятинами землекористування, а не землеволодіння.¹⁵⁶⁾ Згідно цьому законі заборонено продавати землю і передавати в спадщину. В основі це є націоналізація і не дурно один із міністрів соціалістів-революціонерів сказав з приводу ухвали цього закону: «Я мусів тут зробитись соціал-демократом». Але до здійснення ідеалів соціал-демократії, очевидно, далеко, бо користування землею у дрібному селянському господарстві буде вестися капіталістичним способом.¹⁵⁷⁾

«Ми перш за все соціалісти. А найважливішою умовою переведення соціалізму є захоплення влади, рахуючись з обставинами. Я не вважаю, що соціалістичну революцію доконче мусять переводити совдепи.¹⁵⁸⁾ Ви пригадайте тільки, у чийх руках були у нас совдепи. Спершу меншевики, потім большевики, потім здемократизоване здеклясоване салдатство, по-

тім комуністи і просто анархісти. Пригадайте, що у нас справжньою реальною силою є селянство, і скажіть, у чийх руках має бути влада. Як дрібнобуржуазну верству селянство треба знищити, а натомість виробити з нього трудове селянство.¹⁹⁹)

Чи противорічать же соціальної революції селяни, що мають у своїм землекористуванні 5—15 десятин? Чи противорічать такі селяни соціалістичним реформам? Ні, вони підпомагають їм. Наше завдання, строючи на цьому нове селянство, втягти його в процес нашої національно-соціальної революції. Перше — ми державники-націоналісти. Ми, як національна особа, не хочемо умирати або підлягати болючій експериментації. Це завше мусимо мати на увазі і в сучасних умовах мусимо опиратися на переважаючу реальну силу — на селянство. Чому не утворити совдели? Але що вийде? От що: У Києві, скажемо, совдепський конгрес. Приїдуть селяни. Пропорція мусить бути згідно совдепським засадам: один металіст на 14 куховарок і на 50 чи на більшу кількість селян. Отже мусіла б бути, коли б говорити про диктатуру пролетаріату, диктатура над селянами.

«Для чого ж ми боролися з гетьманом? Щоб у лещата (ярмо) взяти оте селянство, що кров свою лило? Ми українські соціал-демократи — партія пролетаріату — в тому разі віддали б владу тому пролетаріатові, котрий може літ через десять змушений був би таки дати нам повні національні права. Бо не секрет же, скільки в нашу індустрію війна і московська політика вкинула не-українського робітництва. Це зробили б так ми. А інші? Скажемо, конкретно: збирається Трудовий Конгрес і ухвалює усунути від селян право на державну владу. Не кажу вже про селян, але січовики не стерпіли б і розігнали б Конгрес. Почалася б страшна межиусобиця. На здекласовані банди спертись не можна. Сили не було б... Вихід? Вихід тоді який даєте? З

П'ятаковом і Антоновом я абсолютно не піду проти українських січовиків. Тут точка. Можете тоді мене виключати з партії.

«От Вам національний момент, як його малює логіка. А кажуть, що (Трудовий) Конгрес фальсифікація. Ні! На оборону прав народу, на охорону державної незалежності в момент, коли організованою волею демократичної більшості України має вирішитися питання про владу, мусимо стати твердо».

Заторкнувши далі питання про наступ на Україну лотисько-китайського війська і війська Советської Росії, та прочитавши на з'їзді текст ноти, яку вислав Уряд Української Народної Республіки до Совнаркому Советської Росії, Винниченко продовжував далі свою промову так:

«Тут виразно ставиться питання про структуру влади і з цього штандпункту*) не варт сходити. Коротко: Наша база — селянство. Наше завдання — дбати, щоб село не стало дрібнобуржуазною силою, виробляти з нього пролетарську масу, держати орієнтацію на західній²⁰⁰) і світовий високоіндустріальний пролетаріат. Ні в яким разі не на відсталій російській, бо коли з ним зв'яжемося, то большевики російські нас розколять, відіпхнуть від влади наші сили.

«Тут тоді буде диктатура П'ятакових, Антонових тощо. Мусимо спиратися тільки на свою силу. Силу цю ми повинні дістати, коли дійсно зросла вона — своя пролетарсько-демократична — за рік революційної боротьби. Якщо ж її в дійсності нема, то і держави демократичної в нас не буде. А вже соціалістичної і поготів».²⁰¹)

Ця промова, хоч передана в органі Винниченкової партії в скороченні, відбиває всі її блискучі ораторські плюси, але одночасно також деякі й мінуси. Її го-

*) штандпункт — точка погляду, становище. М. С.

ловним плюсом є блискуче наświetлення пустої фрази в устах українських “лівих” про потребу “диктатури пролетаріату” в Україні в формі советської влади. Ця промова дуже добре малює обов’язок кожного україн-

Полк. Петро Болбочан

ського соціаліста бути насамперед державником. Її рішучість, з якою вона відкидала всяку можливість для українського соціаліста викликати внутрішню громадянську війну в Україні, напевно причинилася до великої перемоги демократичної течії в партії. Хоч промова грішила різними протиріччями, які впливали з марксистської теорії, то все таки вона на той час була клясичною обороною української державності.¹⁰²⁾

В дебаті над політичною ситуацією і напрямом дальшої діяльності партії виступив також голова Ради Народних Міністрів Володимир Чехівський, один із найвидатніших членів партії. Треба тямити, що він мав високу богословську освіту і був на свій лад глибоко релігійною людиною.¹⁰³⁾ Разом із тим він прагнув бути (окрім релігійної справи) послідовним марксистом.

Чехівський говорив рішуче проти тези Винниченка, що партія не сміє приймати в основу своєї дальшої діяльності системи советської влади. Він старався доводити, що советська система влади одне, а большевицька насильницька практика це щось цілком інше. Відкидаючи большевицьку практику, можна і треба прийняти систему советської влади, доводив він з’їздові. Він із запалом говорив, що в такі революційні часи Україні не треба парламенту на підставі загального і рівного виборчого права, бо загальне виборче право, мовляв, виходить на користь тільки буржуазії. Україні, мовляв, треба не парламенту, а советів у їх “чистому, неопоганеному виді, советів без терору і насильства”. Далі він ставив вимогу, що треба знищити різницю між міським і сільським пролетаріатом. Тоді, мовляв, буде об’єднана робітничая сила, нерозбита большевицькою методою. Він закінчив свою промову: Нам не треба йти разом з антантою і нам не подорозі з російською советською революцією на багнетах Китайців.¹⁰⁴⁾

Промова Чехівського давала яскравий доказ на те, що в начальній владі УНРеспубліки взагалі нема одної політичної думки. Голова Директорії на тім самім з’їзді говорив в засадничих справах одне, а голова Ради Народних Міністрів — протилежне. Ясна річ, що в таких умовах неможлива одна дія влади. Окрім того промова Чехівського виявляє повну хаотичність і просто фантастичність його поглядів на внутрішні українські суспільні проблеми та на державне будівництво УНР. Як мала бути “знищена різниця між міським і сільським пролетаріатом”, про що він говорив у своїй промові і на чім він базував свої погляди, він не сказав і сказати не міг.

Поруч з Чехівським доводив потребу советської системи в Україні також колишній міністер М. Ткаченко. Але він не говорив про якісь неіснуючі “чисті” совети, а казав, що не треба боятись заводити в Україні совети такими самими методами, якими заводять большевики.¹⁰⁵⁾

Треба тямити, що прихильники “радянської”, чи пак “советської” системи в Україні, які виступали на цім з’їзді УСДРП, всі були рішучими державниками самостійниками. Вони не хотіли, щоб була будьяка залежність України від Советської Росії. Їхня концепція випливала з їх патріотичного почування; вони добачували в “радянській” системі, що мала б провестися в Україні, найліпший засіб оборони незалежності УНРеспубліки.

Прихильники всенародної демократії в формі парламентарної влади під проводом Ісаака Мазепи своїми аргументами здобули для своєї позиції більшість делегатів. В їх дусі були прийняті резолюції з’їзду. Проти цих резолюцій голосувало лише 10 делегатів, які після того заявили, що вони залишаються все одно всередині партії, але організують окрему фракцію “незалежних соціал-демократів”.¹⁸⁶⁾

В часі з’їзду третій видатний член партії, Симон Петлюра, мусів виїхати у військових справах, як Головний Отаман. Тому він у з’їзді участі не брав. Щойно після з’їзду він відвідав новообраний Центральний Комітет партії і заявив йому свою солідарність з прийнятими з’їздовими резолюціями.¹⁸⁷⁾ Він стояв весь час твердо на позиціях всенародної демократії.

Цей з’їзд був історичним в українській революції. Від рішень партії, до якої належали три найпровідніші особи з начальної влади — голова Директорії, голова кабінету і головний командир Українського Війська, залежав дальший внутрішній розвиток політичних відносин. Постанови з’їзду причинилися до утримання внутрішнього ладу в Українській Державі.¹⁸⁸⁾

З РЕЗОЛЮЦІЙ З’ІЗДУ УСДРП

З резолюцій з’їзду потрібно тут навести ті пункти, що дають ідейне обличчя демократичної більшості цієї партії. Ось вони:

«1. Шостий Конгрес УСДРП визнає, що капіталістичний світ вже стає на шлях соціалістичної

революції, неминучої по всіх країнах, але відмінної в кожній окремій країні, як по темпу, так і по формах соціалістичної перебудови сучасного суспільства...

«Історією і сучасним станом своєї власної революції, рівнож як і розвитком революції на Заході, Україна входить в обсяг могутнього впливу неминучої всесвітньої революції...

«2. Але, Україна займає в капіталістичному світі осібне становище як з погляду економічного, так і з національно-політичного. Україна є країною дрібного селянства, котре впродовж цілої української революції було її могутньою підвалиною і для котрого українська революція означала перш за все і переважно революцію аграрну. Роля індустріального пролетаріату в господарстві є дуже обмеженою, а його вплив політичний на революцію був і на далі є незначним. Малий розвиток індустріального капіталізму і через те невелика кількість пролетаріату, панування в індустрії добуваючої і сільсько-господарської промисловости і через те мала свідомість та організованість пролетаріату, національна суперечність між містом і селом, отже й між пролетаріатом і селянством — такі головні причини цього з’явища.

«Сучасна імперіялістична війна, яка економічно виснажила навіть найрозвиненіші країни, довела країни хліборобські, в тому числі й Україну, до господарської катастрофи. Остаточна руїна кволої української індустрії (брак сировини і машинерії), руїна сільського господарства (живий і мертвий інвентар), мільярди паперових грошей, нечувана руїна транспорту, шалена дорожнеча — такі гострі і катастрофічні наслідки світової війни на Україні. І внаслідок того властива капіталістичному світові гостра суперечність між містом і селом дійшла до найгостріших для долі революції розмірів.¹⁸⁹⁾

«Український нарід розірваний на частини між різними країнами (в Галичині, Буковині, Угорщині, Бесарабщині, Кубані та Дону) простує серед найтяжчих фінансово-економічних і міжнародних обставин, оточений імперіалістичними контрреволюційними ворогами (польські, румунські, донські, добровольчі, антантські, і советські наступи на Україну). — простує до об'єднання в національно-суверенних формах державного життя.

«3. Виходячи з цих внутрішніх і міжнародних обставин, український пролетаріят нині не може і не має права не ставляти під загрозу небезпеки долі революції і брати в свої руки народне господарство для рішучої безоглядної соціалізації його в цілому шляху робітничої диктатури. Його завданням в сучасну хвилю є — беручи участь в державній владі і будівництві, підтримуючи з усієї сили процес національно-державного об'єднання частин української нації — прокладати шлях до панування трудової демократії в Українській Республіці, поширювати робітничі організації, переводити обережну й повільну соціалізацію дозрілих галузів народного господарства і втягувати селянство в процес своєї господарчої соціалізації.

«Беручи на увагу все сказане, Шостий Конгрес постановляє:

«А). Про побудову влади.

«1. З огляду на те, що соціалістичний переворот є процес довгий, який може бути переведений в життя лише організованим і свідомим пролетаріатом за допомогою революційної демократії взагалі, Конгрес вважає, що в даний початковий момент соціалістичної революції влада в центрі і на місцях повинна бути такою, котра могла б забезпечити цілком розвиток сил демократії. Сучасна революція на Україні є лише початкова підготовча стадія здійснення в першу чергу загально-демократичних реформ, стадія панування справжнього демократиз-

му, через який і на підставі якого можливий успішний перехід до соціалізму.¹⁷²⁾

«Виходячи з цього Конгрес висловлюється за скликання в найближчому часі органу всенароднього представництва, парламенту, обраного на основі загального і т. д. виборчого права.¹⁷³⁾ Приймаючи ж на увагу важкий перехідний момент, який переживає тепер Україна, а також зважаючи на негайну потребу для уряду опиратися в своїй діяльності на організовану базу з представників революційної демократії — Конгрес висловлюється за негайне скликання Всеукраїнського Трудового Конгресу з представників робітництва і селянства, як тимчасового законодавчого органу.¹⁷⁴⁾ До скликання Трудового Конгресу вся влада належить Директорії, робота якої повинна бути направлена на закріплення здобутків революції і на негайне переведення ряду реформ в напрямку початкової стадії соціалістичної перебудови.

«Конгрес висловлюється за негайне переведення виборів до органів земського самоврядування. Влада на місцях до перевиборів місцевих самоврядувань повинна належати комісарам, котрі працюють в контакт і під контролею з місцевими трудовими радами, як органами революційної демократії, організованими із пропорційного представництва від робітників і селян. Комісари обираються місцевими трудовими радами і затверджуються центральним урядом. Влада повинна бути децентралізована, при чім влада військова повинна бути підпорядкована владі горожансько-політичній.¹⁷⁵⁾

Дальша частина резолюції Конгресу УСДРП говорить про різні справи внутрішньої політики. Це тільки подробиці попередніх загальних засад і тому тут їх поминаємо. Згадаємо тільки той пункт, який говорить про армію:

«Негайна організація сильної народної армії на

основах твердої дисципліни об'єднаної Української Народної Республіки від нападу ворога з-зовні.» Важливий пункт про міжнародну політику. Він такий:

«В). В справі програми міжнародної політики.

«Стоючи на основі признання суверенности української нації, Шостий Конгрес УСДРП обстоює незалежність Української Народної Республіки. Виходячи з цього, Конгрес ухвалює піддержувати стремління українського народу до повного самоозначення і боротись з усякими замахами на незалежність України, як з боку Советської Російської Республіки, так і з боку якої іншої держави.

«Шостий Конгрес визнає, що держави антан-ти переслідують на Україні тільки імперіялістичні цілі і що окупація України антантою була б початком відновлення монархії і реакції на Україні.

«У відношенні до Советської Російської Республіки і її політики на Україні, Шостий Конгрес УСДРП мусить сказати своє слово осуду проти ганебних для партії пролетаріату і соціалістичної влади захватних плянів, які має виконувати советське правительство проти Української Республіки. Советська влада, не маючи змоги засипати вириту нею прірву між селянством і робітництвом Росії, аби продовжити час свого панування, хоче явним грабуванням українського селянства задовольнити потреби безробітного російського робітництва, чим і пояснюється наступ російської армії на Україну.

«Протестуючи проти нападу советської армії, Конгрес допускає миролюбні відносини і торговий обмін з Советською Республікою тільки в тім разі, коли наступ російської армії на Україну буде припинений і коли чужоземне советське військо буде виведене за межі України.

«Бажаною ціллю для всіх держав, які стали на шлях революції, Шостий Конгрес УСДРП визнає найтісніше економічне об'єднання в боротьбі

з імперіялізмом держав антан-ти, а через те політика правительства Російської Советської Республіки, намірена до завоювання України, розриває всяку згоду, нищить взаємне порозуміння і підриває надію на успіх міжнародного пролетаріату в боротьбі з імперіялізмом і капіталізмом.

«Українське робітництво вже раз пережило найлютішу монархічну реакцію через завойовницьку політику советської влади і тепер в годину грізної небезпеки для існування витвору українського пролетаріату і революційної демократії — Української Народної Республіки, Шостий Конгрес УСДРП заявляє, що українське організоване робітництво буде всіми силами боротися з ворожими реакційними нападами, як з боку держав антан-ти, так і з боку Російської Советської Республіки.

«Українське робітництво всі сили свої покладе, щоб урятувати основу свого нормального розвитку — Українську Народну Республіку, від усяких імперіялістів, якими б гарними словами вони не прикрашували свої зажерливі замахы на самостійність українського народу і українського пролетаріату.»¹²⁵)

Резолюція, яку тут наведено вище, була прийнята великою більшістю голосів. Проти неї голосувало лише 10 делегатів. Текст окремих уступів резолюції може виглядати нам сьогодні невдатним в своїм сформулюванні або в своїм обгрутуванні. Він виходить із założення, що в тодішній Європі вже йшла соціалістична революція, хоча цей погляд помилковий. Проте, так оцінювали ситуацію також несоціалісти на Міровій Конференції, якщо йдеться про Середню і Східну Європу. Однак не в подробицях сила цієї резолюції, а в тім, що вона вміло провадила пропаганду проти підривної большевицької та симпатизуючої з большевиками роботи. В цій резолюції б'є сильний дух державництва на кожного читача тодішніх часів, якщо цей читач мав хоч трохи національної свідомости і сумління.

Ця резолюція лягла в основу дальшої діяльності партії протягом 1919-го року і тому ми повинні її основний дух й зміст мати завжди на тямці, коли будемо розглядати дальші політичні події в Україні і зокрема діяльність цієї партії.

ПРОЄКТИ РЕЗОЛЮЦІЙ "НЕЗАЛЕЖНИХ СОЦІЯЛ-ДЕМОКРАТІВ"

З того погляду треба нам також ближче познайомитися з проектом резолюції "незалежних соціал-демократів", який був предложений Шостому З'їздові УСДРП, а який був більшістю відкинений. Знову ж цей проект резолюції "незалежних соціал-демократів" дає нам можливість розуміти основні думки цього гурту членів УСДРП, який незабаром опинився в негативній позиції до Уряду УНРеспубліки і до його демократичних метод будівництва. Цей проект виглядав так:

«1. Шостий Конгрес УСДРП визнає, що нині вся Європа переживає епоху соціалістичної революції, підготованої всім попереднім розвитком капіталістичного господарства і імперіалістичною війною.»¹⁷⁶⁾

«2. Сучасна українська революція є одною з фаз соціалістичної революції в національних українських формах і, як така, ставить перед пролетаріатом України слідуючі завдання:

«а) перетворення суверенної, самостійної і незалежної Української Народної Республіки в суверенну, самостійну і незалежну Українську Соціалістичну Республіку;

«б) організацію влади на принципі диктатури міського і сільського пролетаріату та незаможного трудового селянства, організованого в робітничо-селянські ради з цілковитим усуненням від економічної і політичної влади буржуазії, поміщиків і заможного селянства, при чому організація влади рад має відбутись пляномірно з центру, конституційним шляхом, без дезорганізаційних та анархістич-

них самочинних захватів влади окремими радами на місцях;¹⁷⁷⁾

«в) організацію всього народного господарства України на соціалістичній основі, для чого необхідна пляномірна націоналізація землі, кредиту, всіх засобів продукції і транспорту з підпорядкуванням їх загальному плянові державного господарства.

«3. Виходячи з того, що згідно ходу світової революції і внутрішньому своєму розвитку, Україна має бути соціалістичною республікою, де влада має належати пролетаріатові і революційному селянству, Конгрес УСДРП постановляє, що сучасний уряд повинен реорганізуватись на основі представництва революційних українських партій, які стоять на ґрунті: а) самостійности національної Української Соціалістичної Республіки, і б) влади робітничо-селянських рад. Цей уряд є тимчасовим до організації влади Всеукраїнським Конгресом Робітничо-Селянських Рад.»¹⁷⁸⁾

«4. Стоючи на ґрунті незалежности Української Соціалістичної Республіки і виходячи з моменту появившоїся світової соціалістичної революції, УСДРП, боронячи всіма засобами незалежність Української Республіки, вимагає від українського уряду:

«а) порозуміння з Російською Советською Республікою, на підставі обопільного признання суверенности обох соціалістичних республік, повного взаємного невтручання у внутрішні справи сусідньої республіки, негайного виводу російського війська з території Української Соціалістичної Республіки і налагодження економічних відносин;

«б) вимоги від держав антанті виводу війська з території України (включаючи й Крим), невтручання їх у внутрішні справи України і, в разі відмови, активної оборони Української Соціаліс-

тичної Республіки супроти імперіалістичного нападу.»¹⁷⁹)

Істота представленої програми акції “незалежними” полягає в так званій диктатурі пролетаріату. Додаток “незалежного селянства” цілком не означав народницько-ес-ерівської рівноправності всіх працюючих людей (трудох селян, робітників і інтелігенції). Цей додаток, який раз мав формулу “незалежного селянства”, то знову “революційного селянства”, мав тільки пропагандивне значення: треба було знеутралізувати ворожість селянства до гасла диктатури пролетаріату.

Таке гасло в самій Росії (Московщині) не перечило в нічім національному принципіві, бо там пролетаріат був виключно московської національної приналежності. При монархії, чи при демократії, чи при диктатурі пролетаріату, однаково Росія залишалася московською національною державою, міняючи лише форми режиму. Цілком інакше була справа в Україні. Тут промисловий пролетаріат був у більшості або приходьками з Московщини, або цілком змосковщеними виходцями з українського села, або вкінці змосковщеними Жидами, Греками чи Поляками. Отож реальне переведення гасла диктатури пролетаріату в державне життя означало диктатуру московського елемента в Україні над величезною українською більшістю. Річ у тім, що Українців у тому часі було 90% селян, 3,6% промислових робітників, а в інших зайняттях було 6,4%.¹⁸⁰)

Така московська диктатура пролетаріату не мала інших шансів утриматися в Україні, як тільки силою багнетів Советської Росії, бо ж сама сила меншинного московського пролетаріату в Україні не могла вистачити: всього промислового пролетаріату в Україні, без ріжниць національності, було лише 9%, а коли дорахувати до того ще транспорт, то кругло 11% всього населення.¹⁸¹)

Якби навіть додати до того маленького відсотка міського пролетаріату ще декілька відсотків сільського пролетаріату, то все одно в системі “робітничо-селян-

ських рад”, тобто реально кажучи, в системі “диктатури пролетаріату” на большевицький зразок, мусіло б в Україні прийти до повної переваги московської меншини в державно-владних органах. З другого боку знаємо, що автори резолюції всюди в своїм проєкті підкреслювали конечність українського національного характеру в суверенній Українській Соціалістичній Республіці при цій диктатурі. Як розв’язати цю суперечність? Чи це була облесність, чи якась доктринерська засліпленість? Групу “незалежних” підтримували такі українські патріоти, як адвокат Ткаченко, інженер Драгомірцький, М. Авдієнко — один із жертвених організаторів українського робітництва і т. д.¹⁸²) Іх, на з’їзді партії і поза тим, підтримував також Чехівський. Вони були до того часу гарячі українські патріоти.

Власне маємо добре зображену психіку Чехівського і з неї можемо пізнати приблизно також психіку інших членів цієї групи.¹⁸³) Чехівський, як видно з його наївних і разом з світовідчужених заяв, просто не вдумувався в зміст тих гасел, які він голосив. Те саме мусимо прийняти для авторів, зглядно для прихильників резолюції, “незалежних”. Адже в їх резолюції весь час говориться про те, що в Українській Народній Республіці має прийти до повної революції щодо її влади і структури в найспокійніший і легальний спосіб, без анархістичних і самовільних захоплень влади, на підставі нового виборчого права. Все те має приготувати теперішня влада Директорії і покликаного нею Уряду УНРеспубліки та за повною згодою всіх тих, хто був противником такої советської системи диктатури пролетаріату. Таку концепцію міг вигадати тільки Чехівський і йому подібні діячі “не від світу цього”.

Ця фракція “незалежних соціал-демократів” відбула останнього дня з’їзду своєї партії окрему нараду (12 січня) і там на ній ухвалено плятформу згідно з попередньою резолюцією, яку з’їзд УСДРП був відкинув.¹⁸⁴) Окрім того ухвалено ще спеціальну декларацію фракції, яку оповіщено незабаром.

Фракція “незалежних” УСДРП вибрала свій окремий Організаційний Комітет з 5 членів, тобто, не виступаючи формально з УСДРП, вона стала відразу, починаючи днем 13 січня, діяти, як окрема самостійна партія. Вона постаралася про те, щоб видавати свій окремий пресовий орган під назвою “Червоний Прапор”, який почав виходити в Києві з днем 22 січня.¹⁸⁵⁾

Перше число “Червоного Прапора” з 22 січня 1919 року оповістило декларацію Фракції Незалежних УСДРП, як платформу її політичної діяльності. Ця декларація в найважливіших місцях була така:

«Більше року тому Четвертий Конгрес УСДРП визначив, що світова війна викликала повну руїну капіталістичного господарства, привела до повного упадку організаційних здібностей і змагань капіталізму і що в результаті капіталізм і імперіялізм збанкрутували — і світова імперіялістична війна переходить у світову соціалістичну революцію.¹⁸⁶⁾

«... Розпад старих, збудованих насильством різнонаціональних держав і творення нових національних республік є необхідною початковою стадією соціалістичної революції, яка може відбуватися тільки в інтернаціональному масштабі і однині тільки в формах національних державно-економічних організацій.¹⁸⁷⁾

«Момент початку соціалістичної революції в Німеччині і всі ознаки можливості її в інших країнах визначили дальший хід української революції, як революції соціальної... Тепер ясно, що й Україна, не зважаючи на свій аграрний характер і економічну відсталість, може вийти зі стану економічної руїни лише шляхом організації народного господарства на соціалістичних основах.¹⁸⁸⁾

«...Віднині кожна спроба реформування (суспільно-економічного життя) без знищення основ цього господарства неминуче потягне за собою економічну гибель України і підбиття її сильнішими державами. Отже саме життя поставило перед ук-

раїнським пролетаріатом і перед УСДРП завдання вийти з пасивного вичікуючого стану і перейти до активної творчої боротьби за перебудову всього соціального, політичного й економічного життя України по певному плану...¹⁸⁹⁾

«... Більшість Шостого Конгресу залишилася при безнадійних спробах, заховуючи старий буржуазний лад, щось змінити в ньому латками... Така робота оставляє життя на мертвій точці і не дає ні старому ладові укріпити себе, ні новому рішуче двигнутися в своїм призначенім долею напромі.¹⁹⁰⁾

«... Ми, Фракція Незалежних Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії, рішуче й виразно стали на новий шлях і в цьому перше тактичне розходження наше з рештою партії... Принципіально наче б то і Фракція Незалежних і офіційна частина партії стоять на ґрунті соціалістичної революції, бо обидві частини партії визнають, що соціалістична революція в Україні може відбуватися лише в формі самостійної і незалежної Української Народної Республіки. Але той стан мертвої точки, на якому став Шостий Конгрес, є тяжким ударом перш за все по самостійності і незалежності Української Республіки, бо не дає Україні твердо стати всередині, а значить і назовні в цей момент, коли світова війна розбивається на цілий ряд частинних війн...¹⁹¹⁾

«Виходячи зі спільного розуміння самостійності і незалежності України, як необхідної і кінечної форми переведення соціалістичної революції, Фракція Незалежних одначе різко розходиться з офіційною партією в формах влади, здатних для переведення соціалістичної революції. Тоді, як Фракція Незалежних єдиною можливою формою влади в момент соціалістичної революції, принаймні в сучасну її стадію, визнає диктатуру пролетаріату й селянства в формі робітничих і селянських рад, то офіційна партія допускає цілу плутанину: Тру-

довий Конгрес і парламента з чотирьохвосткою, а на місцях — органи самоврядування і комісари і трудові ради.¹⁹²⁾

«... Ми вважаємо, що коли вже УСДРП не може різко змінити напрямок урядового курсу, то вона повинна відкликати з уряду своїх представників і стати на шлях боротьби за справжню народну владу робітничо-селянських рад.

«Офіційна партія хоче врятувати революцію, ховаються за старі демократичні формули, боячися ясно й відкрито стати на шлях, який є неминучим в сучасний момент для партії пролетаріату.¹⁹³⁾ Демократизм не дає і не дасть сильної централізованої влади, яка й лише може перевести революцію.¹⁹⁴⁾ Демократизм на Україні неминуче перетвориться в диктатуру середніх класів громадянства, які, звичайно, не можуть бути чинниками соціалістичної революції.¹⁹⁵⁾ Народні маси при парламентарній ладі також будуть відкинуті від творчості. Соціалістична революція вимагає централізованої влади, як в центрі, так і на місцях, але влади на основі активної в ній участі основної маси працюючих;¹⁹⁶⁾ формою такої влади є влада рад. Тому, хто сказав «соціалістична революція», мусить сказати і «влада рад». В цьому в нас основна різниця з офіційною партією.¹⁹⁷⁾

«Немалу роллю в зайнятій Шостим Конгресом неясній і двозначній позиції відіграла боязнь перемоги городського не-українського елемента. Але влада рад зовсім не означає диктатуру пролетаріату в її чистому вигляді та й пролетаріат на Україні не весь чужонаціональний. Організація рад можлива без віддання робітництву численної переваги в цих органах, а тим більше на Україні, де головну роллю грає трудове селянство.¹⁹⁸⁾ Пролетаріатові, як класі, якій єдино призначено перевести соціалізм, у повнім об'ємі, має бути забезпечений лише сильний вплив, відповідно його значінню в майбутній

соціалістичній творчості.¹⁹⁹⁾ Зараз же, поки тягнеться переходова епоха, поки по всьому світу йде боротьба між соціалізмом і капіталізмом, пролетаріат на Україні може й мусить стати до влади тільки разом із революційним селянством. Правда, велика частина пролетаріату на Україні засліплена шовінізмом та імперіялізмом російського большевизму, але об'єктивно це робітництво з ходом розвитку української революції повинно все більше й більше втягатися у всі форми внутрішнього життя на Україні. І ми певні, що все не-українське робітництво скоро позбавиться пережитків старої Росії і піде разом з українським народом і пролетаріатом.²⁰⁰⁾ Але для того потрібна спільна позиція. Таку ясну і тверду пролетарську позицію даємо ми, українські соціал-демократи незалежні.²⁰¹⁾

«За час революції на Україні большевики виявили всю недоречність і нікчемність своєї антиукраїнської тактики, яка вела робітництво на розгром. Не-українське робітництво самим розвитком подій мусить втягтися в роботу соціально-державного будівництва Української Республіки.²⁰²⁾ Повторення большевицьких антиукраїнських експериментів самим ходом національного руху дуже скоро були б розбиті; робітництво ж не повинно йти на новий розгром.²⁰³⁾ Ми думаємо, що момент можливості втягнення не-українського робітництва в роботу соціально-державного будівництва незалежної Української Соціалістичної Республіки вже наступив і найширше та найкраще може відбутися лише через владу рад, де робітництво має бути забезпечено не менше третьою частиною впливу у відповідних органах рад.²⁰⁴⁾

«Різні розуміння соціалістичної революції і способів переведення її в життя примушують нас до утворення в межах УСДРП Фракції Незалежних з окремою лінією і тактикою... Фракція Незалежних УСДРП буде працювати серед мас на ґрунті своєї

резолуції під гаслом боротьби за робітничо-селянську владу рад в незалежній самостійній Українській Соціалістичній Республіці.²⁰⁵) Але наша фракція остаточно не рве з партією, бо вважає, що і вся партія ходом революції примушена буде стати на нашу позицію.²⁰⁶)

«Наше відношення до українського уряду опреділяється нашою загальною позицією. Сучасний уряд України — «Директорію», ми підтримуємо. Своєю ясною критикою ми штовхаємо його на шлях увільнення від буржуазних пут, в той же час розкриваємо перед масою кожну помилку, кожну зраду народним інтересам...²⁰⁷)

«Розуміння наше соціалістичної революції різнить нас від партії большевиків-комуністів, робота якої є шкідлива для робітництва України, бо тягне вона до Росії і назовні, а не всередині України шукає собі опору. Через те робота цієї партії на Україні є імперіялістичною і тягне вона до підбиття України під Росію, чого ми, незалежні с. д., допустити не можемо, бо ми є перш за все політичною групою, яка тільки в масах українського робітництва і селянства бачить залог успіху революції і тільки на них спирається. Різнить нас від большевиків також те, що ми не визнаємо зараз можливою чисту диктатуру пролетаріату, а ставимо, як необхідність сучасного моменту, диктатуру пролетаріату разом з трудовим селянством у формі влади робітничо-селянських рад.»²⁰⁸)

Далі декларація вясняє, що “незалежні с. д.” підуть на Трудовий Конгрес, але тільки тому, щоб там селянам і робітникам з'ясувати свою плятформу.

Повну політичну засліпленість виявляє ця декларація в останнім уступі, де виставлені всі повищі гасла в короткій формі, а між ними на чільнім місці ще таке:

“Хай живе згода між соціалістичними республіками!”

Ясна справа, що коли в тім моменті (22 січня) більша частина Лівобережжя вже була завойована російською інвазією, то не могло бути мови про згоду, а про боротьбу проти тієї інвазії. В тім власне видно повну безплідність цієї плятформи і її політичної лінії. Вона оголошувала боротьбу українському урядові, а тільки академічно стверджувала, що большевики є імперіялістичні і на тім кінчалася її постава до большевицької агресії.²⁰⁹)

Хоча Фракція Незалежних УСДРП проголошувала дуже тріскучо свою боротьбу проти УНРеспубліки, то все одно аж до кінця січня ця фракція ще не мала ніяких безпосередніх контактів з большевиками. Вона до того ще не мала наставлення. Вона тільки пропагувала “згоду” України з Советською Росією і на тім тоді ще кінчалася її політична акція.

УКРАЇНЬКА ПАРТІЯ СОЦІЯЛІСТІВ-ФЕДЕРАЛІСТІВ

Після різних перемін своєї назви партія устійнила в періоді УЦРади свою назву на “соціалістів-федералістів”. Прийняття назви “соціалістів” було даниною в користь тодішніх загальних симпатій до цієї ідеї в часі революції. В два роки пізніше цю тенденцію бачимо також в Середущій Європі, а також в Західній Україні. Там також міщанські ліберальні партії прибрали соціалістичну закраску.²¹¹)

В УПСФ була сконцентрована більшість української інтелігенції середнього і старшого віку. В міщанській опінії ця партія мала великий вплив. Зате в народних масах вона мала мінімальну організацію. До цієї партії належали такі діячі, як Д. Дорошенко, С. Єфремів, Людмила Старицька-Черняхівська, д-р Лукашевич, І. Саліковський, Сергій Шелухин, Олександр Шульгин, Максим Славінський і К. Мацієвич.

Партія відбула свій останній з'їзд ще перед утворенням Директорії, в травні 1918 р. в Києві. В днях 10 — 12 травня 1918 партія формулювала свої останні програмові позиції. В справах, які нас тут найбільше

цікавлять — в державній і соціальной, — з'їзд УПСФ ухвалив такі резолюції після доповідей К. Мацієвича й О. Шульгіна:

«В справі федерації і самостійности: Партія під час складання своєї програми виходила з того факту, що найкращим і найкориснішим для України є федеративне єднання з Росією.²¹²) Дальші політичні обставини — централістична і своєкорисна політика російського уряду, суспільства і партій, ворожість їх до дійсного федералізму і, нарешті, большевицька авантюра — висунули ідею самостійности Української Держави.

«Рахуючися з новими реальними умовами життя. Партія Соціалістів-Федералістів признала державність України і весь час в своїй парламентарній і зовнішній політиці підтримувала цю ідею та сприяла консолідації Української Держави.²¹³)

«Але разом в цим партія розуміє, що ідея федералізму в політичній житті має таке саме загально-світове значіння, як в соціально-економічній житті соціалізм, і тому ці ідеї мають залишатись провідними думками партії.²¹⁴) Як соціалізм єднає всі трудящі маси всього світу, так федералізм містить у собі ідеал того всесвітнього єднання держав, яке тільки й може стати запорукою проти імперіялізму і війни. Щодо ближчих перспектив, рахуючися з реальними обставинами життя Росії, партія для даного моменту має виключити всяку можливість федеративного зв'язку з Великоросією.²¹⁵ Але разом з тим єднання з іншими сусідами, які утворюють нині свою державність, партія вважає можливим і бажаним для інтересів України.²¹⁶)

«В земельній справі на Україні: 1). Верховне право власности на землю належить державі. Для державних і громадських потреб держава відчужує від власників за відповідною платою.²¹⁷ 2). Зазначаючи свій соціалістичний ідеал, що приватна власність на землю повинна бути згодом скасована, аби

остаточно виключити землю з числа засобів експлуатації людської праці, з'їзд вважає необхідним в сучасних умовах господарського життя на Україні в інтересах розвитку її продукційних сил і інтенсифікації сільського господарства провести рішучу й послідовну демократизацію землеволодіння на підставі приватної власности, вважаючи найпродуктивнішим трудове сільське господарство. Ця демократизація повинна перевестися на підставі примусового відібрання за певну платню всіх земель вище трудової норми і передачі їх малоземельному і безземельному селянству.²¹⁸)

«Для цього партія наміряє такі негайні конкретні засоби: а) утворення з земель державних, удільних, монастирських і частини культурних тимчасового державного фонду, з якого наділяються малоземельні і безземельні селяни²¹⁹); б) тимчасове залишення викуплених земельних господарств, зв'язаних з сільсько-господарською промисловістю і висококультурних на орендних умовах, в руках сучасних власників і вироблення засобів продукції та передачі їх трудовому господарству;²²⁰ в) утворення державно-кооперативної гіпотeki, до якої переходять, як бувші борги на викуплених землях, так і викуплені з дозволом сплачувати усю суму її окремим хліборобам; г) вільна мобілізація землі обмежена кількістю трудової норми і контролею органів місцевого урядування²²¹; д) передача земельної політики на місцях, як по наділенню землею, так і по землеустроєнню органам самуврядування, а регулювання земельних відносин місцевим судам²²²); е) орендне законодавство в цілях забезпечення орендаторові права використання утворених ним меліорацій, справедливої орендної ціни та продовжування реченців оренди; є) найширша агрономічна допомога селянству в розвитку культури і поширення кооперативної самоорганізації селянства; ж) державно-громадська організація запо-

моги переселенцям за межі України з утримуванням своєї агентури в місцях колонізації.»²²³)

Загально можна сказати до тієї резолюції, яка представляла програму акції партії, що вона була в даних умовах досить “реальною”. Вся справа лише в тім, що зрікаючися законодавства УЦРади в земельній справі, партія не могла в умовах панування поміщицького елемента за гетьманату надіятися на здійснення своєї поміркованої програми аж ніяк, отже не варто було зрікатися з позицій, які були досягненням історичної міри. Це відноситься як до соціальної, так і до національно-державної програми. Вона тратила всякий раніший патос змагання за українську державність з глибоким соціально-визвольним змістом. Тим то партія тратила в умовинах гетьманату на популярності серед ширших працюючих мас.

Ця програма обов'язувала партію аж до часу повстання Директорії, бо під час дальшого цілого періоду гетьманщини партія не відбувала нових конгресів. Партія в часі гетьманщини на тлі тодішньої реакції виглядала в opinii досить радикальною. В часі Директорії, навпаки, вона на тлі тодішнього різкого зрадикалізування відносин, виглядала на досить помірковану.

УКРАЇНЬКА ПАРТІЯ САМОСТІЙНИКІВ-СОЦІЯЛІСТІВ

Можна її схарактеризувати приблизно так, як УПСФ: до неї належала головню інтелігенція, але молодшого покоління і зокрема з-поміж військовиків. Її соціалізм мав таке ж значіння, як соціалізм УПСФ.

УПСС відрізнялися від УПСФ більш радикальною ідеологією в національно-політичних справах. Підкреслення самостійництва в назві партії вказувало на її рішучу антимосковську позицію, що відкидала в самій ідеї можливість федерації з Росією.

До проводу цієї партії, як вже згадано раніше, належали такі діячі, як Панас Андрієвський (член Директорії), Олександр Макарєнко, як головний лідер партії, ген. Осецький, ген. Греків, а також отаман В. Ос-

кідко,²²⁴ полк. О. Шаповал, д-р Іван Липа, М. Білінський, Д. Симонів.²²⁵)

Дуже гарну громадську opinii мав Олександр Макарєнко за свій моральний характер і політичну вмілість.²²⁶)

Серед селянських мас ця партія не мала часу запустити коріння.

ДРІВНІШІ УКРАЇНЬСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ГРУПИ

Поза цими головними українськими політичними партіями, які грали поважну ролю в цім періоді Директорії, діяли ще інші політичні угруповання.

До таких належить Українська Народно-Республіканська Партія, яку провадив агроном Євген Архипенко, а також Олександр Ковалєвський.²²⁷)

Українська Трудова Партія, яка проявила себе назовні в часі гетьманщини, в періоді Директорії зійшла з політичного овиду.

Затримала свою зрештою невелику організаційну машину Українська Партія Демократів-Хліборобів, до якої за гетьманщини належали брати Шемети, В. Андрієвський, Микола Міхновський і інші. В першій періоді Директорії ця партія підтримувала повстання проти гетьмана. В другій періоді Директорії цю партію відсував соціалістичний блок соціалістів-революціонерів та соціал-демократів від коаліції в уряді. Коли в обставинах режиму Скоропадського партія була опозиційною з огляду національно-державних цілей, то в зрадикалізованих відносинах періоду Директорії її вважали надто “дрібно-буржуазною”, а то таки просто “буржуазною”.

В січні 1919 року київська група цієї партії (Володимир Шемет, Микола Міхновський і інші) досить невдалими способами пробувала помогти обороні України від московської навали, пропонуючи, при Запорізькім Корпусі полк. Болбочана, організувати свій військовий відділ, але делегат до Болбочана, Микола Міх-

новський, тоді заслаб на тиф і весь плян залишився незреалізованим.²²⁸)

НЕ-УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ

У тім зв'язку треба ще згадати про існування політичних партій серед не-українських меншин.

З московської меншини в Україні треба зареєструвати насамперед Російську Комуністичну Партію більшовиків (РКПб). В тім часі ця партія діяла в Україні під фірмою КПБУ, як своєї обласної організації. Не зважаючи на всі витончені методи демагогії, ця партія в тім часі не могла здобути собі більшості організованого в професійні спілки пролетаріату московської національності. Серед нього далі мали панівне становище московські соціал-демократи-меншевики і московські соціалісти-революціонери обидвох течій ("лівої" та правої").

В боротьбі Української Народної Республіки проти агресії Советської Росії вище зазначена обставина не багато помагала українській справі, бо хоча меншевики й праві ес-ери московської національності не сприяли більшовикам, як партії, то все одно вони волили їх владу над Україною ніж українську самостійну державність. Проте, з тактичних міркувань ці соціалісти з московської меншини не хотіли явно рвати своїх можливостей легальної роботи за часів влади УНРеспубліки і тому вони офіційно шукали контакту з Урядом УНРеспубліки. Зокрема вони, маючи за собою голоси робітників московської національності в Україні, при виборах до Трудового Конгресу України брали участь у виборчій кампанії та виставляли своїх кандидатів, які й були обрані.²²⁹)

Чималу роль у витворених революційних обставинах в цім періоді, як і пізніше, грали також політичні організації жидівської меншини в Україні. Це цілком зрозуміло, коли взяти на увагу факт, що жидівська меншина жила головно в містах, а міста в революції грають домінуючу роль.

Серед українського жидівства була ціла веселка політичних організацій — сіоністичних (міщанські сіоністи і соціалісти — Поалей-Ціон) та несіоністичних (міщанських і соціалістичний "Бунд"). Буржуазні жидівські політичні організації назагал були прихильниками неподільности Росії, отже були противниками незалежности України. Жидівські соціалісти обидвох таборів були в засаді за Українською Народною Республікою, поки вона не прогосила формальної своєї суверенности. Проти акту 22-го січня 1918 голосували делегати Бунду в УЦРаді, а члени Поалей-Ціону утримувалися від голосування. Офіційний провід жидівських соціалістичних партій не пішов за більшовиками. На початку влади Директорії він співпрацював з нею і брав участь у різних державних нарадах, а також у виборах до Конгресу Трудового Народу України.²³⁰)

Коли в грудні Директорія покликала до життя правильну Раду Народних Міністрів УНРеспубліки, то в неї входив міністер жидівських справ з повними правами в Раді Народних Міністрів. Це був представник жидівських соціал-демократів сіоністичного напрямку (Поалей-Ціон) А. Ревуцький.²³¹)

Проте, з розвитком революційної гарячки, яка появилася в зміцненій силі на початку 1919 року, широкі маси жидівської меншини в Україні стали відвертатися від свого партійного проводу і почали переходити активно в більшовицький табір. Це діялося не тільки з тими масами, що були до того часу безпартійними, але й із членами і симпатиками небільшовицьких жидівських партій. Про цей факт знаходимо чимало доказів у відомих жидівських авторів, зокрема в М. Рафеса і С. Гольдельмана.²³²)

"Бунд" дуже скоро на початку 1919-го року був опанований більшовикофільськими настроями так, що зразу станув на неутральну позицію щодо Уряду УНРеспубліки, а далі також більшість його проводу під керівництвом Рафеса перейшла на "радянську плят-

форму". Сіоністично настроєні жидівські робітники виявили себе відпорнішими на большевицьку демагогію і тому поалей-ціоністи довго співпрацювали з Урядом УНР.

Сильна кількість прихильників большевизму на жидівській "вулиці" на початку 1919-го року у значній мірі грала ролю в протижівських настроях менше політично вироблених кіл, а сам факт активної участі деякої частини Жидів у большевицькій русі був використаний злочинними погромними елементами для викликування протижидівських погромів. Цьому сумному явищу ми присвятимо окрему увагу в однім з дальших розділів.²³³)

Треба в тім зв'язку зазначити, що видні провідники Поалей-Ціону і інші жидівські провідники при зустрічах з Винниченком, як головою Директорії, вже в першій періоді Директорії у Винниці, остерігали перед симпатіями для "системи радянської диктатури" і "буфонади боротьби з буржуазією" та демократією.²³⁴)

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

ДИРЕКТОРІЯ І УРЯД У СВОЇЙ ДІЇ

ЧЛЕНИ УРЯДУ МАЛОВІДОМІ ЗАГАЛОВІ

Вже раніше зазначено загально, що кабінет міністрів УНРеспубліки в грудні був утворений на коаліційних основах. Цю коаліцію творили: чотири соціалістичні партії, які були хребтом Українського Національного Союзу, та одна жидівська, тобто, українські соціал-демократи, україн. соціалісти-революціонери, українські соціалісти-федералісти і українські самостійники-соціалісти та жидівські соціал-демократи "Поалей-Ціон".²³⁵)

Голова Управління Преси і Пропаганди на правах рівноправного міністра д-р Осип Назарук був покликаний на свій пост персонально, а не в порозумінні зі своєю партією. Властиво він був тоді мужем довір'я В. Винниченка на цій становищі.²³⁶)

На становищі міністра праці скоро наступила зміна, бо замість С. Гольдельмана, що був на початку на цій становищі, покликано Леоніда Михайлова (у. с. д.).²³⁷)

В кабінеті не бачимо представників не тільки хліборобів-демократів, які не були членами УНСоюзу, але й тих угруповань, які підтримували активно повстання — "трудоників" і "народних республіканців". До цих останніх признавався потім інж. Пилипчук, який раніше заявляв себе ес-ером.

Утворення кабінету міністрів не відбулося згідно з традицією: покликаний на кандидата в прем'єри переговорює з політичними партіями про утворення коаліційного кабінету, представляючи їм свою політичну плятформу. Тимчасом цей уряд був утворений так, що всі переговори про обсаду відповідних постів в кабінеті провадили тільки дві особи: іменем Директорії Винниченка і іменем УНСоюзу її тодішній голова Микита Шаповал. Прем'єр Чехівський отримав без своєї участі готову листу членів свого кабінету, уложену Директорією при співучасті голови УНСоюзу.²⁸⁸)

Тим то цілком слушно пізніше Чехівський говорив ляпідарно, що властиво не було його кабінету міністрів, а був тільки готовий кабінет міністрів Директорії, до якого його іменовано прем'єром.²⁸⁹)

Кабінет сам, чи пак його голова, не виробили своєї властивої урядової плятформи. Проте, кабінет таку плятформу мав у Деклярації Директорії з 26 грудня, яку Директорія одночасно оголосила з листом цілого кабінету Чехівського. На першій засіданні кабінету цю Деклярацію Директорії ще раз відчитано урочисто і прийнято до виконання.²⁹⁰)

В провід кабінету не міг попасти діяч з сильнішим політичним минулим і відомими засадами. З політичної аверсії проти колишнього проводу Центральної Ради і її останнього Уряду не притягнуто до кабінету діячів, які вже мали урядовий досвід у попередній державній роботі. Кабінет Чехівського майже цілком складався з нових людей, яких загал мало знав і тим то їх політичний вплив був малий.²⁹¹)

РОЗПОДІЛ ФУНКЦІЙ

Утворення виконавчого органу державної влади, Ради Народних Міністрів, у такий, як згадано, спосіб, потягнуло за собою також брак розподілу функцій начальної влади між Директорією і Радою Народних Міністрів, Директорія, як цілість і її окремі члени, полагоджували рівнобіжно з кабінетом міністрів і окре-

мими ресортовими міністрами різні справи державної адміністрації так, що витворювалися два різні шляхи цієї адміністрації. Дехто формулував цей стан так, що властиво були два урядові кабінети: один із п'ятьох членів — Директорія під проводом Винниченка, а другий із 19 членів-міністрів — під проводом Чехівського.²⁹²)

Цей стан не причинився до справности начальної державної адміністрації, а, навпаки, витворював різні непорозуміння, нелад у різних ділянках державного життя і адміністраційний бюрократизм у безполаднім видаванні суперечних розпоряджень різними міністрами і членами Директорії.²⁹³)

Самі члени Директорії між собою не мали тісної кооперації, якої вимагала повага ситуації. Вже тоді була видна не тільки політична, але й особиста суперечність між двома найвидатнішими членами Директорії — Винниченком і Петлюрою. Петлюра весь час рішуче боронив концепції парламентарної демократії, коли Винниченко часто виступав різко в обороні "трудової демократії".²⁹⁴) Окрім того Винниченко робив відповідальним Петлюру за всі недоліки війська УНРеспубліки, хоча ці недоліки викликали об'єктивні обставини, а на другім місці за це була відповідальна вся Директорія через неясність і хиткість політичної лінії в рішальних перших двох місяцях. Це загострювало персональні взаємини всередині Директорії та утруднювало працю.²⁹⁵) Ті, що приглядалися ближче цим справам, дають про це багато подробиць.²⁹⁶)

Окремі міністри видавали свої розпорядження в таких справах, які заторкали поле діяльності інших міністрів, але при тім не порозумівалися з іншими міністрами, а тільки з певними членами Директорії, які симпатизували їм. З того виходили не тільки непорозуміння всередині начальної влади, але й помилкові потягнення.²⁹⁷)

НЕСТАЧА ОРГАНІЗОВАНОГО ЗВ'ЯЗКУ УРЯДУ З СУСПІЛЬСТВОМ

Співпраця Директорії і Ради Народних Міністрів з українськими суспільно-політичними чинниками не була повна. Провід Директорії і кабінет засадничо не шукали повної консолідації з усім українським суспільно-політичним світом, а, навпаки, ставилися дуже холодно до так званих “правих” партій і суспільних кіл, які в істоті речі були тільки поміркованими демократами, а не “правими”. Зате влада Директорії старалася згори накинути курс сильно на “ліво”.²⁸⁸⁾

Спроби створити один соціалістичний фронт в Україні, який підтримував би Українську Народну Республіку та її Директорію до скликання Конгресу Трудового Народу України, не могли допровадити до нічого просто тому, що такий фронт не міг знайти спільної політичної платформи в своїй акції. Насамперед самі українські угруповання мали в своїй середині різні течії і фракції, які не могли погодитися щодо політичної тактики. Те саме було всередині кожної не-української політичної партії, а крім того лише деякі течії в партіях національних меншин готові були підтримувати українську державність взагалі. Спроби загального соціалістичного фронту робив Винниченко і Чехівський не лише в грудні, але й у січні.

В першій половині січня скликали таку загальну соціалістичну нараду в Києві Винниченко і Чехівський. Запрошено не тільки всіх українських соціалістичних представників, але також жидівських і московських з большевикуючими включно.²⁸⁹⁾ Винниченко й Чехівський переконували представників обидвох меншин, щоб вони підтримували “трудоий курс” Директорії УНР. Винниченко заявив на цій нараді між іншим таке:

«Якщо Директорія не буде підтримана, то в Україну прийде антантська реакція, що вже висадила в Румунії 200 тисяч свого війська, озброєного танками і «фіолетними проміннями», які осліплюють всіх і вся...»²⁹⁰⁾

В дальшій ході своєї промови Винниченко оправдував Січових Стрільців за те, що вони перевели були ревізію локалку союзу профспілок у Києві, кажучи, що вони не знають київських відносин.²⁹¹⁾

Спроби Винниченка допровадити до єдиного соціалістичного фронту в обороні України були позитивним почином. Ще більш вказаною була його ініціатива притягнути до такого фронту національні меншини. Якби це було вдалося, то це був би переломовий факт в історії подій у висліді боротьби за державність України.

Але, ці старання Винниченка й Чехівського не досягнули наміреної мети. Московські большевикуючі мовчали, а московські меншевики й ес-ери не дуже то були налякані перспективою, яку малював їм Винниченко: окупацію України антантськими військами, бо в глибині душі вони цього бажали більш ніж Української Держави.²⁹²⁾

Прем'єр Чехівський пробував також притягнути жидівських соціалістів до того, щоб вони поїхали в офіційній делегації Уряду УНРеспубліки на переговори до Москви в справі досягнення мирних взаємин з Советською Росією. До тої делегації він притягав також “незалежних с. д.”. Проте, представники “Бунду” відмовились від такої участі, виразно заявляючи, що вони не погоджуються з політикою Директорії і тому не можуть її боронити перед Москвою. Делегація могла поїхати, але складена тільки з українських осіб.²⁹³⁾

Зрештою не було погодження основної політичної лінії навіть між однопартійними соціал-демократами — Винниченком, як головою Директорії і Петлюрою, як членом Директорії і від неї Головним Отаманом Військ УНР з одного боку і з Чехівським, як прем'єром Ради Народних Міністрів з другого боку. Коли на з'їзді УСДРП у Києві Винниченко виступив рішуче й обґрунтовано в обороні демократичної і протисоветської лінії, то Чехівський промовляв там за прийняття системи диктатури пролетаріату в Україні. Коли ж з'їзд прий-

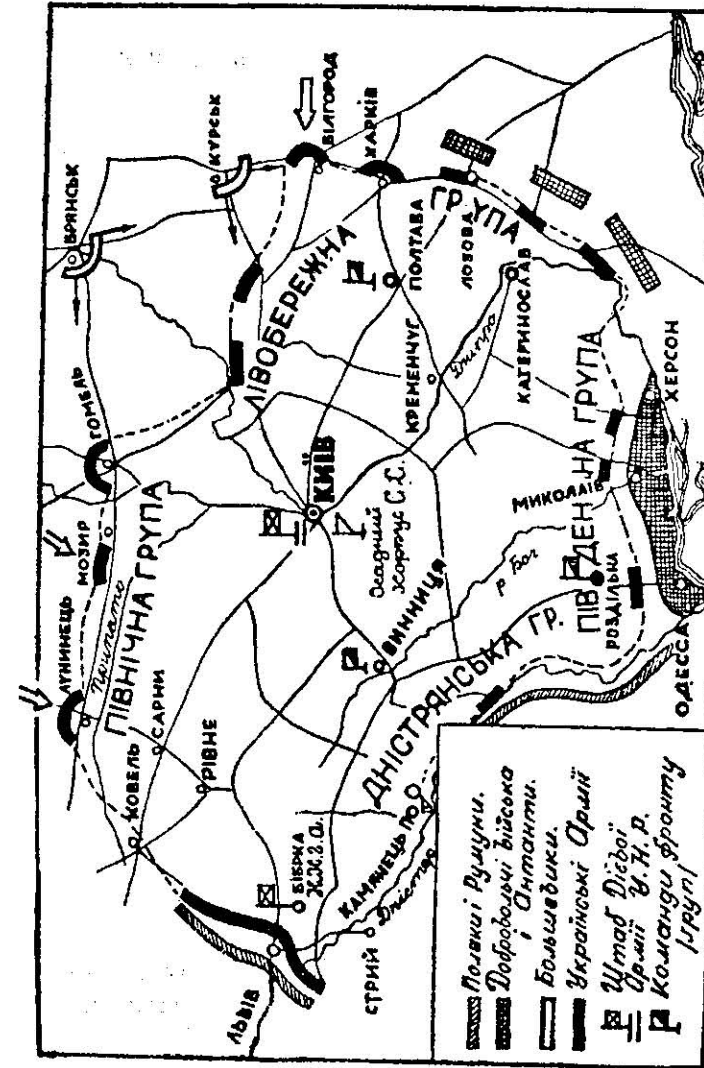
няв резолюції за всенародний парламент, то Чехівський заявив новообраному секретареві партії, Ісаакові Мазепі, що він зголошує свою димісію з уряду.²⁵¹⁾

Вся та хиткість у внутрішніх відносинах начальної влади уділялася також політичним і суспільним колам і навпаки, політичні кола своєю хиткістю впливали на окремих членів Директорії й Уряду. Внаслідок того, що Директорія, як цілість, а також Рада Народних Міністрів, як цілість, не мали твердої і виразно з'ясованої політичної лінії, то такої лінії не могли мати представники центральної влади на місцях — губерніяльні та повітові комісарі УНР. В тій ситуації силою об'єктивних обставин ця хиткість уділялася також новозорганізованим військовим частинам.²⁵²⁾

ДИРЕКТОРІЯ І КОРПУС СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ

Найпевнішою частиною регулярної армії був Корпус Січових Стрільців, бо він абсолютно не підпадав під вплив політичних хитань і зокрема ніяк не могли до нього знайти доступу ні большевицькі підшепти, ні погромні провокації різних агентур (большевицьких, чорносотенно-московських і польських). Це була справжня "національна гвардія".²⁵³⁾ На цій гвардії спіралася сила Директорії під час повстання проти гетьманського режиму в листопаді 1918, а також вся її внутрішня безпека по перемозі повстання та утримання східно-північного фронту проти Советської Росії. Ще й тоді, коли Винниченко, після виступу з Директорії, мав змінені політичні погляди, він випишував на адресу Січових Стрільців найвищі похвали, якщо йдеться про чистоту їх намірів і державницьку пожертву.²⁵⁴⁾

Командуванню Корпусу Січових Стрільців довірила Директорія обсаду столичного міста України, Києва, давши йому 14 грудня цілковиту повноту влади, але ніяких директив, як ця влада в місті має бути виконувана. Так Директорія сама дала владу в місті, де мав бути осідок найвищої центральної урядової установи, в руки військового командування.²⁵⁵⁾ Командир Січових

Оборонні фронти України при кінці 1918 р.

Стрільців, Є. Коновалець, домагався від Директорії, щоб в місті до часу приїзду Директорії до Києва, передати владу якійсь цивільній повноважній установі. Однак Винниченко на тім настоював, бо він і всі інші члени Директорії не мали іншої установи, якій могли б так довіряти, як Січовим Стрільцям. Коли ж команда Січових Стрільців таки дістала наказ перебрати всю повноту влади в столиці до часу приїзду туди Директорії і таким чином командир СС став повним репрезентантом влади Директорії, то він домагався окреслення директив щодо політики в місті.²⁰⁰⁾

Коли пізніше Директорія прибула до Києва і коли навіть іменувала Раду Народних Міністрів, то все одно залишила командирові Січових Стрільців всю владу безпеки в столиці, хоча знову Корпус СС домагався не раз, щоб це завдання з нього зняти.²⁰⁰⁾

Стрілецька Рада, в яку входили ідейні провідники Січових Стрільців, була свідомо своєї відповідальності за той стан непевності і неясності політичної лінії та проводу в державнім центрі. Вона була свідомо того також, що всі політичні чинники Придніпрянщини, українські і меншинні, глядять на Корпус Січових Стрільців, зложений переважно з галичан, як на ядро всякого правопорядку в тім бурхливім часі.²⁰¹⁾

Нема в тім дивниці, що надії всіх державних чинників УНРеспубліки зверталися в бік Січових Стрільців. Це була не тільки найбільш здисциплінована військова одиниця, але ще й найчисленніша. Стан боєвих сил регулярної Армії УНРеспубліки коло 20 січня 1919 показував, що на кількадесять тисяч вояків боєвого складу було Січових Стрільців майже понад третину (докладно їх було 10,800 вояків).²⁰²⁾

Стрілецька Рада бачила повну розбіжність між окремими міністерствами і цілим кабінетом з одного боку, а з другого повну неможливість налагодити начальну адміністрацію держави шляхом співпраці кабінету з п'ятьма членами Директорії. Цей стан вона ува-

жала шкідливим для налагодження одної лінії в зовнішній і внутрішній політиці та в обороні держави.²⁰³⁾

Будучи найбільшою і разом з тим найвідповідальнішою військовою частиною Армії УНРеспубліки, Січові Стрільці за посередництвом своєї Стрілецької Ради постановили виступити з сугестією до обидвох провідних членів Директорії — Винниченка і Петлюри, щоб один із них погодився до часу скликання законодавчого збору держави перебрати від Директорії повноту влади і тим способом унормалізувати політику, адміністрацію й оборону.²⁰⁴⁾ Січові Стрільці були рішені підтримати сконсолідовано всяку соціальну й адміністративну політику нової влади під єдиною умовою, що ця влада буде боронити самостійности й суверенности Української Держави.²⁰⁵⁾

Стрілецька Рада мала в пляні, щоб наперед звернутися з цією сугестією до Винниченка, а якщо б він відмовився взяти на себе відповідальність за повноту влади, тоді звернутися з тією самою сугестією до Петлюри. Обрано делегацію для передання цієї сугестії обидвом провідникам влади. Речником делегації мав бути д-р Осип Назарук з тієї очевидної причини, що він, як довірений Винниченка, був міністром преси й пропаганди, а разом із тим він був у добрих взаєминах із Петлюрою. Від виконання сугестії відмовився наперед Винниченко, а потім Петлюра.²⁰⁶⁾

Винниченко подав, як причину відмови, те, що управляти державою одній особі без міжпартійної влади буде важче, ніж Директорії. Такі самі, менше-більше причини, подав потім також Петлюра при своїй відмові.²⁰⁷⁾ Ні вони, ні їхні політичні дорадники з їхньої партії соціал-демократів не брали на увагу того, що в такій самій ситуації в сусідній Польщі не тільки Польська Соціалістична Партія, але й усі інші партії погодилися на сконцентрування влади у руках соціаліста Пілсудського до часу скликання сойму, бо не бачили іншої раціональної форми влади в цій ситуації.²⁰⁸⁾

Власне вся причина відмови Винниченка й Петлюри лежала в фетишизмі слів. Чомусь вони уважали повноту влади навіть тоді, як вона змагає до переведення в скорім часі демократії, за якусь недопускальну диктатуру. Для усіх чомусь виглядало ліпше, коли залишиться далі колективна Директорія також з повнотою влади, тобто також з диктатурою. А тим часом з усіх можливих форм начальної влади голови держави є найгіршою у війні саме колективна форма голови держави і нею саме була колективна Директорія.²⁶⁶⁾

З приводу цієї сугестії в справі реформи Директорії на одноособову голову держави робили деякі автори пізніше закид Стрілецькій Раді, що буцім "військова влада не хотіла підпорядкуватися владі політичній."²⁶⁷⁾ Власне ця сугестія вказувала на те, що Січові Стрільці, як хребет Армії УНРеспубліки, хотіли якнайсильнішої політичної влади і саме вони хотіли їй безумовно підпорядкуватися для добра держави.

Все те діялося на початку січня 1919 року. Вже панували важкі відносини фактичної війни Советської Росії проти України і вже значна частина Лівобережжя була зайнята московськими большевицькими військами. В повітрі висіла непевність, яким буде властиво склад Трудового Конгресу, що йому Директорія обіцяла урочисто передати всю свою повноту влади. Не зважаючи на аргументи делегації Стрілецької Ради, обидва провідники Директорії тоді все таки рішилися на те, щоб покищо залишилося все постарому.

Цей старий стан не розв'язував основної проблеми: як налагодити успішніше начальну адміністрацію держави і яку політичну лінію вказати всьому громадянству? А тут всередині країни ішов барабанний вогонь психологічної війни Советської Росії проти Уряду УНРеспубліки. Треба було скоро й ефективно діяти, щоб протиставитися цій психологічній війні. Ворожа пропаганда встигла знайти доступ до деяких більших військових частин Армії УНР (Дніпровська Дивізія під командуванням Зеленого і Херсонська Дивізія під ко-

мандуванням Григорієва). Вже в першій половині січня грозив бунт цих з'єднань.²⁷¹⁾

Одночасно наступали щораз сильніші дивізії червоної армії Советської Росії. Атмосфера непевності щодо лінії дальшої політики зростала ще через те, що

Лев Троцький
(Комісар збройних сил
Сов. Росії в її агресії
проти України).

в Одесі й Миколаєві висадилися сильніші антантські дивізії та в ці пристані приплила воєнна французька фльота. Тоді Винниченко в імені Директорії скликав нову Державну Наряду, щоб таки ще раз обміркувати питання організації начальної державної влади і основної лінії в зовнішній політиці. На цю нараду, яку скликано на день 16 січня, запрошено також представників Стрілецької Ради Корпусу Січових Стрільців.²⁷²⁾

Ця спроба реорганізації начальної державної влади в УНРеспубліці та визначення остаточної лінії в зовнішній і внутрішній політиці буде предметом розгляду вже в другім томі цього історичного нарису.

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ПЕРШОГО ПЕРІОДУ ДИРЕКТОРІЇ

(Від 15 листопада 1918 по 12 січня 1919)

У цій томі розглянено два місяці державного будівництва Української Держави в добі Директорії Української Народної Республіки. В окремих розділах з'ясовано й наświetлено під склом критичної аналізи діяльність органів Української Держави, їхні поодинокі акти, постанови й політичні концепції, а разом із тим також розглянено й проаналізовано інші політично-державні й мілітарно-оборонні чинники і суспільні явища в Україні та в потребі також у цілій Європі.

Неправильне розуміння цієї аналізи й критичного огляду поодиноких подій і самої ситуації в Україні під час цих двох місяців, могло б у декого з читачів викликати кривий образ цього періоду державного будівництва України. Могло б статися так, як може трапитися при огляді якоїсь будівлі. Оглядаючи докладно і при тому критично окремі часті будівничого твору зблизька, глядач може затратити можливість оцінити саму велич будівлі як цілості, з мистецького погляду. Щоб не впасти жертвою помилкової перспективи, глядач, після огляду окремих частин будівлі, мусить оглянути ще її цілість з відповідного віддалення. Подібно треба це зробити також у цій нарисі історії. Після критичної аналізи поодиноких явищ суспільно-культурного і політично-державного розвитку України в тім періоді, конче треба оглянути цілість діяльності національно-державних чинників у тім часі. Тільки тоді бу-

демо мати справедливий погляд на цілість тодішньої державно-творчої праці в Україні.

Перше, що треба сконстатувати, то героїзм цього періоду: героїзм учасних чинників державного творчого процесу Української Народної Республіки. Творчі віднови Української Держави в її суверенних формах після державного замаху гетьмана Павла Скоропадського 14 листопада 1918, а зокрема провід Українського Національного Союзу під головуванням В. Винниченка і співдіючі з ним усі політичні і військові чинники, виявили актом створення Директорії УНР і проголошення загальнонародного повстання незвичайний героїзм на історичну міру не лише в діях України, але й цілої Європи. Вони наражували своє життя і важилися на боротьбу з незвичайно сильним противником, якого підтримували всі московські неділимські чинники і німецька регулярна армія. Провідники повстання тоді самі розпоряджали дуже незначними силами, яких кількість на початку повстання не пересягала десятка тисяч вояків.

Друге, що бачимо з перспективи історії, то вміння Директорії і зокрема її голови В. Винниченка і визначеного нею свого члена Головним Отаманом С. Петлюри, викликати в народних масах небувалий від часів гетьмана Богдана Хмельницького національно-боевий ентузіазм для боротьби за суверенність Української Держави. Як свідчать навіть вороги української незалежної державности, — большевицькі історики — Директорія встигла протягом лише кількох днів усунути замаховий режим по всій Україні (за винятком одного Києва) та зламати опір оборонців цього режиму, — німецьку армію в кількох стах тисяч багнетів.

Третій момент, що уможливив цю небувалу в історії скору перемогу української національної революції, це безперечна спосібність Директорії УНР та всіх українських політичних чинників разом з основним ядром Війська УНР скоро зорганізувати народну повстанську армію і перетворити її в здатну до оператив-

них дій регулярну армію. Викликаний ентузіазм у парі з організаційним хистом нової державної влади Директорії уможливив це чудо в тодішній Європі на тлі загального воєнного втомлення світовою війною, що власне кінчалася в моменті постанови Директорії, після півторарічної великої революції на Сході Європи, як і після недавньої першої воєнної інвазії Советської Росії в Україні з великою руйнацією матеріяльних і моральних дібр.

Четвертим моментом, що йшов у цім періоді впарі з трьома попередніми, була соборна всенаціональна консолідація для оборони державної суверенности України. Вже ядро повстання Директорії УНР з'єднувало в собі борців за цю високу мету не лише з самої Придніпрянщини, але й з усіх інших земель України. Головною опорою повстання Директорії і зокрема її фронту проти осередку замахового режиму в Києві, були Січові Стрільці, що в переважній більшості старшинського і стрілецького складу були галичанами. Хоча Державний Секретаріят ЗУНР кликав їх на боротьбу за Львів, то вони залишилися для боротьби за Київ, уважаючи цілком слушно, що суверенність і соборність України утримається остаточно лише тоді, коли Київ буде столицею суверенної України. Залишився тоді з Директорією на передовій позиції боротьби за Київ також делегат Державного Секретаріяту, д-р Осип Назарук, з тих самих спонук. З Директорією в самій підготовній праці організування перших основ повстання працювали також буковинські Українці під проводом д-ра Артима Галіпа.

Проте, консолідація була також соборною під оглядом партійно-політичної веселки. Станули разом до державної праці у війську і в цивільній адміністрації всі українські національно-політичні угруповання і течії. Соціялісти-марксисты — Винниченко, Петлюра, Порш, Мазепа, Чехівський і інші; соціялісти етичного напрямку — соціялісти-революціонери — Микита Шаповал, Н. Григорійв, О. Мицюк, Михайло Грушевський,

В. Голубович, М. Ковалевський, і інші; соціялісти-федералісти, що були відповідником тодішніх націонал-демократів²⁰⁰) у Галичині — Сергій Єфремів, Олександр Шульгин, Сергій Шелухин, Михайло Корчинський і решта провідної старшої інтелігенції; самостійники-соціялісти, що були відповідником нинішніх націоналістів — ген. Греків, д-р Луценко, Олександр Макаренко і інші; народні республіканці, трудовики і хлібороби-демократи, які відповідали б теперішнім консервативним демократам; національні демократи з Галичини й Буковини, до яких належали д-р Дмитро Левицький,²⁰¹) Євген Коновалець і Василь Мудрий; радикали з Галичини — д-р Осип Назарук, Михайло Матчак, Ярослав Чиж, д-р Роман Дашкевич, Ф. Черник; симпатизуючі з націонал-демократами і частинно з радикалами — Андрій Мельник, Юліян Чайківський та інші Січові Стрільці. Весь цей вахляр політичних угруповань і течій станув солідарно в єдинім фронті до державного будівництва під проводом Директорії. Вийняток творили боротьбисти, які одначе до того часу не важилися в цій атмосфері національної консолідації виступити чинно проти Директорії.

Момент єдиного національного сконсолідованого фронту на демократичних основах був характеристичним для України в цім періоді. В сусідній московській нації в тім часі йшла відкрита кривава громадянська війна. Проте, вона в тім часі не могла ще заразити братоненависництвом українського суспільства. Також у сусідній Польщі в тім часі були два національні табори, які себе взаємно не визнавали — урядовий табір соціялістів і людовців під проводом начальника держави Юзефа Пілсудського та націоналістичний під проводом І. Падеревського і Р. Дмовського. Там власне на початку січня дійшло у Варшаві до державного перевороту проти уряду Морачевського і начальника держави Пілсудського, при чому арештовано майже всіх міністрів; тільки з трудом згноблено цей бунт.

Важливо підкреслити п'ятий момент: упорядко-

ваність держави. Держава — це найвища влада народу на своїй означеній території. Влада, поза своїм правним унормуванням і окресленням, — це фактичний стан послуху громадян державним органам. Державний апарат попереднього замахового режиму в ході повстання проти нього мусів бути усунений не лише тому, що проти нього була революція, але й тому, що він з погляду національності був переважно не-українським. Тим то щойно в ході боротьби треба було творити цілком новий державний апарат, що мусило представляти великі труднощі. Проте, вже за кілька днів за допомогою УНСоюзу цей апарат був збудований і функціонував цілком правильно. Він мав перед собою величезні труднощі в своїй праці на місцях, з огляду на масову мандрівку полонених колишньої російської армії з Австрії і Німеччини на Схід через Україну; та треба також мати на увазі конечність евакуації сотень тисяч німецької і австрійської армій з України. Хоча в таких відносинах не були б дивними явища бешкетів і погромів, то в загальній атмосфері національного ентузіазму народних мас не важилися злочинні чорносотенні і большевицькі елементи виступати з відкритими провокаціями таких злочинів. Не тільки українські джерела, але й авторитетні жидівські свідки стверджують, що в тім часі не було ніяких непорядків, заворушень або погромних явищ в Україні.²⁷¹) Цим відрізнялася Українська Народна Республіка в тім часі від сусідньої Польщі, де тоді бушували масові погроми проти Жидів і одночасно большевицькі або півбольшевицькі виступи, а дня 3 січня був навіть націоналістичний державний замах під проводом князя Сапеги.²⁷²) Отож, УНР у цім періоді була реальною упорядкованою правовою державою. На основі договору з Державним Секретаріатом ЗУНР з 1 грудня 1918, українська державність тоді простиралася від Сяну до Дону в повнім маєстаті реальної влади.

Цивільна влада мусила мати до свого розпорядження озброєне військове рам'я. Найбільшим успіхом вла-

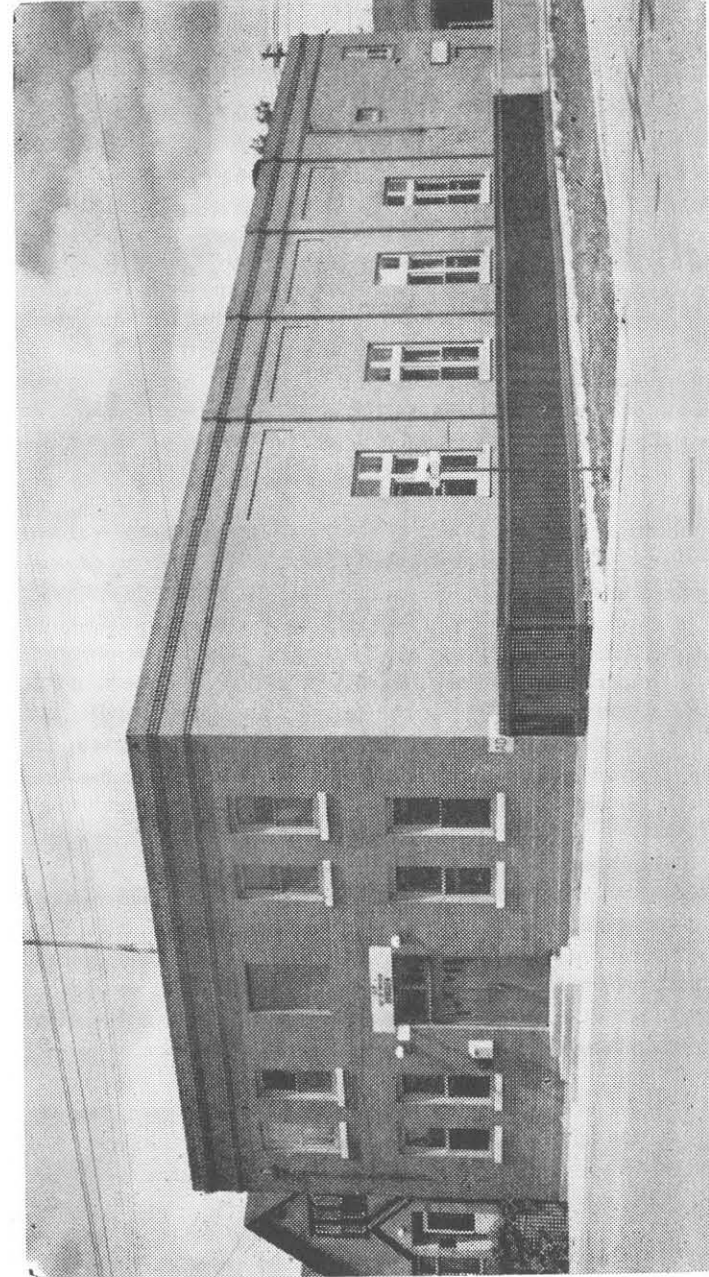
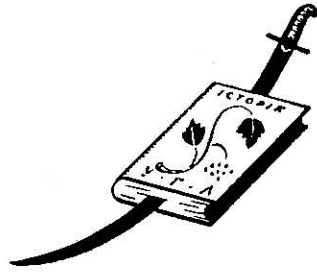
ди Директорії в тім часі була організація здисциплінованої регулярної армії. Без збройної сили не могла б Директорія УНР перемогти замаховий режим гетьмана і привернути повну суверенність Української Держави. Трудність організації збройних сил УНР була величезна. Вона відбувалася в ході повстання і боротьби проти замахового режиму, що мав при собі неділимську і німецьку збройну підтримку. Маса були втомлені попередньою війною. Від березня 1917 р. діяла розкладова большевицька агітація. Значна частина України була зруйнована світовою війною, бо фронти її йшли поперек українських земель. Ще гірше була підірвана мораль певних неосвічених кіл суспільства московсько-советською інвазією, що скінчилася всього 7 місяців перед повстанням Директорії. Хвилювання і замішання в масах внесли “карні відділи” проти села за земельну реформу, які кидав на села попередній гетьманський режим чи пак він потурав щодо цього поміщицьким елементам. До того всього долучилася за два тижні від повстання, бо вже 1 грудня, воєнна агресія Советської Росії. В цих важких умовах, яких не зазнала ніяка країна, будувала Директорія регулярну армію з невеликих з'єднань, що були при попереднім режимі, та з великої стотисячної маси повстанських загонів. У цім періоді двох місяців Директорія встигла поставити, як на ці відносини і на короткий час, велику регулярну збройну силу та кинути її на фронт проти агресора.

Важливим шостим моментом, який тут треба увидатнити, була дисциплінованість не лише регулярних, але й повстанських дивізій війська УНР. Це засвідчують також чужі спостерігачі.²⁷³)

Залишається сьомий момент: політична діяльність Директорії всередині України і дипломатична діяльність в стосунку до сторонніх чинників. Тут виявлялися, як ми бачили, деякі хитання в начальних органах держави. Проте, ці хитання не були більші ніж були в тім самім часі в урядах усіх держав Європи і навіть в уряді ЗДА. Навпаки, ці хитання щодо політичних концеп-

цій і щодо практичної політики в актуальних проблемах (становище до большевизму, до нових національних держав, до соціальних внутрішніх проблем і т. д.) були у шефів переможної антанти й ЗДА та в їх перших дорадників куди більші, ніж вони були всередині Директорії і Уряду УНР або тодішніх політичних провідників в Україні.

Треба з усією отвертістю признати, що найсвітлішим моментом під цим оглядом була тверда й непохитна боротьба в обороні суверенності Української Держави. Різниця думок, які були, то були тільки щодо способів і засобів найуспішнішої оборони цього найвищого принципу живої нації.

Дім Українського Товариства "Чугальня Просвіти" в Вінніпезі, Канада.

ПРИМІТКИ

Загальна примітка: Гранчасті дужки [] вказують на те, що там, де вони є, вставлений текст автора книжки.

¹⁾ Д-р Матвій Стахів: Гетьманський режим в Україні 1918 р. і його державно-правна якість. Нью-Йорк - Скрантон, 1951.

²⁾ Інша справа, якщо брати в державно-політичній творчості під увагу аспект соціологічний та політичний. В тім аспекті мусимо брати під увагу, що в новітній історії творцем держави є завжди той соціологічний твір, що його називаємо нацією. Про це ближче гляди: Д-р Матвій Стахів — Українські партії в соціологічній освітленні. Нью-Йорк - Скрантон - Дітройт, 1952.

³⁾ Іван з Парижу помер 1306-го року. Він відомий теолог і політичний теоретик, монах чину Домініканів. Учив у паризьким університеті. Його найвидатніший твір: *Tractatus de imperio*.

⁴⁾ Марсиль із Падуї (1275 — 1343) — італійський політичний теоретик. Йому приписують твір: *Defensor pacis*.

⁵⁾ "Imperium a Deo est, tamen per homines... Imperium immediate a Deo per medium tamen populi... Qui tamquam Dei minister et instrumentum eius iurisdictionis in ipsum transtulit".

⁶⁾ Про середньовічні політично-правні теорії гляди ближче: *Theories of the Middle Ages* by Dr. Otto Gierke. Cambridge, 1900.

⁷⁾ Обширніший зміст "записки" 10 гетьманських міністрів про те, що Українська Держава від тепер має властиво самоліквідуватися, приступаючи до відбудови давньої Росії спільно з білими московськими силами, поданий в Ілюстрованій Історії України 1917 - 23 Дмитра Дорошенка, який пізніше, на еміграції, став одним із найзавзятіших оборонців політики гетьмана Павла Скоропадського та гетьманського монархізму. (Том II, сторінка 394).

⁸⁾ Заява поміщена в повнім тексті в Д. Дорошенка, там таки, стор. 320 — 321. Тут зазначені місця крапками, де ми скоротили текст.

⁹⁾ Про обставини утворення нового кабінету гляди: Д. Дорошенко — там таки стор. 393 — 395.

¹⁰⁾ Заява Мілюкова в Д. Дорошенка, там таки, стор. 396-97. Лише частину міністрів покликав гетьман з-поміж кандидатів, які пропонував УНСоюз.

¹¹⁾ Д. Дорошенко: Ілюстрована Історія України 1918 — 1923 роках., том II, стор. 417 і наст.

¹²⁾ Там таки.

¹³⁾ Ближче про правний момент державного замаху Скоропадського гляди: Д-р Матвій Стахів, Гетьманський режим.

Про політичний аспект рішення Скоропадського і про рішення Регенційної Ради Польщі гляди: Д-р Матвій Стахів, *Західня Україна...*, том третій.

¹⁴⁾ Точніші дані про початки повстанської організації подає тільки Микита Шаповал. Гляди його першу публікацію про цей момент історії в його книжці: *Велика революція і українська визвольна програма*. Прага, 1928, стор. 120 — 122. Окрім того важливі подробиці з підготовки повстання в його спогадах: а) 22-го січня (Трудова Україна, Прага, числа 7 — 8 за 1932 рік. б) Гетьманщина і Директорія (Українське Громадське Слово, Нью-Йорк, рік 1954).

¹⁵⁾ В своїм публіцистичнім творі *Відродження нації*, в якому Винниченко пробував "розправитися" з Петлюрою і Грушевським, він лише натякував, що повстанський центр організував він і Шаповал. Це не відповідає історичним фактам. В технічній організації повстання він взагалі не брав участі і після свого приступлення до згаданого центру. Він займався лише політичною справою евентуального повстання, а технікою організації керували Шаповал, Осецький і Макарєнко. Це було цілком природне: мусів бути поділ праці у гуртку і працю треба було розділити відповідно до знання і здатности. В гурті Винниченко зразу ж зайняв становище голови, як найбільш вироблений у політичній ділянці він перебрав політичний сектор. Техніку перебравли три інші члени гуртка.

¹⁶⁾ Гляди Винниченко: *Відродження нації*, т. III, стор. 8 і наст. Микита Шаповал: *Велика революція і українська визвольна програма*, стор. 120 і наст. Павло Христюк: *Замітки і матеріали...*

т. IV, стор. 127. М. Шаповал: Гетьманщина і Директорія, ст. 28 і наст.

¹⁷⁾ Гляди про Винниченків проєкт компромісу з гетьманом в вище цитованих спогадах Шаповала під наголовком: 22 січня.

¹⁸⁾ Євген Коновалець: Причинки до історії Української Революції.

¹⁹⁾ Євген Коновалець, там таки, ст. 16 і наступні.

²⁰⁾ Д. Дорошенко, там таки, стор. 424.

²¹⁾ Святослав Доленга, Скоропадщина. 1934, стор. 140 і наст.

^{21А)} Проти постанови про вийняття Скоропадського з-під охорони закону застерігся в колах Директорії ще перед її ухваленням і переконував її не приймати д-р Осип Назарук, який незабаром став міністром преси. Правові держави такої постанови не приймають ніколи. Директорія могла за вище наведені порушення права поставити Скоропадського у випадку його зловлення перед суд, а не постановляти, що кожний громадянин міг у випадку зустрічі із Скоропадським вчинити що завгодно, отже вбити його, поранити і так далі. Єдиним юристом і практичним адвокатом у Директорії був тоді Андрієвський і то очевидно він переконав решту членів Директорії не слухати аргументів Назарука.

^{21А)} Дорошенко, там таки, стор. 414.

^{21В)} Дорошенко, там таки, стор. 416 і наст.

^{21С)} Д. Дорошенко, там таки, стор. 410.

^{21D)} Д. Дорошенко, там таки, стор. 410.

^{21E)} Там таки.

^{21F)} Там таки, стор. 417.

^{21G)} Хліборобська Україна (цитую з пам'яті).

^{21H)} В. Королів, Кінець гетьманату. Календар Дніпро за 1928.

^{21I)} Гляди ближче про цю справу в Назарука: Рік на Великій Україні, стор. 77 і наступні. Там Назарук заступав погляд, що в Україні не можна стосувати "балканських" способів супроти упавших представників режиму. До утечі Скоропадського з Києва, мабуть причинився не лише полк. Коновалець сам, але в порозумінні з Петлюрою. В справі непереслідування Скоропадського робив заходи секретар Скоропадського, Моркотун, масон, через українську лжожу масонів, до якої належав Петлюра. Про це пізніше писав Моркотун.

^{21J)} Спис членів кабінету гляди в гетьманського історика Д. Дорошенка, там таки, стор. 60 і наступні, а їхню партійну афіліацію у Винниченка, там таки, том III, стор. 39.

^{21K)} Докладний хід нарад з'їзду московських організацій за гетьманату в Києві і зокрема з'їзду кадетської партії, гляди: Вісник (Відень) за 1918 рік.

^{21L)} Текст меморіалу у Д. Дорошенка, там таки, стор. 103 — 107.

^{21M)} Ближче про цю партію і нову ідеологію вже на еміграції: В. Липинський і інші автори в журналі Хліборобська Україна (Відень) і зокрема відбитку звітлія Листи до Братів-Хліборобів Липинського.

^{21N)} Віктор Андрієвський, З недавнього минулого.

^{21O)} Д. Дорошенко, там таки, стор. 412. Правопис Д. Дорошенка.

^{21P)} Дорошенко (там таки, стор. 412 і наступні) ніде ні словом не зареєструє факту, що хочби пізніше, після повороту до Києва, гетьман Скоропадський у якомусь листі до Краснова спростував таку інтерпретацію своєї діяльності в напрямку віддання України під "стопи" майбутнього царя російської імперії.

^{21R)} Шаповал, там таки, стор. 19.

^{21S)} Гетьманський історик цю провокаційну промову на адресу України окреслив "поетичною" щодо стилю, а щодо змісту лише "не дуже тактовною". Вже цей один факт заставляє нас ставитися до оборонних заходів цього історика з великою обережністю і дуже часто з великими сумнівами.

^{21T)} Шаповал, там таки, стор. 39 і наст.

^{21U)} Шаповал, там таки, стор. 47. Дідушок — галицький Українець, журналіст.

^{21V)} Шаповал, там таки, стор. 47.

^{21W)} Винниченко, Відродження нації, том III, стор. 93 і наступні.

^{21X)} Всіх учасників подає тільки Шаповал (там таки, стор. 46), який писав за кілька місяців після події і ще пам'ятав докладно. Винниченко (там таки, стор. 94) писав пізніше і вже точно не пам'ятав і тому кількох учасників наради не згадав.

^{21Y)} Шаповал, там таки, стор. 48 і наст. Винниченко, там таки, стор. 95 - 96.

- ^{21Z)} Дослівна цитата з Шаповала, там таки.
- ^{21A)} Шаповал, там таки, стор. 48 - 49.
- ^{21B)} Шаповал, там таки.
- ^{21C)} Його стаття 22 січня, цитована вже раніше і Гетьманщина і Директорія, стор. 58.
- ^{21D)} Шаповал, там таки, стор. 32.
- ^{21E)} Гляди про це ближче: М. Стахів, Друга Советська Республіка в Україні, стор. 25 і наступні.
- ^{21F)} Винниченко у Відродженні нації не подає взагалі ні одної дати з часу підготовки повстання.
- ^{21G)} Гляди його Велика Революція і українська визвольна програма, Прага 1928, стор. 120.
- ^{21H)} Д. Дорошенко, там таки, стор. 406.
- ^{21I)} Він їх писав після свого приїзду зі Станиславова до Будапешту навесні 1919 р.
- ^{21J)} Д. Дорошенко, там таки, стор. 354.
- ^{21K)} Д. Дорошенко, там таки, стор. 359.
- ^{21L)} Шаповал, там таки, стор. 28 — 31.
- ^{21M)} Шаповал, там таки, стор. 31.
- ^{21N)} Дату телеграми і поїздки делегатів Стрілецької Ради подає А. Крезуб, Повстання проти гетьмана Скоропадського і Січові Стрільці. (Літературно-Науковий Вісник, 1928 р., книжка III, стор. 28). Цю дату невміло використовує потім Д. Дорошенко в своїй історії, стор. 406.
- ^{21O)} Дорошенко, там таки, стор. 406.
- ^{21P)} Шаповал, там таки, стор. 31.
- ^{21Q)} Про це: Стахів, Друга Сов. республіка, стор. 30 і наст.
- ²²⁾ Велика Революція (3 нагоди 10-ліття революції на Україні). З циклу лекцій в Америці. Прага, 1923, сторінка 122 і наступні.
- ²³⁾ М. Шаповал, там таки, стор. 123.
- ²⁴⁾ Гляди мою працю: Українські політичні партії у соціалістичнім наświetленні.
- ²⁵⁾ Павло Христюк: Замітки й матеріали..., том III, стор. 127 і наст., а також сторінки 158 — 159. Шаповал: Велика революція..., стор. 119 і наст.
- А. Крезуб: Повстання проти гетьмана Скоропадського і Січові Стрільці. (Літературно-Науковий Вісник, кн. XI за 1928).

- ²⁶⁾ Шаповал, 22 січня, в Трудовій Україні, як вище.
- ^{26A)} Шаповал, там таки.
- ²⁷⁾ Нехіть для Грушевського видно у Відродженні нації. Явну неприязнь до Грушевського виявляв М. Шаповал у часі побуту Директорії в Києві після перемоги.
- ²⁸⁾ Мериторично в справі політично слабких трьох членів Директорії оправдувався Микита Шаповал тим аргументом, що, мовляв, не було інших людей під рукою. Це оправдання не витримує критики. Був час перед конкретними виборами в УНСоюзі подумати ще про інших членів Директорії окрім Винниченка і Петлюри. Тимчасом Шаповал в останній хвилині запропонував на засіданні без попереднього порозуміння з кимнебудь не менш слабого кандидата від УПСР — Янка, а коли й цей не прийняв кандидатури, то обрано ще слабшого Шевця.

Нічим неприкрита ненависть Микити Шаповала до Михайла Грушевського є в його спогадах Гетьманщина і Директорія. Ці спогади він писав навесні 1919 р. Цю ненависть видно також у його творі "Схема життєпису", зокрема на сторінках 30, 31, 32 і 33.

Про це пише Микита Шаповал у своїм творі: Велика Революція і українська визвольна програма, стор. 122, а також у творі Гетьманщина і Директорія, стор. 60.

²⁹⁾ Не так поступив Микита Шаповал. Він недавній міністер і член Української Центральної Ради не взяв участі в організації оборонної сили проти наступу інвазійної армії Советської Росії, хоч він був колишнім активним (кадровим) старшиною в російській армії і від часу революції мав привернену рангу капітана. Петлюра був старший віком за Шаповала і ніколи раніше не відбув військового вишколу. Проте, він активно став до організації збройної оборони Української Держави і бився реально й відважно в першій фронтівій лінії. Тимчасом Шаповал в часі побуту Уряду УНРеспубліки в Києві взагалі цією справою не цікавився, а коли Державний Центр УНРеспубліки в лютім мусів під загрозою знищення відступити з Києва перед переважними ворожими силами, то Шаповал залишився в Києві і потім пішов на село під московсько-більшевицькою окупацією недалеко від Києва.

³⁰⁾ Петлюру звільнено з арешту або 10 або 11 листопада 1918.

У військових колах популярність Петлюри росла за Директорії ще більше власне тому, що він реально дбав про військову оборону УНРеспубліки проти її ворогів.

³¹⁾ Петлюра був обраний головним отаманом збройних сил УНРеспубліки виразно за згодою Винниченка і за його згодою наперед виїхав до Білої Церкви, до Коша Січових Стрільців, як майбутньої головної опірної сили повстання. Це свідчить виразно Шаповал (22-го січня, Трудова Україна, чч. 5 — 6 за 1932). Було це 14 листопада. Пізніше твердження Винниченка у його "Відродженні нації", ст. 25, що нібито Петлюра виїхав туди самовільно — таким чином сумнівне.

³²⁾ Том III, ст. 108.

³³⁾ М. Шаповал, Велика Революція, стор. 122.

³⁴⁾ Від часу видання Відродження нації, Винниченко рік за роком розвивав у своїх писаннях свою початкову легенду про маловартість Петлюри і вслід за тим твердження, що тільки внаслідок ніби то нічим немотивованої вимоги Січових Стрільців Петлюра "папав" у Директорію. В своїй брошурі Перед новим етапом (Торонто, 1938) він уже твердить, по смерті Шаповала, що бущім то Шаповал підозривав Петлюру, що він готов зрадити організацію повстання перед гетьманом та що нібито Шаповал тому відраджував брати Петлюру до Директорії. (Там таки, ст. 29 — 30). Нема для нікого сумніву, що в обличчі інших фактів, зокрема з писаного свідоцтва самого Шаповала в цитованій вище його праці, твердження Винниченка щодо Петлюри в цім сенсі є лише поетичною уявою Винниченка, в яку він потім сам повірив.

Винниченко і Петлюра були провідними членами тієї самої політичної організації — Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії. Вже цей факт тоді мусів спонукати Винниченка з партійної солідарності і з партійного інтересу підтримувати кандидатуру до Директорії, яку висунув наперед Микита Шаповал, а потім ще Січові Стрільці.

Микита Шаповал мав зрештою до Петлюри свою особисту нехоть ще з часів Української Центральної Ради. Микита Шаповал сам подає причину цієї неохоти, а саме почуття особистої образи, яку він нібито зазнав з боку Петлюри. Він згадує, що на

Третім Військовим З'їзді 1917 р. він сам від УПСР кандидував на голову цього з'їзду, але що Петлюра цю його кандидатуру ударемнив і що з того приводу він почув до Петлюри нехоть. (Шаповал, там таки, стор. 61 — 62).

Проте, що не писав би пізніше про вартість характеру і здібности Петлюри Шаповал, все таки залишається факт, що Шаповал мусів рахуватися з другим фактом, що Петлюра мав заслуги у ділянці військової організації і боротьби на фронті і також політичну популярність у зв'язку з арештом за оборону української справи перед Німцями і гетьманом. Тим то сам Шаповал ще в часі підготовки повстання поставив кандидатуру Петлюри до Директорії і на це погодився Винниченко без спротиву.

^{31A)} Тут подаємо Винниченка, як першого, що пустив в обіг дату 13 листопада. Це тому, що в книжковій формі цю дату він вперше опублікував. Звідки взяв Винниченко цю дату? Треба припускати, що цю дату він взяв від Шаповала, який писав нарис своїх спогадів навесні 1919 року в Будапешті, де він був разом з Винниченком в дорозі до Відня. Вони певно чимало часу присвячували в своїх розмовах минулим подіям і тоді також разом устійнювали цю дату вибору Директорії. Проте, ні Шаповал ні Винниченко тоді не мали з собою докладних матеріалів, які стверджували б цю дату. Вони її в якийсь спосіб вираховували і записали для себе. Шаповал це зробив перший у своїх спогадах, писаних у Будапешті (гляди Гетьманщина і Директорія), але опублікованих щойно тепер, після його смерті. В тім напрямку пішов також Винниченко. Проте, цієї дати не можемо вважати правильною, бо вона суперечить явно датам інших подій, які сталися перед вибором Директорії і які устійнені безспірно документами того часу.

³²⁾ Ці наші твердження підперті також спогадами В. Кедровського в ЛН Віснику, книжка V, 1928, стор. 39 і наст.

³³⁾ Винниченко зараз у першій своїй полемічній творі проти Петлюри і Грушевського під наголовком Відродження нації, старався понизити Петлюру в українській публічній opinio в той спосіб, що твердив, що нібито Петлюра самовільно оповістив в окремій відозві від свого імені повстання проти гетьмана, замість чекати на появу відозви Директорії. (Гляди про це цілий

розділ у третьому томі, сторінки 123—127 під вимовним титулом "Початок петлюрівщини"). Це представлення справи перечить організатор Директорії М. Шаловал, що ми вже наводили вище. Він виразно свідчить, що Петлюра виїхав раніше до Білої Церкви за згодою Винниченка і всіх ініціаторів повстанського центру, річ ясна не для чого іншого, як до підготовки виступу Січових Стрільців і організації там повстанських загонів. Без одночасної відозви з моментом виступу проти гетьмана не могло бути мови. Відозва Директорії появилася в Києві вночі з 15 на 16 листопада. Не раніше появилася відозва, яку видав Петлюра, але не від свого імені, а від імені Директорії.

Наочний свідок подій, який брав у них поважну участь, д-р Осип Назарук, присутній у Білій Церкві ще перед приїздом туди Петлюри, описує докладно, що вже 15 листопада ввечері був у Білій Церкві не лише Петлюра, але й Винниченко і інші. Зібралася нарада членів Директорії разом зі старшинами Січових Стрільців. Назарук запитав Винниченка, чи він привіз зі собою яку відозву, щоб можна було її з моментом проголошення повстання в Білій Церкві проголосити. Винниченко відповів, що не привіз ніякої. Тоді Назарук дістав доручення написати проєкт цієї відозви. Він її написав в окремій кімнаті, а потім приніс на нараду і прочитав її в присутності всіх членів Директорії і старшин. Проєкт відозви прийнято вповні з тим, що Петлюра запроєктував ще один уступ, який був схвалений нарадою. Цю відозву негайно післав Назарук з військовою сторожею до друкарні, щоб там її набрати і видрукувати так, щоб ніхто з друкарів не виніс ні одного примірника. З усього того спогаду видно безсумнівно, що відозва вийшла перша в Білій Церкві від цілої Директорії, а не від самого Петлюри. Виступ Січових Стрільців був виконаний щойно на другий день, 16 листопада. (Гляди: Назарук, Рік на Великій Україні, Відень, 1920, стор. 10 і наступні).

Щойно пізніше видавав Петлюра окремі відозви, як головнокомандуючий, але завжди вказував при тім на те, що він є полканим на свій пост наказом Директорії Української Народної Республіки (Такий є текст у Христюка, без дати, але з тексту видно, що він іде в основі за ходом думок першої відозви Директорії (Христюк, том III, ст. 133).

У світлі тих фактів є позбавлені всякої основи пізніші заки-

ди Винниченка у згаданім уступі Відродження нації, що нібито Петлюра причинився до того, що від самого початку повстання з причини буцімто його відозви від власного імені прилипла до всього українського визвольного руху того періоду назва "петлюрівщини", яку мали підставу дати большевики. Це безпідставне твердження Винниченка ще розводнює в пізніших своїх публікаціях, як Перед новим етапом (стор. 31 і наступні), а також у своїм ще недрукованім повністю Заповіті борцям за визволення (з датою Мужен, 4. VIII. 1949). Там він на сторінках 12—18 машинопису розводиться ще ширше з необґрунтованими закидами проти Петлюри, доходячи до того, що повторяє від неназваних "товаришів" закид, що Петлюра за буцімто царські гроші редагував журнал Українську Життя під час війни (де зрештою сам Винниченко співробітничав).

Самі большевицькі документи вповні опрокидують твердження Винниченка, що буцім то від якоїсь відозви Петлюри з половини листопада 1918 зразу прилипла до справи Директорії УНРеспубліки вимривлена назва "петлюрівці", яку буцімто відразу стосували большевики. Всі большевицькі документи від половини листопада по початок грудня 1918 року доказують незбито, що офіційний центр большевиків у Харкові і в Москві того терміну "петлюрівці" взагалі не вживав. Вони навіть не писали нічого про Директорію, бо припускали, що повстання відновило відразу УЦРаду. Тому большевики тоді писали про відновлену УЦРаду і про "гайдамаків", які за УЦРади найзавзятіше воювали з большевиками. (Про це ближче гляди документи в праці: Д-р Матвій Стахів — Друга Советська Республіка в Україні, 1957, стор. 37—49).

При цій нагоді треба коротко зазначити про цей "Заповіт" ось що: Винниченко написав його в 7 машинописних копіях і післав своїм політичним приятелям з відомої еміграційної групи для зроблення уваг. За якийсь час один примірник того Заповіту дістався до Москви, де його використано в двох публікаціях Винниченка про Петлюру і в брошурі З народом чи проти народу Юрія Смолича (1958). Коли появилася перша брошура ще за життя Розалії Винниченкової, тоді вона протестувала публічно проти використання большевиками того твору її подруга. Надрукувавши цей її протест, я негайно просив її, щоб

вона прислала мені для ознайомлення один примірник машинопису Заповіту та щоб подала, кому саме вона разом з другом розіслала перші копії Заповіту. Винниченкова дружина прислала мені копію Заповіту, але імен тих, кому вислано перші примірники і з яких большевики дістали копію, вона не подала, заявляючи, що тепер трудно це устійнити. Цей один з оригінальних примірників буде тут нераз предметом наших цитат. М. С.

⁸⁷⁾ Винниченко, Відродження нації, т. III, ст. 110—114.

⁸⁸⁾ А. Крезуб, Облога Києва (ЛНВ, кн. III за 1928, стор. 246).

⁸⁹⁾ Христюк, том IV., ст. 9.

⁹⁰⁾ Іван Юрій, сотник СС, Спогад про 22 січня, Літопис Червоної Калини, річник X, ч. 1 за 1928. Микита Шаповал, 22 січня, Трудова Україна.

^{90A)} Як подає у своїх спогадах один із головних творців повстання Директорії, Микита Шаповал, перед вибором Директорії на засіданні Українського Національного Союзу була згода Винниченка, Пелюри і Шаповала, що після перемоги повстання має Директорія скликати Установчі Збори. До часу скликання Установчих Зборів розумілося в колах організаторів повстання, що тимчасовим дорадним і контрольним органом Директорії мав бути Український Національний Союз, як політичний орган консолідації усіх українських політичних і громадських організацій.

Власне ідею скликання Установчих Зборів України і фунгування УНСоюзу, як тимчасового контрольно-громадського репрезентативного органу, висунуено пляново організаторами повстання для того, щоб не скликувати знову Української Центральної Ради. Це виразно підкреслює Микита Шаповал у своїх спогадах. З цього ясно, що організаторам, зокрема Винниченкові й Шаповалові, йшлося про те, щоб усунути від політичного впливу не тільки самого голову УЦРади Михайла Грушевського, але й цілий гурт діячів, що його очолював Грушевський із колишніх діячів УЦРади і який у самім УНСоюзі в часі гетьманщини не брав участі та не підтримував ідеї повстання в тій формі, яку створила Директорія. Таку саму позицію займали всі діячі Української Партії Соціалістів-Федералістів під проводом С. Єфремова, Ніковського, Мацієвича і інших.

Перший опублікував був текст наведеного вище Передвступного договору Вол. Винниченка у Відродженні нації (том III), але з опущенням преамблі. Всі пізніші публікації йшли за цим скороченим текстом Винниченка. Винниченко, як видно зі спогадів Микити Шаповала, пізніше був проти будьякої ролі УНСоюзу, як Тимчасового Органу Народно-Політичної Репрезентації. Мабуть тому він потім опустив немилий собі вступ до договору з його власним обов'язуючим формальним підписом.

⁴¹⁾ Відродження нації, частина третя, стор. 107.

⁴²⁾ Там таки, стор. 107.

⁴³⁾ В. Винниченко, Перед новим етапом, стор. 29.

⁴⁴⁾ Про невелике число регулярної армії при кінці січня 1919 року знаходимо точні дані у Винниченковім Відродженні нації, том III, стор. 245. Ці цифрові дані мав Винниченко від тодішнього міністра військових справ ген. Грекова. Причини для зменшення Армії УНРеспубліки в тім часі, що їх подає там Винниченко, є дороблені пізніше, коли він цілком змінив свої демократичні позиції і шукав нової політичної орієнтації. З того погляду він насвітлював усі раніші події і давав для них дуже часто неправильні пояснення. Цифра, подана Грековим, не охоплює Північного Фронту.

Є. Коновалець, Примітки до історії української революції.

⁴⁵⁾ Саломон Гольдельман, Листи жидівського соціал-демократа про Україну. Матеріали для історії українсько-жидівських відносин в час революції. Відень, 1921. Стор. 11—12. Останній уступ цитати є в автора підкреслений.

⁴⁶⁾ М. Рафес, Два года революции на Украине. Государственное Издательство, Москва, 1920.

⁴⁸⁾ Гляди: Матвій Яворський, Революція на Україні в її головних етапах. ДУВ, Харків, 1923, стор. 61—62.

⁴⁹⁾ Микита Шаповал, як найтісніший співробітник Винниченка у передповстанським періоді, свідчить на підставі довірочних оповідань самого Винниченка, що він взагалі не бачив на очі Раковського і Мануїльського під час їх перебування в Києві для переговорів з гетьманським урядом про мир. Так звані "переговори", тобто розмови з Мануїльським, нібито провадив Авдієнко, а потім передавав сказане дружині Винниченка, Розалії, а вона передавала далі, своєму подругові. Що в тих переговорах бу-

ло видумкою Авдієнка, а що поезією пані Розалії Винниченкової, чи якогось іншого "посередника" у цих "переговорах", того ми тепер не можемо знати, хіба залишилися якісь записки учасних осіб. Подробиці цих оригінальних "переговорів" з оповідання Винниченка подає Микита Шаповал у своїй, уже тут цитованій статті "22 січня".

Безсумнівність факту, що в кожному разі большевики не брали поважно якихсь таких балачок, видно з того, що вони цілком були заскочені самим фактом повстання, якого вони таким чином цілком не очікували.

Основний розгляд цього "епізоду" і література для цього подані: Матвій Стахів, Друга Советська Республіка в Україні, стор. 41 і наступні.

^{10A)} Д. Дорошенко, Історія, стор. 186—187.

^{10B)} Текст цього договору: М. Стахів, Західна Україна, том III.

^{10C)} При вступі влади Директорії УНР до Києва зараз з наказу самої Директорії зроблено розшук за московськими міністрами в останнім кабінеті гетьмана. Кого знайдено, того арештовано за злочин державної зради проти Української Держави. Окрім того арештовано також київського православного митрополита Антонія. Це був один із провідників московського чорносотенства, яке голосило погромні акції проти Українців і Жидів: він ще в часі існування Української Держави заохочував до активної боротьби проти неї. Тим то митрополит Антоній був винен кількох злочинів одночасно.

Не тільки в часі революції, але й у нормальних часах ці особи цілком згідно з правом підлягали арештові і дальшому судові. Проте, тут Директорія зробила важку помилку через те, що не наказала найскорішого слідства над цими арештованими і не постаралася про те, щоб вони в надзвичайно скорому порядку були поставлені перед незалежний суд Української Держави. Після винесення судового вироку, навіть еwentуально згідно з правом на смерть, Директорія могла казу змінити на негайну депортацію за кордони України.

Проте, слідство над цими арештованими провадилося довго і не скінчилося навіть до кінця другого періоду влади Директорії. Найгірша справа була з протягненням слідства в справі митрополита Антонія, бо цей факт дуже зручно використали

московські білі чинники для того, щоб підняти на Заході світову прилюдну думку проти Української Держави, мовляв, Директорія УНР "переслідуює Православну Церкву гірше ніж переслідують християн за Нерона". Зокрема московським чорносотенцям тоді вдалося спонукати англіканську Церкву в Британії до публічних протестів у цій справі. Про це є ближче мова в третім томі цієї праці, де є розглянена політика Директорії УНР супроти антанті.

¹¹⁾ Винниченко пізніше, в 1920 році, в третім томі Відродження нації пробував дати інше обґрунтування повстання Директорії, мотивуючи його в основі соціально-революційним. Проте, він не добачає цілком, що тому мотивуванню в його книжці суперечить текст Деклярації Директорії з 15 листопада і особовий склад Директорії, обраний за проектом самого Винниченка. Перед виборами Директорії мусів же Винниченко знати, що ні С. Петлюра, ні проф. Швець, ні адвокат Андрієвський, ні тим менше Андрій Макаренко, не будуть робити соціальної революції "радянського типу", як це старався обґрунтувати Винниченко в 1920 році.

Цей кривий образ історичних фактів видно у Винниченка особливо яскраво в його брошурі Перед новим етапом. Там він представляє справу так, що "його течія" нібито від самого початку готувала соціальну революцію радянського типу, а вся невдача ніби то сталася лише в наслідок протилежної позиції Петлюри (сторінка 28 і наст.).

Легендарність позиції Винниченка йде ще далі в наслідок фактів, коли він у своїм Заповіті представляє справу так, що він весь час першої окупації України большевиками сидів у підпіллі і не вертався з того "підпілля" також після того, як Армія УНРеспубліки в союзі з центральними державами прогнала советсько-московську інвазію з України і коли від 1 березня по 29 квітня далі правила Україною УНРада. Мовляв, він вернувся з підпілля аж за режиму Скоропадського, коли цей проголосив федерацію з Росією. Про це він оповідає дослівно так:

"Вернувшись до Києва з підпілля, заставши розгром Центральної Ради і проголошену русским генералом Скоропадським "федерацію" з Росією, підперту формованою ним армією з рус-

ських офіцерів, утікших на Україну від большевизму, будучи пройнятий весь люттям від "пацифікації", соромом за нас, боєм за українське ім'я, я почав організувати повстання..." (стор. 9).

Все те оповідання суперечить ствердженням документами фактам. Адже Винниченко вернувся з "підпілля" ще при кінці березня або на початку квітня до Києва за УЦРади, бо брав участь у публічних засіданнях УЦРади, а навіть там виголосив промову дуже націоналістичного характеру, в якій обороняв факт, що Уряд Всеволода Голубовича запросив був на допомогу Армії УНР німецький наряд, чи пач армію німецького народу. А потім за гетьманського режиму він провадив знову ж дуже яскраву національну політику, а не соціально-революційну, як голова УНСоюзу. Його тодішню політику одобрювали та підтримували всі помірковані і навіть дуже праві українські національні елементи.

⁵³⁾ Ближче про становище різних партійних угруповань і фракцій перед і під час Державної Наради у Винниці гляди: Христюк, том IV, стор. 6-9. Треба тямити, що пізніше, у Відродженні нації, Винниченко з відомих причин сам перебільшував свої тодішні настрої.

⁵⁴⁾ Гляди ноту Директорії "До демократій усіх націй світу і до демократій держав антанті зокрема" з 27 листопада 1918, надану через радіо з Винниці (Христюк, том IV, стор. 6). Ближче про це буде мова при розгляді політики Директорії щодо Заходу в третім томі цієї праці.

55) Христюк, IV, стор. 13, на підставі опису свідка.

⁵⁶⁾ Ці наслідки засвідчують усі учасники цих подій, які оповістили свої спогади з того часу. Між ними д-р О. Назарук, Павло Христюк, Ш. Андрієвський, полк. Коновалець, Д. Дорошенко, А. Крезуб і інші. Це інша річ, що мемуаристи бажали іншого вирішення актуальних проблем, але вони згідні в тій дусі, що внаслідок того, що Директорія своєчасно не давала твердої політичної лінії, наступав в умах мас політичний хаос, а з того також хаотичні відносини в новоорганізованій державній адміністрації на місцях

⁵⁷⁾ Ближчі дані про політичні партії Придніпрянщини того часу гляди: Д-р Матвій Стахів — Українські політичні партії в соціологічному наświetленні. Скрентон, 1954, стор. 39 і наступні.

⁵⁸⁾ М. Яворський, Революція на Україні в її головних етапах, стор. 56 і наст. — А. В. Лихолат, Разгром националистической контрреволюции на Украине, Гос. Изд. Политической Литературы, Москва, 1954, стор. 107 і наст.

⁵⁹⁾ М. Шаповал, Народництво в українському визвольному рухові (Вільна Спілка, ч. 3), а також Христюк, том IV, стор. 7.

⁶⁰⁾ Микита Шаповал, там таки, стор. 105 і наст., а також Христюк, т. IV, стор. 7 і наст.

⁶¹⁾ М. Шаповал, там таки, 108. Христюк, IV, ст. 7-8.

⁶²⁾ Шаповал, там таки.

⁶³⁾ Христюк, том III, стор. 96-97.

⁶⁴⁾ Христюк, том IV, ст. 8.

⁶⁵⁾ Там таки, ст. 8.

⁶⁶⁾ Христюк, том IV, ст. 8.

⁶⁷⁾ Христюк, том IV, стор. 251, а також Коновалець, стор. 32.

⁶⁸⁾ Христюк, том IV, стор. 11.

⁶⁹⁾ Коновалець, там таки, стор. 32.

⁷⁰⁾ Хід з'їзду і текст резолюції в Христюка, том IV, стор.

45-6.

⁷¹⁾ Христюк, там таки, ст. 46-47.

⁷²⁾ Наприклад, у В. Винниченка, В. Чехівського і Миколи Порша. Гляди про це ближче: І. Мазепа, В огні й бурі революції, том I, ст. 74 і наст., а також Христюк, том IV, ст. 9, 21.

⁷³⁾ Христюк, IV, ст. 9.

^{73A)} Гляди спис членів УЦРади в Д. Дорошенка, том I, стор. 69-71. Ясна річ, що аж опісля Микита Шаповал організаційно перейшов від цієї партії до соціалістів-революціонерів.

^{73B)} Инж. Василевський, Українська Партія Самостійників-Соціалістів (У.Н.П.), 1920, Відень, стор. 15. Там ім'я адвоката Андрієвського подано "М". Це мабуть друкарська помилка, яку перебрав також Д. Дорошенко, там таки, стор. 54. Нам здається, що тут очевидна помилка і ми її виправили на "Панас", бо другого адвоката Андрієвського з хресним іменем на "М" ми не зустрічали серед діячів Києва.

^{73C)} Так називає цю ідеологію д-р Олександр Петренко в згаданій вище брошурі про УПСС (УНС), стор. 57 і наст.

^{73D)} Гляди ближче текст програми в цитованій брошурі, стор. 63 і наст.

^{78E)} Там таки, стор. 79-80.

^{78F)} Точна характеристика тодішніх політичних партій в Україні гляди: Д-р Матвій Стахів, Українські політичні партії в соціологічній освітленні. Скрентон, 1954.

^{78G)} Це признає також згадана вище брошура партії самостійників-соціалістів (стор. 3).

^{78H)} Там таки, стор. 3.

⁷⁹⁾ У Відродженні нації Винниченка (том III, ст. 168), поставлено помилково замість "вибрані" слово "вироблені". У Христюка (том IV, ст. 15) це місце видруковано правильно.

⁷⁹⁾ У Винниченка, там таки, є "війська", у Христюка, там таки, є "військо". Треба припускати, що текст Христюка в тім місці правильний. В обидвох текстах є "монастирських".

⁷⁷⁾ В Христюка, там таки, надруковано правильно: земельної і промислової буржуазії.

⁷⁸⁾ У Винниченка, там таки, поміщено неправильно "економічного, політичного життя".

⁷⁹⁾ У Винниченка, там таки, замість "у війську" стоїть "у військах".

⁸⁰⁾ У Винниченка, там таки, замість "освіти" стоїть "просвіти".

⁸¹⁾ В Христюка — "повновласть", у Винниченка "повновладство".

⁸²⁾ В Христюка, там таки, у фразі "направити все господарство" опущено слово "все".

⁸³⁾ Цей уступ Деклярації у Винниченка, там таки, пропущений цілком.

⁸⁴⁾ Цей уступ також опущений у Винниченка. Він напевно автентичний у Христюка, бо вповні відповідає поглядам, які раніше й тоді голосив Винниченко як автор Деклярації. Окрім того на цей уступ Деклярації покликається з оригіналу у своїх спогадах Віктор Андрієвський (З минулого, том II, частина друга — Директорія, стор. 27).

^{84A)} Текст Деклярації подано за Винниченком, (Відродження нації, том III, стор. 168-176) та Христюком (том IV, ст. 15-18). Ніде не замінювано якихсь тепер небувалих у літературній мові слів, а тільки застосовано правописні поправки.

^{84B)} Христюк, том IV, стор. 2021, а також М. Шаповал, Велика революція, стор. 127.

^{84C)} Греків, там таки. Инж. І. Василевський, там таки, ст. 45.

^{84D)} Василевський, там таки.

^{84E)} Для орієнтації треба тут замітити, що самостійники-соціалісти пізніше, після 1920-го року, стали джерелом, звідки черпав свої ідеї і членів націоналістичний рух. Соціалісти-федералісти на еміграції перезвали свою партію "радикально-демократичною", а на другій еміграції ще раз змінили свою назву на "Український Національно-Державний Союз" (УНДС), приєднавши до себе частину членства УНДО, ФНС і інших партій.

⁸⁵⁾ Винниченко у Відродженні нації (том III, ст. 136 і наступні) пише, що то він наперед висунув був у Хвастові перед Директорією і перед нарадою з політичними партіями пропозицію, щоб Директорія проголосила систему "влади рад" в сенсі "диктатури пролетаріату". Цю пропозицію відкинули інші члени Директорії, зокрема Петлюра, та представники партій. Їх аргументам пізніше Винниченко в цій публікації проти Петлюри підсуває не мотиви політичні, а виключно страх, що вони не могли стати большевиками (стор. 196). В тій ситуації він висунув компромісовий проєкт "трудового принципу", який ляг в основу пізнішої Грудневої Деклярації. Важливо, що Винниченко пізніше в ході свого неохітизму в 1920-тім році твердить, що він у цій справі пішов не з переконання, але для підступу щодо інших членів Директорії та представників партій. Він пише дослівно, що в цій справі "пішов на хитрощі" (ст. 141). Всі ці його пізніші заяви з січня 1919 року в Києві, ми мусимо прийняти з цілою певністю, отже це самооскарження у Відні на початку 1920 року є безпідставне.

⁸⁶⁾ Винниченко не був марксистським теоретиком і не написав ні одної теоретичної праці на цю тему, а тільки праці для пропаганди готових кличів. Зокрема він не займався наукою політичної економії і не написав на ту тему ніякої праці. Звідсіль випливають в Деклярації такі неточності, як ставлення побіч себе "господарства і промислу", так якби промисл не належав до "господарства". Таких місць читач знайде в Деклярації більше.

⁸⁷⁾ В тім пункті Деклярація Директорії зретагована неуважно і з того виходить суперечність. Всюди в Деклярації говориться про виключність "трудої демократії" аж до Конгресу Трудового Народу України, тобто виключається від участі у владі

в центрі і на місцях "нетрудові елементи", а одночасно стверджується, що "відновлено демократичні, вибрані всенародним голосуванням органи місцевого самоврядування". Це означає, що привернено компетенцію і особовий склад цих органів із часів УЦРади.

⁸⁸⁾ Матеріал, що підтверджує це твердження щодо практики в адміністрації, дають численні спогади учасників цієї доби, а навіть міністрів (наприклад, О. Назарука). Зокрема гляди: Коновалець, там таки, стор. 21 і наст.; Назарук, там таки, стор. 83, 84, 108, 116 і ін.; Мазепа, том I, стор. 74 і наст.

⁸⁹⁾ Ближче про цю отаманію гляди: Коновалець, там таки, стор. 18 і наст.; Мазепа, том I, стор. 75-76. Також нариси полк. Середи в Літописі Червоної Калини.

⁹⁰⁾ Д-р Осип Назарук згадує у своїх спогадах проєкт реорганізації Армії УНРеспубліки, який предложив був пізніший "незалежний соціал-демократ" Авдієнко. Він пропонував наслідувати методи організації червоної армії Советської Росії, забуваючи, що там була єдина і при тім диктаторська партія, яка могла будувати армію на партійно-ідеологічних основах (стор. 81-82). З другого боку деякий час ген. Осецький висував плян набору війська на підставі дуже високих платень для рядових вояків (стор. 110).

⁹¹⁾ Таке твердження пустив в оборот перший Винниченко у Відродження нації (том III, зокрема стор. 184 і наступні, а також в багатьох інших місцях цієї публікації). Потім він повторяє це твердження у всіх своїх писаннях до свого "Заповіту" включно. В деякій мірі закидає вину Петлюрі під цим оглядом також Коновалець (там таки, стор. 22). Коновалець твердить, що Петлюра мало енергійно виступав проти отаманів та надто довіряв окремим отаманам, поки вони не виступили відкрито проти уряду. Проте, звідки мав набрати Петлюра сили, щоб всюди згнобити відразу перші прояви непослуху?

⁹²⁾ Про подібні явища в Польщі гляди: М. Стахів — Західня Україна, том II.

⁹³⁾ Це виразно посвідчує Коновалець, там таки, стор. 22. Він також підносить факт, що різних отаманів фаворизували всі інші члени Директорії (Андрієвський, Швець, Махаренко). Вимоги до Директорії, щоб шукати засобів для боротьби з лихом, не мог-

ли дати ніякого результату з огляду на брак відповідних сил.

⁹⁴⁾ Цифру 400,000 вояків подає між іншим М. Шаповал у своїй Великій революції... на стор. 135. Винниченко, який у своїм Відродженні нації любить представляти перший період Директорії, як ідеальні відносини, не доходить до цієї цифри.

⁹⁵⁾ Вироки кари смерти проти погромництва і за шпигунство були проголошені публічно. Про це буде мова окремо в дальних томах.

⁹⁶⁾ Дуже цікаве становище авторів різних спогадів і історичних нарисів до земельного закону Директорії. Христюк у своїх Замітках і матеріали до історії української революції (том IV) взагалі не подає не то тексту, але навіть змісту цього земельного закону. Автор цього закону, міністер земельних справ М. Шаповал, не подає у своїй Великій революції ні тексту ні точнішого змісту цього важливого закону. Він згадує лише коротко кілька подробиць.

⁹⁷⁾ Цифри з тодішньої статистики гляди ближче: М. Стахів — Друга Советська Республіка, стор. 266 і наст.

⁹⁸⁾ Ближче про ці справи в автора проєкту земельного закону Директорії УНР: М. Шаповал — Революційний соціалізм на Україні, Відень, 1921, стор. 138 і наступні.

⁹⁹⁾ Ближче про большевицьку пропаганду гляди: Стахів — Друга Советська Республіка в Україні, стор. 272 і наст.

¹⁰⁰⁾ Директорія, наприклад, своєчасно не знала про те, що в офіційнім органі РКП "Правді" (Москва) був оповіщений воєнний маніфест новоутвореного "Тимчасового Робітничо - Селянського Уряду України". Не знала вона раніше також нічого про утворення Ревоєнсовету проти України в Курську на чолі зі Сталіном (17 листопада 1918). Про всі ці події дивись ближче: Стахів, там таки.

¹⁰¹⁾ Христюк, т. IV, стор. 59.

¹⁰²⁾ Винниченко і Шаповал уважали "трудоу систему" виборів найвищим досягненням.

¹⁰³⁾ Коновалець, там таки, стор. 20 і наст.

¹⁰⁴⁾ Павло Богацький, Спогади.

¹⁰⁵⁾ Назарук, там таки, стор. 116 і наст.

¹⁰⁶⁾ Перший пустив напади на "отаманію" в адміністрації УНРеспубліки в часі Директорії В. Винниченко у своїм Відро-

дженні нації (том III, ст. 181-189). Спеціально він нападає на полк. Болбочана, командира Запорізького Корпусу та полк. Ковнальця, командира Корпусу Січових Стрільців. Щодо першого, то він належав до перших ініціаторів повстання, на яких сперлася Директорія і зокрема Винниченко, як голова ініціативного підготовчого гуртка. Щодо другого, то Винниченко виразно підкресляє в іншому місці, що без Січових Стрільців взагалі було б повстання неможливе. А щодо них обидвох і взагалі всіх тих військових старшин, яких він, після зміни своєї політичної орієнтації, осуджує, як "отаманів", він все таки признає, що вони були чесним національним елементом, якому, мовляв, тільки не доставало зрозуміння соціальної справи (там таки, стор. 182 і 185). Дуже гостро нападає на "військових" Христюк, який при писанні своєї Заміток і матеріалів перейшов був мутацію на позицію "боротьбистів". Зокрема дивись у нього том IV, стор. 23 до 27.

¹⁰⁷⁾ Христюк, том IV, стор. 24.

¹⁰⁸⁾ Христюк, там таки, стор. 25.

¹⁰⁹⁾ Христюк, там таки.

¹¹⁰⁾ Христюк, там таки, стор. 24.

¹¹¹⁾ Христюк, том IV, стор. 24.

¹¹²⁾ Гляди про це зокрема в спогадах учасників визвольної боротьби: Антін Крезуб, Повстання от. Зеленого проти Директорії в січні 1919 р., ЛНБ, Львів, 1927, книжка V. Віктор Андрієвський, З минулого, том II, Директорія стор. 76 і наступні.

¹¹³⁾ Назарук, там таки, стор. 83 і 86.

¹¹⁴⁾ Назарук, там таки, стор. 86.

¹¹⁵⁾ Назарук, там таки, стор. 100.

¹¹⁶⁾ Винниченко, який був ініціатором утворення Управління Преси й Пропаганди, як окремого міністерства і на його пропозицію йменовано на цей пост д-ра Осипа Назарука, потім у своїм Відродженні нації гостро виступив проти "немилосердної цензури" (стор. 182, IV-го тому). Цей напад на цензуру є цілком безпідставним, бо ж Винниченко міг спонукати кожної хвилини димісію голови цього управління та йменувати іншого, що йшов би був на руку всякому надужиттю пресової свободи. Тимчасом Винниченко не тільки не давав димісії Назарукові, але ще наділяв його найбільш відповідальними і довіреними місіями, як

місія до Одеси, про що буде мова. Те саме відноситься також до Христюка, який потім був членом Уряду УНР, при яким далі панувала та сама система цензури преси.

¹¹⁷⁾ Про це читач знайде багато матеріалу в Назарука, там таки, зокрема на сторінці 98 і наст. Там оповідається про те, як то Єфремов Сергій висмівав перед київською публікою розпорядки урядуючого як шефа безпеки столиці командира Корпусу Січових Стрільців.

¹¹⁸⁾ Автор цієї праці перебував на початку 1920 року в Празі і там мав нагоду переконатися, що Дипломатична Місія УНР винаймала половину великої палати на свої потреби в кудибільшій розмірі, як дипломатичні представництва інших держав.

¹¹⁹⁾ Дмитро Дорошенко, Мої спомини про недавнє-минуле. Частина четверта. Під Директорією. На чужині (1919-1920). Львів, 1924. Стор. 3-4. Він наводить факти, що деякі військові старшини діставали по два місяці відпустки за кордон!

Цей сумний факт із політики міністерства закордонних справ поясняв авторові цієї праці Михайло Корчинський, що був державним секретарем в часі кабінету Володимира Чехівського, так: Корчинський звернув увагу Чехівському, як прем'єрові і міністрові закордонних справ, що надто багато фахової інтелігенції виїздить з різними непотрібними місіями за кордон тоді, коли ця інтелігенція потрібна в Україні для державної праці. На це Чехівський відповів: І так тут прийдуть большевики, то можуть знищити цю інтелігенцію. Треба її зберегти за кордоном з гуманних причин.

¹²⁰⁾ Гляди про це спомини ген. Грекова (Шлях Перемоги). Також про це можна знайти факти в Назарука, зокрема на стор. 119 і 120. Також Мазепа, там таки, том I, стор. 82, стверджує, що місії було надто багато і що вони відтягали непотрібно багато людей від кінцевої праці в Україні. Вирішування в Директорії питань зовнішньої політики видно з того, що ноти до Москви у відповідь комісареві Чічеронові підписував не сам міністер закордонних справ, але й ціла Директорія. Окрім того гляди про такі випадки у Мазепи, там таки, стор. 103-105.

Таким чином за всю тодішню політику міністерства закордонних справ відповідає історично не сам Чехівський, але вся Директорія. Про місії рішав Винниченко сам.

¹²³ Арнольдъ Марголинъ — Украина и политика антанты (Записки еврея и гражданина). Берлинъ, 1921, стор. 122.

¹²⁴ Подробиці переговорів в Одесі з Французами будуть ближче представлені в одному з дальших томів цієї праці.

¹²⁵ Про ці переговори буде в нас докладніше мова в окремій томі.

¹²⁶ Ближче про цю місію Директорії до Варшави гляди: М. Стахів — Західня Україна, том V, стор. 104.

¹²⁷ Всі ці закони вчислені в Христюка, т. IV, стор. 22-23.

¹²⁸ Христюк, том IV, стор. 12 і наст.

¹²⁹ Христюк, там таки, том IV, стор. 11 і наст.

¹³⁰ Христюк, том IV, стор. 11.

¹³¹ Христюк, том IV, стор. 11. Також Назарук, там таки, стор. 100 і наст.

¹³² Христюк, том IV, стор. 39-40.

¹³³ Опис виборів у Полтавщині гляди в В. Андрієвського, там таки, стор. 110. Гляди про склад Конгресу в Мазепи, том 1, стор. 91.

¹³⁴ Мазепа, там таки, стор. 91.

¹³⁵ Колишній член цієї партії і килькаразовий міністер УНР Республіки від цієї партії, проф. Борис Мартос, при нагоді свого 75-ліття народження, в листі до редакції Народної Воли (Скрентон) поставив твердження, що ця партія не була марксієвською, а тільки, мовляв, деякі члени були марксієвцями. (Гляди Народна Воля число 26, стор. 6 за 1959 р.). Не відомо, з яких причин Б. Мартос виставив це твердження в 40-річчя своєї міністерської діяльності, яка була від імені названої партії. Всі публікації цієї партії, всі її резолюції і заяви її проводу йшли завжди в дусі модерного марксієвизму не тільки в часі діяльності партії до революції і після неї в Україні, але й на еміграції.

¹³⁶ Загальну характеристику цієї партії знайде читач: М. Стахів, Українські політичні партії в соціологічному наświetленні.

¹³⁷ Таке окреме міністерство забирало непотрібно відповідні приміщення в столиці, що тоді терпіла на недостачу вільних помешкань, далі, воно відтягало від іншої і кінечнішої державної праці цілу масу інтелігентних сил і при тім потягало за собою непотрібні видатки. Те саме відноситься до міністерства врівознань, яке можна було злучити з міністерством освіти.

¹³⁸ Панас Феденко — Ісаак Мазепа, Лондон, 1954, стор. 52.

¹³⁹ Мазепа, том 1, стор. 74.

¹⁴⁰ Там таки, стор. 74.

¹⁴¹ Феденко, там таки, стор. 60. Автор цитованої праці при тім зазначає, що після виходу від Чехівського по закінченні цієї розмови з ним, Мазепа сказав: "Альоша Карамазов у ролі прем'єра".

¹⁴² Пізніше, за советсько-московської окупації, Чехівський став займатися організацією Української Автокефальної Православної Церкви. Він був членом її Всеукраїнської Церковної Ради. Одночасно він був також членом Української Комуністичної Партії (УКП). Дуже характеристична його розповідь, як свідка на процесі, що його провадила советська влада проти колишнього прем'єра УНР Всеволода Голубовича і інших членів Центрального Комітету УПСР (центральної течії). Цей процес почався був 22 травня 1921 і скінчився засудом всіх обвинувачених. Володимир Чехівський був покликаний на цей процес, як свідок, в однім місці він сам себе характеризував так: "Коли я вийшов з уряду [УНРеспубліки] і став чесним чоловіком, я порвав зв'язки з партією [УСДРП]". Таким чином Чехівський пізніше уважав свою діяльність в Уряді УНР за щось неморальне чи таке, що противилося самому поняттю чесної людини. (Гляди про це: Дело членов Центрального Комитета Украинской Партии Социал-Революционеров Голубовича, Петренка, Лызановского, Часныка, Ярослава и др. (Стенографический отчет). Под редакцией Я. З. Мануильского и С. С. Дукельского. Харьков, Типография Всеукраинской Чрезвычайной Комиссии, 1921. Ст. 313).

¹⁴³ Мазепа, том 1, стор. 77.

¹⁴⁴ Мазепа, там таки.

¹⁴⁵ Пісоцький був сином поміщика з Катеринославщини. Це не перешкоджувало молодому Пісоцькому, як видно, бути більшовицьким. Його походження подає Мазепа (том 1, сторінка 77).

¹⁴⁶ Христюк, том IV, стор. 50.

¹⁴⁷ Мазепа, там таки, стор. 78.

¹⁴⁸ Христюк, том IV, стор. 50.

¹⁴⁹ Феденко, там таки, стор. 53.

¹⁵⁰ Христюк, том IV, стор. 50, Мазепа, том 1, стор. 78-79.

¹⁵¹⁾ Таке переконання з'їзду передає Феденко, там таки, стор. 54.

¹⁵²⁾ Мазепа, там таки, стор. 78, подає, що то підо впливом Винниченка зробився був М. Авдієнко советофілом. Коли він вислухав протисовєтську промову Винниченка на з'їзді, то він страшенно був обурений на нього.

¹⁵³⁾ Це місце з його промови важливе для нас тим, що тоді Винниченко єдиний раз признався не тільки перед собою, але й публічно, що він оцінює все національно-політичне життя не так у дусі холодного розуму, як у дусі свого письменницько-мистецького почування.

¹⁵⁴⁾ Підкреслення факту в промові Винниченка, що партія є марксистська ("ми марксисты") має для нашої оцінки цієї партії джерельне значіння. В світлі того теперішнє твердження Мартоса, який мусів бути також на цім з'їзді, паде цілком, як неправильне.

¹⁵⁵⁾ Так у Мазепи, там таки, стор. 79. В Христюка в тім місці стоїть "соціаліст". З контексту цілої промови видно, що запис Мазепи був правильний, а помилка є або в Христюка при відписуванні тексту з Робітничої Газети, або могла бути помилка в самій Робітничій Газеті. М. С.

¹⁵⁶⁾ Винниченко тут вживає терміну "володіння" в розумінні "власности". М. С.

¹⁵⁷⁾ Твердження Винниченка тут суперечне зі засадами всієї політичної економії. Трудове селянське господарство є споживчим, а не капіталістичним господарством. Воно продукує для власних потреб, а не для ринку. Тільки мала частина продукту йде на ринок, щоб заспокоїти інші потреби, для яких нема продукту в селянськім господарстві (шкіра, сукно, залізо і т. д.) та щоб заплатити державні податки. В додатку, в концепції закону Директорії селянин не міг землі продати чи замінити, отже трудно його ще з того мотиву називати капіталістом. М. С.

¹⁵⁸⁾ Совдеп — слово зложене з двох скорочених слів: совєт депутатів. У тім часі в той спосіб лучили московські більшевики не тільки по два, але й по три і більше слів в одно. Наприклад, Совет народних комісарів — скорочено в "Совнарком". М. С.

¹⁵⁹⁾ У цім місці Винниченко говорить звичайним тоді марксистським способом. В ортодоксальних марксистів селянство було "дрібнобуржуазною верствою" взагалі. В тодішній соборній Україні було лише пару процентів селян, які мали землі понад трудову норму, яка згідно з словами Винниченка вже робила селянство "нетрудовим". Чому ж тоді говорити необережно про "нищення селянства, як дрібнобуржуазної верстви"? М. С.

¹⁶⁰⁾ Фраза в устах Винниченка, що "треба виробити з селянства пролетарську масу" — популярна марксистчина, абсолютно недопускательна з погляду демократичного. М. С.

¹⁶¹⁾ Текст цей знаходиться в органі УСДРП, "Робітничий Газеті", з 16 січня 1919. Цитуємо за Христюком, том 1, сторінки 50-52.

¹⁶²⁾ Цю промову характеризує Мазепа гостріше, там таки, стор. 79.

¹⁶³⁾ Феденко, там таки, стор. 55.

¹⁶⁴⁾ Мазепа, том 1, стор. 80.

¹⁶⁵⁾ Мазепа, там таки, стор. 81.

¹⁶⁶⁾ Мазепа, там таки, стор. 81.

¹⁶⁷⁾ Мазепа, там таки, стор. 82.

¹⁶⁸⁾ Одна з головних осіб цього драматичного з'їзду партії, Винниченко, завжди дуже багато пише в своїх пізніших творах про свою "течію всебічного визволення" ще від 1905-го року і вважає свої позиції від того часу незмінними. Проте, він ніде й ніколи не згадав ні словом про цей історичний з'їзд своєї партії, про свою справді блискучу промову на ньому і про резолюції з'їзду, які він сам одобрив.

¹⁶⁹⁾ Цей економічний малюнок господарства України був би рожевим, якби в тім році автори резолюції могли були передбачити, що за рік і два Україна впаде на саме дно економічної нужди. На початку 1919-го року цю картину зарисовувалися аспекти тої страшної кризи, яка вдарила Україну пізніше. М. С.

¹⁷⁰⁾ Вжиття фрази про "трудову демократію" мало мабуть на меті задобрити лівіцю партії. Те саме торкається останньої фрази про втягування селянства в процес соціалізації всього господарства. М. С.

¹⁷¹⁾ Цей пункт резолюції вже виразно в істоті речі відкидає концепцію "демократії трудової", тобто обмеженої. М. С.

¹⁷²⁾ Слова "і т д." при загальнім виборчим праві треба розуміти як п'ятиприметникове виборче право: загальне, рівне, тайне, безпосереднє і пропорційне. Коли автори резолюції в своїм проєкті, який був прийнятий, опустили повне вираховання тих п'яти примет, то це знак, що на з'їзді був поспіх при писанні резолюції, а потім при публікації редакція знову ж таки через поспіх не виправила явного недоліку. Все це разом вказує на дуже нервовий час у тім періоді нашої історії. М. С.

¹⁷³⁾ В резолюції назву "Конгресу Трудового Народу України" змінено на ліпшу, але все таки в такій формальній резолюції повинна була бути повторена офіційна назва цієї установи. Взагалі ж треба сказати, що в тих часах не було пієтизму для назв державних установ. Ці назви в пресі вживано всіляко в довольних змінах. М. С.

¹⁷⁴⁾ Резолюція наперед висловлюється засадничо і рішуче за парламентарну систему і за загальні вибори до самоврядування. Тимчасовість законодавчої влади Конгресу Трудового Народу України можна оправдати дійсно надзвичайними обставинами. Інша справа з місцевою владою — тобто губернiальною, повітовою і волосною. Тут автори резолюції в угоду своїй лівиці прийняли мішану систему, яка мусіла б допровадити до повної анархії, якби її застосувати в практиці. Ця система могла діяти тільки в волостях і селах, а не в повітах і губерніях. М. С.

¹⁷⁵⁾ Христюк, том IV, стор. 52-54.

¹⁷⁶⁾ У дійсності поза територією колишнього російського царства була акутна революційна ситуація тільки в Середній Європі і то тільки в тих країнах, які опинилися в таборі переможених центральних держав. В таборі переможеної антанті панувала тільки воєнна втома і деяке невдоволення з великих жертв у порівнянні з користями. В таборі нейтральних держав взагалі не було ознак революційного руху. В Німеччині й Австрії провадилися помірковані реформи політичного і соціального характеру, які далеко не могли бути названі соціалістичними. В наслідних державах — Польщі і Чехо-Словаччині та Югославії відносини стали нормальні приблизно в тім часі, коли відбувся Конгрес УСДРП у Києві. Про безпосередність соція-

лістичні революції в Європі і в цілім світі тоді фактично говорили і на неї надіялися головню большевики. М. С.

¹⁷⁷⁾ Резолюція "незалежних" вказує на те, що вони в означенні класового принципу йшли цілком за большевицькими фразами. Поняття пролетаріату чи то міського, чи сільського є яснє. Зате поняття "незалежного" селянства цілком туманнє і розпливчате. Заможність не вказує на спосіб участі в продукційнім процесі, тобто цілком не доказує капіталістичного способу господарювання, а тільки може вказувати на вмільий, ощадний спосіб даного господарства при тих самих засобах, що їх має "незаможний" селянин.

¹⁷⁸⁾ Термін "революційнє селянство" в тім пункті резолюції заступає попередній термін "сільського пролетаріату і незаможного трудового селянства". Цей термін також цілком розпливчастий і нічого не говорить про те, коли селянство може бути назване революційним, а коли ні. М. С.

¹⁷⁹⁾ Христюк, том IV, стор. 69.

¹⁸⁰⁾ Цифри в Христюка, том IV, стор. 4.

¹⁸¹⁾ Христюк, том IV, стор. 4.

¹⁸²⁾ Мазепа, там таки, том I, стор. 78-79.

¹⁸³⁾ Ми вже навели вище характеристику Чехівського з книжки Мазепа та Феденка.

¹⁸⁴⁾ Христюк, том IV, стор. 70.

¹⁸⁵⁾ Цей факт, що Червоний Прапор виходив легально, з дозволу тодішнього Управління Преси і Пропаганди УНРеспубліки, найліпше доказує, що це Управління Преси і Пропаганди було дуже ліберальнє до принципіальної опозиції проти цілого Уряду УНР.

¹⁸⁶⁾ Ця теза цілком не відповідала тодішнім фактам світового господарства. Війна довела була до певної руйни не тільки господарство переможених країн (Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії та Түреччини), а також внаслідок того і наслідних держав. В Росії, яка була також переможеною країною, допровадила до сильної кризи наперед воєнна поразка, а потім до руйни цілого господарства причинилася імперіалістична війна Совнаркому і його непродумані експерименти в справі заведення комунізму. М. С.

¹⁸⁷⁾ Деклярація говорить про "розпад" старих завоювни-

цьких імперій. Це помилка, бо то не був "розпад", тобто мимовільний природний процес, а розвалення, яке сталося лише внаслідок визвольної боротьби поневолених націй. М. С.

¹⁸⁸⁾ Ця теза декларації суперечить явно з основним ученням європейського марксизму, як його прихильники в дусі науки Маркса визнавали, що соціалістична програма дається перевести тільки в повнорозвитих промислових країнах. "Незалежні соціал-демократи" визнавали марксизм, але в большевицькій інтерпретації, яка доводила, що власне соціалізм можна цілком добре переводити за допомогою диктатури також у відсталій під економічним оглядом Росії. М. С.

¹⁸⁹⁾ В тім то й була біда, що ні "незалежні соціал-демократи", ні "боротьбисти" не мали ніякого конкретного пляну перебудови всього економічного ладу в країні. Вони тоді не оповістили такого конкретного пляну, хоча вічно говорили про плянове соціалістичне господарство. М. С.

¹⁹⁰⁾ З останньої фрази цього уступу видно, що автори декларації вірили в механічну конечність приходу соціалізму, як це спочатку вірив молодий Маркс і Енгельс. Якщо приймати таку певність господарської конечности соціалістичного ладу, то — не треба було б за нього провадити жертвенну боротьбу. Далі треба замітити, що автори помиляються явно, коли твердять, що постанови суспільної реформи, які ухвалив Шостий Конгрес УСДРП, залишали старий суспільно-економічний лад. Реформи при своїй реалізації витворили цілком інший лад, який вправді не був соціалістичним, але й не був давним поміщицько-буржуазним. М. С.

¹⁹¹⁾ Цілий цей аргумент цілком софістичний. То правда, що для зовнішньої незалежности держави є потрібна внутрішня суспільно-економічна сила й внутрішній лад. Але в тім саме справа, що пропозиції, які вносила Фракція Незалежних Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії означали ніщо інше, як громадянську війну в Україні, отже власне її ослаблення. Становище Фракції Незалежних УСДРП до існуючої Української Народної Республіки зрештою найліпше характеризує факт, що вона в своїх заявах і деклараціях систематично оминає називати її офіційним іменем, щоб, бува, це не означало, її позитивне ставлення до УНРеспубліки. М. С.

¹⁹²⁾ У цім уступі Фракція Незалежних УСДРП виразно говорить не те, що вона має фактично на думці у своїй платформі, як ми її бачили в її проєкті резолюції на Шостім Конгресі. Там вона заступала тільки диктатуру пролетаріату і незалежного селянства, тобто приймала формулу большевиків, а тут в пропагандній декларації вона говорить тільки про "селянство". Критика резолюції більшости несправедлива, якщо йдеться про Трудовий Конгрес і парламент, то Трудовий Конгрес резолюція приймала лише тому, що він уже був визначений, на перехідний час, заки буде вибраний парламент. Щодо місцевої влади, то критика Фракції Незалежних справедлива, але вона мовчить про те, що та плутанина вийшла тільки в угоду цій фракції. М. С.

¹⁹³⁾ З цілої декларації б'є дух погоні за "новим шляхом" і "новим словом". Старе є погане тільки тому, що воно старе, а не з якихсь окреслених причин. Щойно секундарно автори таких декларацій шукали оправдання погоні за новим, коли в них ця погоня вже була давніше. Ця риса характеристична для здеілясованих інтелегентів того роду, як це було з Річицьким і Авдієнком. М. С.

¹⁹⁴⁾ Ця теза "незалежних" взята цілком з повітря і тому вони навіть не пробують її чим небуть узасаднити. У цілім ряді держав ще перед світовою війною рядив демократизм і, не зважаючи на те, там була сильна централізована влада (наприклад, Британія, Франція, З'єднані Держави Америки, Швайцарія). В цій тезі "незалежні" суперечать власній основній zasadі, що вся влада в Україні має належати "робітничо-селянським радам". Якщо мало б справді так бути і якщо справді мали б управляти ради, то така система не може витворити ніколи сильної централізованої влади. М. С.

¹⁹⁵⁾ Це твердження "незалежних" є суперечне само в собі. Середні класи в Україні, до яких марксисты рахували селян, ремісників і дрібних міщан, були в Україні величезною більшістю серед населення, отже їх влада була б логічним висновком демократизму, а не якоюсь диктатурою. М. С.

¹⁹⁶⁾ Це твердження "незалежних" є явним нонсенсом. Як може бути "централізована влада" і одночасна в ній участь маси працюючих? Якщо центральна влада має бути централізо-

вана, тобто мати владу не тільки в загальних, але й місцевих справах, то це виключає цілком "активну участь маси працюючих". Така влада може бути тільки "репрезентативною", тобто зложена з репрезентативів, обраних масою. Вона в нічім тоді не різнилася від парламентарної влади, якщо вона в дійсності переведена без накинення волі масам, а хіба тільки тим, що в парламентарній системі є вибори загальні. Ще більш дивна багачка "незалежних" про централізовану владу на місцях. М. С.

¹⁹⁷⁾ В цім справді є різниця між УСДРП і фракцією "незалежних". Але, це ще неповна різниця. Деклярація незалежних мовчить про те, що в дійсності "незалежні" не бажають ніяких справжніх рад, а прагнуть диктатури, яка згідно з большевицькою практикою виключала існування дійсних вільних рад. М. С.

¹⁹⁸⁾ Якщо б "незалежні" говорили це твердження щиро, то вони повинні були б прийняти "трудоий принцип" Винниченка і ес-ерів, який ляг в підвалину Конгресу Трудового Народу України. А тимчасом "незалежні" рішуче відкидали цей принцип як "дрібнобуржуазний". М. С.

¹⁹⁹⁾ Як бачимо, особлива марксієвська мораль "незалежних" допускає в їх деклярації спеціальну упривілеєну позицію для пролетаріату з огляду на "призначену" йому роль в соціалізмі. Якось вища сила призначила пролетаріатові цю роль і з того його привілей, що він всупереч своїй меншості в суспільстві в Україні повинен мати "сильний вплив" у радах, тобто кажучи просто — неналежну йому більшість. Невиразна формула того місця деклярації говорить негатиивно про громадську мораль її авторів. М. С.

²⁰⁰⁾ "Незалежні" тим твердженням доводять повну власну засліпленість вірою в московський большевизм. Хоч вони самі мусять признати наявий факт, що московська пролетарська маса в Україні цілком опанована московським шовінізмом і імперіалізмом, то все одно вони "певні", що "скоро" ця маса якимсь чудом стане прихильною для суверенної Української Держави, не зважаючи на те, що то вона, а не менший числом український пролетаріат, буде мати владу в системі диктатури пролетаріату. М. С.

²⁰¹⁾ Позиція "незалежних УСДРП" фактично є капітуляцією перед системою большевизму у вірі, що така капітуляція пе-

реконає большевників до українських державних цілей. Це в нічім несперта ілюзія засліплених вірою в спасенність формули робітничо-селянської "диктатури рад". Пізніша історія оправдала не їх, а офіційну партію УСДРП. М. С.

²⁰²⁾ "Самим розвитком подій" нічого ніде не діється в суспільнім житті. Щоб були "події" і щоб вони могли "розвиватися", для того мусить бути боротьба певних суспільних сил в данім суспільстві. Конкретно, "події" в Україні могли втягати московський пролетаріат в Україні, заражений московським шовінізмом і імперіалізмом в українську державну справу тільки після рішальної перемоги української національно-державної боротьби проти всяких замахів з боку червоних і білих московських імперіалістів. Для перемоги потрібна була також співдія "незалежних соціал-демократів", а не їхня опозиція проти УНРеспубліки та ідейна допомога для большевицької агресії. М. С.

²⁰³⁾ В тім то й штука, що власне в тім часі, коли писалася ця деклярація, не-українське робітництво йшло на той "розгром" з червоними московськими гвардіями проти України. В тім стані справи "незалежні" повинні були йти сконсолідовано з усією демократією українською проти цієї агресії, хоча вона прикривалася прапором "робітничо-селянських рад". М. С.

²⁰⁴⁾ Кінцева фраза цілком незрозуміла. Українські соціал-демократи, які провадили Директорію й Уряд, проголосили в практиці Конгрес Трудового Народу України, а на з'їзді партії заступали думку, що після запанування упорядкованих відносин на фронтах, має бути вибір парламенту загальним голосуванням. Звичайно, вкупі з ес-ерами, соціал-демократи могли мати певну більшість у парламенті. Але запроваджувати лише третину робітничого представництва в радах, як того хоче деклярація "незалежних", не веде до ніякої цілі, бо ж третина робітників у радах все одно допровадила б до влади "дрібнобуржуазного селянства", як це звичайно говорили "незалежні" і большевики. М. С.

²⁰⁵⁾ Це гасло означало лише одно: агітувати за політичний переворот в існуючій Українській Народній Республіці М. С.

²⁰⁶⁾ Ця тематика дуже зручна, бо вона ставила партію в труднішу позицію: шукати щойно пізніше нагоди виключити "незалежних" із партії.

²⁰⁷⁾ Крапки означають тут факт, що даліше місце цієї декларації було сконфісковане цензурою міністра преси і пропаганди. Але й те місце, що його пустила цензура, вказує аж надто виразно, що фракція Незалежних УСДРП проголошувала відкриті боротьбу Урядові УНР і Директорії саме в моменті, коли Війська УНРеспубліки провадили завзяті бої проти воєнної агресії Советської Росії. М. С.

²⁰⁸⁾ Властиво в словесній пропаганді большевиків в Україні не було ніякої різниці між ними і "незалежними с. д.". Большевики також на словах тоді говорили про робітничо-селянські ради і про диктатуру пролетаріату разом з "біднішим селянством". Проте, ті програмово-системні різниці — річ побічна. Головна річ була в тім, що большевики йшли війною на Україну. Без огляду на "ідеологію", кожний той, хто говорив про необхідність української самостійної державности, мусів іти в однім фронті з іншими Українцями і ставити чоло на фронті проти агресора. Так "незалежні с. д." навіть на словах не кажуть, отже в тім їх робота була глибоко шкідлива для українського пролетаріату, який вони видавали своєю роботою большевикам. М. С.

²⁰⁹⁾ Повний текст цієї декларації в Христюка, том IV, стор. 70-73.

²¹⁰⁾ Близчі історичні дані про розвиток цієї партії диві: М. Стахів, Українські політичні партії в соціологічнім наświetленні.

²¹¹⁾ Представниця цього ліберально-демократичного табору, Українська Національно-Демократична Партія, що під цією партійною назвою діяла від грудня 1899 р., на своїм партійнім з'їзді (28-29 беречня 1919) змінила в приспособленні до соціалістичних симпатій свою назву на "Українську Народну-Трудову Партію", при чім поточна назва була скорочена на "трудова партія" або "партія трудовиків".

²¹²⁾ Це ствердження в постанові з'їзду, який відбувався вже в Українській Державі, вказує на те, що почуття меншевартости внаслідок довгої московської неволі, було дуже вкорінене в нашій інтелігенції. Йдеться тут не про європейську, чи навіть східньо-європейську федерацію, а просто про федерацію з Росією. М. С.

²¹³⁾ Аргументація резолюції така, що то самі сторонні сили і інші українські партії висунули вимогу реалізації української самостійної державности, а вже за цими подіями УПСФ стала підтримувати Українську Державу. Цей висновок із стилістики резолюції є не тільки логічний. Він також підтверджується позицією головного проводу цієї партії в часі формального проголошення Універсалу Самостійности з 22 січня 1918. Тоді цей провід висловлював виразне невдоволення з того приводу, не вірячи в можливість проведення засад самостійности. Це подає у своїх спогадах Євген Чикаленко.

²¹⁴⁾ Все було б у порядку, якби резолюція почала свій вихід від загальної міжнародної федерації світу, як далекого ідеалу людства, а не починала з того, що ідеалом України мала бути федерація чомусь зі самою Росією. М. С.

²¹⁵⁾ З контексту мусимо зробити висновок, що автори резолюції допускали далі можливою федерацію з "Великоросією", якщо вона буде не така, якою вона була в тім моменті — тобто большевицькою. М. С.

²¹⁶⁾ Ця ідея сама по собі дуже позитивна для політичної думки і політичної акції. Проте, ця ідея знову ж таки сильно звужена, бо не торкається всіх сусідів України, а тільки явно з території колишнього російського царства, бо ж резолюція говорить тільки про сусідів, які "нині утворюють свої держави". А тимчасом велику вагу мали й інші сусіди, як Туреччина, що при союзі з нею Україна мала б розв'язане своє життєве питання виходу в Чорного на Середземне Море. М. С.

²¹⁷⁾ Перша теза резолюції в земельній справі встановляє два роди власности на землю: верховне право власности і підрядне право власности. Цим партія відрізнялася від інших українських соціалістів у їх практичних земельних програмах. М. С.

²¹⁸⁾ Тут партія відступає від закону УНРади, який вивласнював землю понад трудову норму без викупу. За цей закон голосували й представники УПСФ у Центральній Раді. Тут партія рахується "з реальними обставинами" перевороту Павла Скоропадського, який своєю грамотою скасував усе земельне законодавство УНРади і тим привернув всі права на нетрудову землю. М. С.

²¹⁸⁾ Проект УПСФ тепер дуже скромний: він передбачає утворення парцеляційного фонду лише зі земель, де не буде спеціального політично-соціального опору — отже земель самої держави і монастирів, а з поміщицьких земель лише неозначену частину. М. С.

²¹⁹⁾ Цей пункт досить баламутний у своїй формуляції.

²²⁰⁾ Власне в тих часах було найважливішим питанням спинити спекуляцію землею, якщо вже мала бути скасована земельна реформа УНРади. Мобілізація землі означала повний вільний оборот землею. Обмеження місцевим самоврядуванням, не давало гарантії для боротьби зі спекуляцією М. С.

²²¹⁾ Цей пункт програми УПСФ суперечить цілком здоровим засадам будь якої земельної реформи в країні. Віддання земельної політики в руки місцевих органів самоврядування означає, що одні околиці краю могли б розділити всю зайву землю собі, а інші околиці, бідні взагалі не мали б нічого з такої "реформи". М. С.

²²²⁾ Текст резолюції в Христюка, том III, стор. 145-146. Треба тут ще зазначити, що в інтересах розвитку економіки України в самостійній Українській Державі не було на часі підтримувати еміграцію найздоровшого і національного важливого селянського елементу поза межі України.

²²³⁾ Про приналежність ген. О. Осецького до УПСС гляди — Христюк, том IV, стор. 20. Приналежність полк. Шаповала — Христюк, там таки, стор. 98.

²²⁴⁾ Про приналежність до УПСС Липи, Білинського і Симонова гляди: Христюк, том IV, стор. 98.

²²⁵⁾ Дуже добру опінію про Олександра Макаренка подає проф. Мицюк у своїх спогадах: Доба Директорії УНР. Спогади і роздуми. Львів, 1931. Стор. 54.

²²⁶⁾ Про них гляди: Христюк, том IV, стор. 98 і 124.

²²⁷⁾ Віктор Андрієвський — 3 минулого — частина друга — Директорія, стор. 65.

²²⁸⁾ Про участь делегатів московських соціалістів на Конгресі Трудового Народу України гляди: Христюк, том IV, стор. 60 і наст.

²²⁹⁾ Гляди про це: М. Рафес, — Два года революции на Украине, Госиздат, Москва, 1920; Христюк, том IV, стор. 21; Голь-

дельман — Листи жидівського соціалдемократа про Україну. Відень, 1921.

²³⁰⁾ Христюк, там таки, стор. 21.

²³¹⁾ Цитована вище книжка Рафеса це є власне історія прогресивного большевичення партії "Бунду". Знову ж Гольдельман у своїй книжці подає чимало фактів про большевицький вплив на жидівські робітничі маси.

²³²⁾ Про цей аспект большевичення значної частини жидівської вулиці гляди зокрема в Гольдельмана в різних місцях його "Листів". Варто тут підкреслити, що большевицькі симпатії серед значної частини жидівської маси йшли різко проти жидівських добре зрозумілих інтересів в Україні. Жидівського наемного робітництва було мало. Величезну більшість жидівства в Україні творили торгівці, ремісники, капіталісти. Большевицька система сама по собі загрожувала їм найбільше при своїм переведенні. Коли ж серед цієї маси росли симпатії до большевизму, то це було суперечне з її дійсними інтересами.

²³³⁾ Гольдельман, там таки, стор. 15.

²³⁴⁾ Христюк, том IV, стор. 20.

²³⁵⁾ Назарук, там таки, стор. 86 і наст.

²³⁶⁾ Христюк (том IV, стор. 20) подає відразу Михайлова як міністра праці. Тимчасом Гольдельман виразно пише в своїх Листах (стор. 19), що він був спочатку керуючим міністерством праці.

²³⁷⁾ Цей факт однаково засвідчують сам Чехівський, проф. Мицюк і Гольдельман. Чехівський пізніше просто заявив, що "властиво кажучи, мого кабінету не було". Це, мовляв, був кабінет Директорії (Дело членов ЦК УПСР, стор. 314), Гольдельман про це згадує в своїх Листах (стор. 21), а Мицюк (там таки, стор. 33) пише про це посередньо.

²³⁸⁾ Дело членов ЦК УПСР... стор. 314. Цією обставиною намагався Чехівський пізніше скинути зі себе всяку політичну відповідальність за діяльність цього кабінету.

²³⁹⁾ Цю подробицю згадує Гольдельман (там таки, стор. 21), при чім підкреслює, що ніхто з членів Ради Народних Міністрів не мав найменшої замітки до цього. Декларацію прочитано, як наказ "згори".

²⁴¹⁾ Гольдельман подає, що на першому засіданні кабінету, на яке явилися члени Директорії під проводом Винниченка, Винниченко навіть не знав усіх приватних міністрів і питався Микити Шаповала, вказуючи на міністра внутрішніх справ Мицюка: "А хто цей пан"? (Листи, стор. 21). Також члени Директорії, Андрієвський і Макаренко, були дуже мало відомі ширшому загалові політичної громадськості.

²⁴²⁾ Так характеризує цей стан тодішній міністер внутрішніх справ Мицюк у творі *Доба Директорії УНР*, стор. 33.

²⁴³⁾ Кілька прикладів того стану: — Іменування шефа цивільної поліції в столиці — "столичного отамана" — повинно було бути в компетенції міністерства внутрішніх справ. Проте, це питання вирішувала ціла Директорія разом з міністром, тобто фактично міністер мусів тільки прийняти до відома рішення Директорії (Гляди про це: Павло Богацький — 3 пережитого. Спогади. "Вільна Думка", Австралія, чч. 27, 28, 29). — Арештування політично підозрілих осіб переводило міністерство внутрішніх справ, міністерство військових справ, а крім того окрема "Верховна Слідча Комісія" під головуванням інж. Ковенка, яка фактично не підлягала ніякому міністерству.

²⁴⁴⁾ Гольдельман у своїх листах висловлює опінію сучасних демократів про ту концепцію Винниченка як про лянйсь рід "національного большевизму" (стор. 21).

²⁴⁵⁾ Гольдельман засвідчує з особистих спостережень, будуючи в помешконні Винниченка в часі побуту Директорії у Винниці, що дружина Винниченка брала дуже велику участь в його державно-політичній роботі (стор. 15).

²⁴⁶⁾ Свої особисті спостереження про це оповів авторіві цієї праці багато проф. Іван Паливода.

²⁴⁷⁾ Наприклад, міністер фінансів Борис Мартос без порозуміння з міністром народного господарства і без ухвали цілої Ради Народних Міністрів видав був розпорядження про насильне відкриття сейфів у приватних банках, що викликало було багато невдоволення і різних толкувань (Гольдельман, Листи, стор. 22, Коновалець, Причинки, стор. 25-26). Коновалець подає, що міністер Мартос видав був наказ, щоб Січові Стрільці асистували при тій експропріації, але Коновалець у порозумінні з вищою військовою владою відмовився тід такої "служби". Го-

лова Директорії давав розпорядження в справі зовнішньої політики, не порозуміваючися з міністром зовнішніх справ Чехівським.

²⁴⁸⁾ Мацюк, там таки, стор. 16.

²⁴⁹⁾ Гольдельман, стор. 22 і наст.

²⁵⁰⁾ Ці "фіолетні проміння", які в антантським арсеналі не існували, були живим мітом, в який усі вірили, а також і Винниченко. Лише деякі військові (як ген. Греків) не вірили цьому. Пізніше Винниченко насміхався з тих, що в це вірили. Факт віри в ці "фіолетні проміння" засвідчує не лише ген. Греків, але й Гольдельман (Листи, стор. 22).

²⁵¹⁾ Гольдельман, Листи, стор. 22.

²⁵²⁾ Гольдельман, там таки, стор. 22.

²⁵³⁾ Рафес, там таки.

²⁵⁴⁾ Мазепа, том 1, стор. 80, а також Феденко, там таки, стор. 57.

²⁵⁵⁾ Багато на це нарікає Коновалець, там таки, на різних місцях, а також Капустянський, там таки, книга перша, частина перша, стор. 21 і наст.

²⁵⁶⁾ Так дивилися тоді на Січових Стрільців усі сучасники й автори спогадів — В. Андрієвський, Капустянський, Назарук і навіть сам Винниченко. Терміну "національна гвардія" щодо Січових Стрільців вживає також жидівський автор С. Гольдельман (там таки стор. 19).

²⁵⁷⁾ У "Відродженні нації", Винниченко характеризує Січових Стрільців в високий спосіб такими словами:

"Це була група молодих, енергійних, до фанатизму й екстазу проїнятих національним чуттям людей. Вся вага військових операцій проти гетьманщини лягла на їхні плечі й через те вони уважали себе визволителями України... Найбільшим їхнім "визволенням" була боротьба з большевизмом". Єдиний захид, який він їм ставить, то "світогляд звичайних обивателів-демократів" (том, III, стор 182-183). В розмові з Назаруком у Києві Винниченко про Січових Стрільців сказав: "Таке військо трапляється в історії раз на тисячу літ".

²⁵⁸⁾ Коновалець, Причинки, стор. 23.

²⁵⁹⁾ Коновалець, там таки.

ПОКАЗНИК ІМЕН

- ²⁶⁰⁾ Коновалець, там таки, стор. 31 і наст.
- ²⁶¹⁾ В. Андрієвський на різних місцях своїх спогадів передає загальне переконання київського українства, що без Січових Стрільців була б не могла утриматися правильна адміністрація. Ісаак Мазепа підкреслює, що придніпрянські діячі мали "дуже малу надію на придніпрянські частини війська і тому очі всіх оберталися в Галичину, сподіваючися допомоги від українського галицького уряду" (том I, стор. 85).
- ²⁶²⁾ Винниченко, Відродження нації, том III, стор. 245.
- ²⁶³⁾ Коновалець, там таки, стор. 26, називає тодішній стан начальної влади в Києві, як "колективне безголов'я влади".
- ²⁶⁴⁾ Коновалець, там таки, стор. 26.
- ²⁶⁵⁾ Назарук, там таки, стор. 108-109, а також Коновалець, там таки.
- ²⁶⁶⁾ Назарук, там таки, стор. 108 і наст.
- ²⁶⁷⁾ Назарук, там таки, стор. 108-9.
- ²⁶⁸⁾ М. Стахів, Західня Україна, том II, стор. 178 і наст.
- ²⁶⁹⁾ Винниченко, там таки, том III, цю сугестію реформи Директорії з пропозицією, щоб він перебрав всю владу Директорії, як голова держави, називає "шантажем отаманщини" (ст. 233). Власне це не був ніякий шантаж, а вислів любови до своєї держави і довір'я до Винниченка чи Петлюри, що вони встигнуть вести державу успішніше від 5-членної голови держави.
- ²⁷⁰⁾ Особливо за цю сугестію і взагалі за все гнівається Винниченко на "військову владу" (зокрема на сторінці 182 і наступних третього тому). Про те, він признає самовідданість Січових Стрільців державній справі (там таки, стор. 185).
- ²⁷¹⁾ Про це буде окрема мова докладніше.
- ²⁷²⁾ Коновалець, там таки, стор. 27; Христюк, том IV, стор. 49, а також гляди Мазепа, там таки, стор. 83.
- ²⁷³⁾ Українська Національна Демократична Партія в Галичині на початку 1919 р. перейменувала себе на "трудову".
- ²⁷⁴⁾ Пізніший голова УНДО.
- ²⁷⁵⁾ Гляди публікації С. Гольдельмана і А. Марголіна, обширно цитовані, при огляді погромів у пізнішій періоді, який розглянений у п'ятім томі цієї праці.
- ²⁷⁶⁾ Гляди ближче: М. Стахів, Західня Україна, том II.
- ²⁷⁷⁾ С. Гольдельман, там таки.

- Авдієнко, М. 51, 95, 96, 177, 179, 195, 239, 240, 246, 252, 257
- Андрієвський, проф. Віктор 57, 205, 231, 244, 248, 250, 262, 265
- Андрієвський, адв. Панас 70, 72, 79, 81, 83, 110, 124, 125, 126, 136, 169, 204, 230, 241, 242, 246, 264, 266
- Андрус, полк. 126
- Андрух, сот. Іван 45
- Антоній, митр. 240
- Антонович, проф. Д. 137, 138, 176, 178
- Аркас, полк. Микола 69
- Антонов-Овсієнко, Влад. 183
- Арсенич, Василь 8
- Архипенко, агр. Є. 205
- Bentham, Jerome 20
- Білинський, М. 137, 138, 205, 262
- Богацький, П. 72, 158, 247, 264
- Боден, Жан 20
- Болбочан, полк. Петро 32, 51, 64, 114, 123, 161, 184, 205, 248
- Борщук, Григорій 8
- Василевський, інж. І. 243, 245
- Винниченко, Володимир 22-24, 29-33, 35, 42, 51-54, 60, 62, 64-66, 70-76, 79, 81, 83, 87-89, 93-96, 110, 113, 124, 136, 142, 158, 163, 167, 170, 174, 176, 177, 180, 183, 185, 209-213, 216-219, 221, 222, 229-249, 252, 253, 258, 264-266
- Винниченкова, Роз. 95, 237-240
- Висоцький, З. 177, 178
- Воробець, Михайло 8
- Галіп, д-р Артем 61, 222
- Голіян, Іван 8
- Голубович, інж. Всеволод 72, 118, 119, 223, 242, 251
- Греків, ген. Олександр 127, 139, 143, 167, 204, 223, 239, 249, 265
- Григорієв, от. Матвій 148, 219
- Григорієв, проф. Никифор 32, 72, 118, 120-122, 173, 222
- Грушевський, проф. Михайло — 57, 69, 71, 72, 81, 86, 118, 119, 124, 174, 222, 229, 233, 235, 238
- Гербель, С. 25-27, 35-37, 53, 59, 75
- Гірка, проф. Отто 228
- Гольдельман, проф. Соломон 89, 207, 239, 263-265, 267
- Господин, Андрій 8
- Данків, сот. Іван 45
- Дашинський, Ігнаці 28
- Дашкевич, ген. д-р Роман 45, 223
- Денікін, ген. Антон 25, 28, 41, 56-58, 63, 87, 89, 116, 161, 171
- Дзюрдзевич, Йосиф 8
- Дідушок, Петро 51, 231
- Дмоєвський, інж. Р. 223
- Довбищенко 178
- Доленга, Святослав 230
- Донцов, д-р Д. 35, 64, 163
- Дорошенко, проф. Д. 39, 40, 47, 49, 60, 63, 201, 228-232, 240, 242, 243
- Драгомірещький, Ант. 177-179, 195
- Духельський, С. 251
- Еберт, Фрідріх 171
- Енгельс, Фрідріх 256
- Енно, франц. консул 112
- Сланський (Блакитний), Василь 118
- Єфремів, проф. Сергій 52, 53, 201, 223, 238, 249
- Жуківський, полк. Олександр 119, 173

Заїченко, інж. Іван 126
Зелений (Терпило), от. Данило 88, 148, 179, 218, 248
Іван з Парижу 17, 228
Ісасвич, Дмитро 173
Кашушак, Я. 178
Кавці, Карл 176
Калустянський, ген. Микола 265
Карпінський, Ол. 167
Качор, інж. Андрій 8
Квасниця, Григорій 8
Кедровський, полк. Вол. 235
Келлер, граф 42
Кістяківський, Ігор 37
Кобзей, Т. 8
Ковалевський, Микола 223
Ковалевський, Олександр 205
Ковалів, Левко 118
Колчак, адм. Олександр 41, 56
Коник, Олександр 8
Коновалець, полк. Євген 32, 34, 35, 42, 44, 45, 51, 75, 76, 88, 114, 123, 162, 216, 223, 230, 239, 242, 248, 265, 266
Королів, В. 230
Коростовець, І. 41
Корчинський, адв. Михайло 139, 170, 223, 249
Косінський 38
Краснов, ген. П. 49, 50, 58, 231
Крезуб (псев.), сот. Антін 232, 238, 242, 248
Круцько, Зенон 8
Кучабський, д-р Василь 48
Левицький, д-р Дмитро 83, 223
Ленін, Влад. 116, 161
Лизанівський, Іван 118, 120, 251
Лизогуб, Федір 25, 26
Липа, д-р Іван 137-139, 205, 262
Липинський, Вячеслав 42, 47, 231
Лібкнехт, Карл 105, 171
Ліхолат, А. 243
Лок, Дж. 20
Лукашевич, д-р А. 201
Луценко, д-р Іван 223
Любченко, Панас 121, 122
Люксембург, Роза 171

Ляйтербах, Майнгольд 118
Мазепа, проф. Ісаак 177-179, 186, 214, 222, 243, 246, 249, 251-253, 255, 265, 266
Мазлах 177
Мазуренко, Вас. 137, 138, 176
Мазуренко, Семен 167
Мазуренко, Юрко 95, 167, 177, 179
Мазуркевич 121
Макаренко, Андрій 30, 31, 43, 60-62, 70, 72, 94, 110, 136 229, 241, 246, 264
Макаренко, Олександр 126, 204, 205, 223, 262
Макаренко, Павло 126
Мануїльський, Дм. 94-96, 239, 251
Марголін, д-р Арнольд 250
Маркс, Карл 256
Марсильї з Падуї 18, 19, 228
Мартинович, д-р Богдан 8
Мартос, Борис 137, 138, 176, 250, 252, 264
Матчак, сот. Михайло 45, 223
Матюшенко, д-р Борис 137, 138, 176
Мацієвич, проф. Кость 52, 55, 201, 202, 238
Мельник, полк. Андрій 45, 51, 69, 223
Мерінг, С. 37
Михайличенко, Гнат 118, 173
Михайлів, доц. Леонід 137, 176, 209, 263
Мицюк, проф. Олександр 137, 138, 170, 173, 222, 262-265
Мілюков, проф. П. 26
Міхновський, адв. Микола 54, 72, 126, 205
Модрич-Верган, Василь 6
Мокрій, Степан 8
Морачевський, Єндр. 28, 223
Моркютун, Степан 230
Мудрий, Григорій 8
Мудрий, ред. Василь 223
Назарук, д-р Осип 44, 138, 139, 141, 163, 167, 209, 217, 222, 223,

230, 236, 242, 246-250, 263, 265, 266
Науменко, В. 38
Нерон, імп. 241
Неронович, Євг. 177
Ніковський, А. 30, 52-54, 238
Огієнко, проф. Іван (митр. Іларіон) 139
Окам 18
Осецький, ген. Михайло 30, 32, 39, 60, 69, 72, 90, 114, 137-139, 148, 204, 229, 246, 262
Хресне ім'я Осецького тут подане за українською енциклопедією — "Книгою Знання" (Львів). Проте, ген. Микола Капустянський подає його ім'я "Олександр" і ще ім'я його батька "Віктор".
Оскілко, от. Володимир 204
Остапенко, проф. Сергій 72, 137, 138, 167, 173
Отамановський, Вал. 126
Петлюра, Симон 27, 43, 69, 70, 72-75, 79-81, 83, 87, 90, 110, 113, 148, 159, 160, 176, 177, 186, 211, 217, 218, 221, 222, 229, 233-243, 245, 246, 266
Петренко, Назар 120, 251
Петренко, д-р Ол. 243
Піلسудський, Юзеф 28, 223
Пісоцький (Річицький), Андрій 177-179, 251, 257
Пилипчук, П. 137, 138, 209
Полоз, Мих. 118, 122
Порш, адв. Мик. 177, 178, 180, 222, 243
Приходько. Антін 118, 173
Прокопович (с. д.) 178
П'ятаков, Георгій 161, 183
Радчук, Харитон 8
Раковський, Хр. 93-96, 239
Рафес, Мойсей 207, 239, 262, 263, 265
Ревуцький, Авраам 207
Ржегельський, А. 25, 38
Річицький, гл.: Пісоцький
Різниченко 62

Руссо, Жан Жак 20
Садовський, Вал. 51, 52
Саліковський, І. 201
Салтан, О. 118
Салєга, кн. 224
Середа, полк. 246
Сидоренко, інж. Гр. 166
Симонів, Д. 137, 138, 205, 262
Скоропадський, Павло 12-15, 20-22, 26-29, 31-34, 37-44, 46, 47, 49-51, 54-56, 58, 62, 65, 71-78, 97, 115, 119, 158, 205, 221, 228-232, 241
Славинський, Макс. 42, 44, 201
Сніжко, І. 127, 138
Снятинський, Іван 8
Старицька-Черняхівська, Людмила 201
Смолич, Юрій 257
Стахів, д-р Матвій 96, 228, 229, 232, 237, 240, 242, 244, 247, 250, 260, 266, 267
Сушко, полк. Роман 45
Ткаченко, адв. М. 72, 177, 179, 185, 195
Толмачів, Г. 173
Токаревський, 178
Троцький, Лев 219
Тютюник, пол. Вас. 69, 114
Хилобченко, полк. 32
Хмельницький, Богдан 221
Холодний, Петро 117, 138
Христюк, Павло 29, 68, 79, 173, 229, 236, 238, 247-249, 251-255, 260, 262, 263, 266
Шаповал, д-р Микита 29-34, 50-54, 60, 62, 63, 65, 66, 68, 70-72, 74, 75, 94, 95, 113, 118, 126, 137, 138, 173, 210, 222, 229-236, 239, 240, 243, 244, 247, 252, 264
Шаповал, полк. Олександр 205
Шахрай (Шах-Рай), Василь 177
Шелухин, проф. Сергій 137, 138, 169, 170, 201, 223
Швець, проф. Федір 43, 51, 54, 70, 72, 79, 83, 110, 122, 124, 136, 173, 174, 233, 241, 246
Шемет, Сергій 34, 54, 64, 205

Шийка, Іван 8	Чехівський, Володимир 137, 158,
Шинкарь, М. 123, 173	166, 167, 170, 176, 177, 180, 184,
Штефан, І. 137, 138, 173	185, 195, 210-214, 222, 243, 249,
Шульгин, проф. Олександр 201,	254, 255, 263, 265
202, 223	Чечель, М. 118
Шумський, Олександр 118, 121,	Чиж, сот. Ярослав 45, 223
124	Чічерін, Георгій 249
Щадилів, О. 121	Цегельський, д-р Льонгін 83
Феденко, д-р Панас 178, 251-263,	Цап, Василь 8
265	Юрій, сот. Іван 238
Чайківський, сот. Юліан 223	Яворський, Матвій 95, 239, 243
Чайковський, Михайло 8	Янко, О. 120, 121, 124, 174, 233
Часник (с. р.) 251	Ярослав, Ю. 251
Черник, сот. Федір 69, 140, 223	

З М І С Т

Частина перша: Боротьба за якість Української Держави	
	стор.
Вступ	11
Розділ перший: Громадянська війна між Директорією УНР і гетьманом Скоропадським	
Чи повстання Директорії УНР було правне	14
Чи повстання Директорії було необхідне з політичних причин	44
Датування підготовки повстання	60
Розділ другий: Організація нової державної влади	
Креація Директорії УНР	
а) Назва	65
б) Вибір Директорії	67
в) Дата вибору Директорії	74
г) Компетенція і організація Директорії	76
Законодавство, військо, адміністрація	84
Суспільні справи	97
Частина друга: Труднощі будівництва УНР в часі війни Росії проти України	
Розділ перший: Хитання між повною демократією і обмеженою	
Основна характеристика цього періоду	103
Від визволення Києва до Деклярації з 26 грудня	110
Організація політичного життя до кінця грудня 1918	115
Розділ другий: Перша тимчасова конституція	
Деклярація Директорії з 26 грудня	130
Перший виконний уряд	137
Загальна характеристика Деклярації з 26 грудня	142
Основні принципи тимчасової конституції	144

ВАЖЛИВІШІ ПУБЛІКАЦІЇ ТОГО САМОГО АВТОРА:

	стор.
Організація начальних державних органів	145
Військо	146
Внутрішня адміністрація	150
Вибори до Конгресу Трудового Народу	154
Адміністрація у військових руках	157
Зовнішня адміністрація	158
Преса	163
Брак інтелігенції на місцях	165
Напрямок зовнішньої політики	166
Законодавство	168
Розділ третій: Суспільно-політичний рух	
Загальна суспільно-політична ситуація	171
Ослаблення УПСР	173
УСДРП	176
З резолюцій з'їзду УСДРП	186
Проекти резолюцій "незалежних с. д."	192
УПСФ	201
УПСС	204
Дрібні українські групи	205
Не-українські угруповання	206
Розділ четвертий: Директорія і Уряд УНР у своїй дії	
Члени Уряду малозвісні загаломі	209
Розподіл функцій	210
Нестача зв'язку уряду з суспільством	212
Директорія і Корпус Січових Стрільців	214
Загальний огляд цього періоду	220
Примітки	228
Показник імен	267

Просимо виправити помилку в означенні розділів на стор. 171 і стор. 209 згідно з означенням, що є у цій змісті.

1. **Історія світової війни в рр. 1914 — 1918.** Частина перша: Причини світової війни. Народній Університет Самоосвіти у Львові, ч. 17. Частина друга: Як провадилася світова війна. ч. 19. Львів, 1931.

2. **Нарис історії революційного руху в Росії.** Частина перша: Царі і люди. Видання Народного Університету Самоосвіти ч. 24. Частина друга: Як дійшли більшовики до влади. ч. 29. Львів, 1932.

3. **Народини нового людства.** Доба абсолютизму і перші революції. Видання Народного Університету Самоосвіти. ч. 44 — 45. Львів, 1933.

4. **Про державу.** Видання Народного Університету Самоосвіти. Ч. 69 — 70. Львів, 1935.

5. **Влада народу.** Розвиток демократії в новіших часах. Видання Народного Університету Самоосвіти. Ч. 65. Львів, 1935.

6. **Історія українського політичного руху.** Частина перша: Над берегом пропасти (до смерті Т. Шевченка). Видання Народного Університету Самоосвіти. Ч. 99 — 100. Львів, 1938. Частина друга: На хвилях революції (Революція в Австрії та її вплив на політичне відродження українського народу). Ч. 102 — 103. Львів, 1938. Частина третя: На переломі (1830 — 1870 рр.). Ч. 105. Львів, 1938. Частина четверта: Пробудження народних мас. Ч. 110 — 111. Львів, 1939. Частина п'ята: Народні маси в русі. Ч. 116 — 117. Львів, 1939.

7. **Прогні хвиля.** Нарис історії українського соціалістичного руху на західних землях. Видання Української Соціалістично-Радикальної Парламентарної Репрезентації. Львів, 1932.

8. **Вплив хмельниччини на формацію української нації.** Записки Наукового Товариства імені Шевченка, том 156.

9. **Зміна назви держави, як вислід розвитку держави.** Науковий Збірник Українського Вільного Університету. Мюнхен, 1948.

10. **Гетьманський режим в 1918 р. та його державно-правна якість.** Українська Науково-Історична бібліотека. Скрентон, 1951.

11. **Українські політичні партії у соціологічній наслідності.** Те саме видавництво. Скрентон, 1954.

12. **Нарис історії воєнної агресії Сов. Росії та конституційного розвитку советської влади над Україною.** Частина перша: Звідки взялася советська влада в Україні і хто її будував. Скрентон, 1955. Частина друга: Перша советська республіка в Україні. Скрентон, 1956. Частина третя: Друга советська республіка в Україні. Скрентон, 1957. Частина четверта: Третя советська республіка в Україні. В друку.

13. **Нова Україна в Америці.** Нарис історії суспільно-політичного руху в ЗДА. Видання "Ювілейна книга Українського Робітничого Союзу", Скрентон, 1960.

14. **Західня Україна.** Томи I. і II.: Політика Польщі, Росії і Заходу в 1772 — 1918. Видання: Національно-Освітня Бібліотека УРСР Союзу. Скрентон, 1958. Томи III. — VI.: Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918 — 1923. Скрентон 1959 — 1961.

15. **Soviet Statehood of Ukraine from Sociological Aspect.** Published by Ukrainian Congress Committee of America, New York 1961.